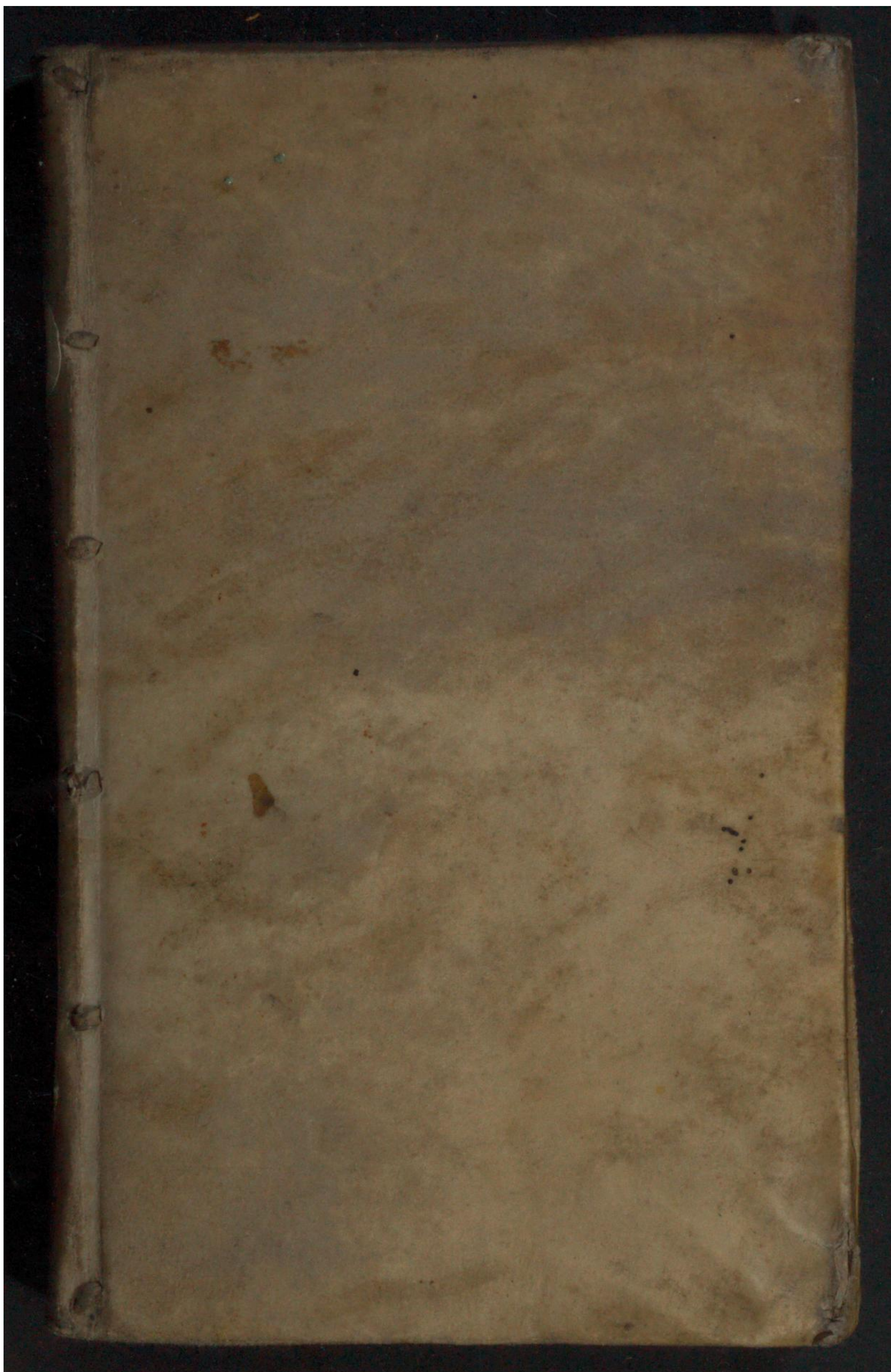
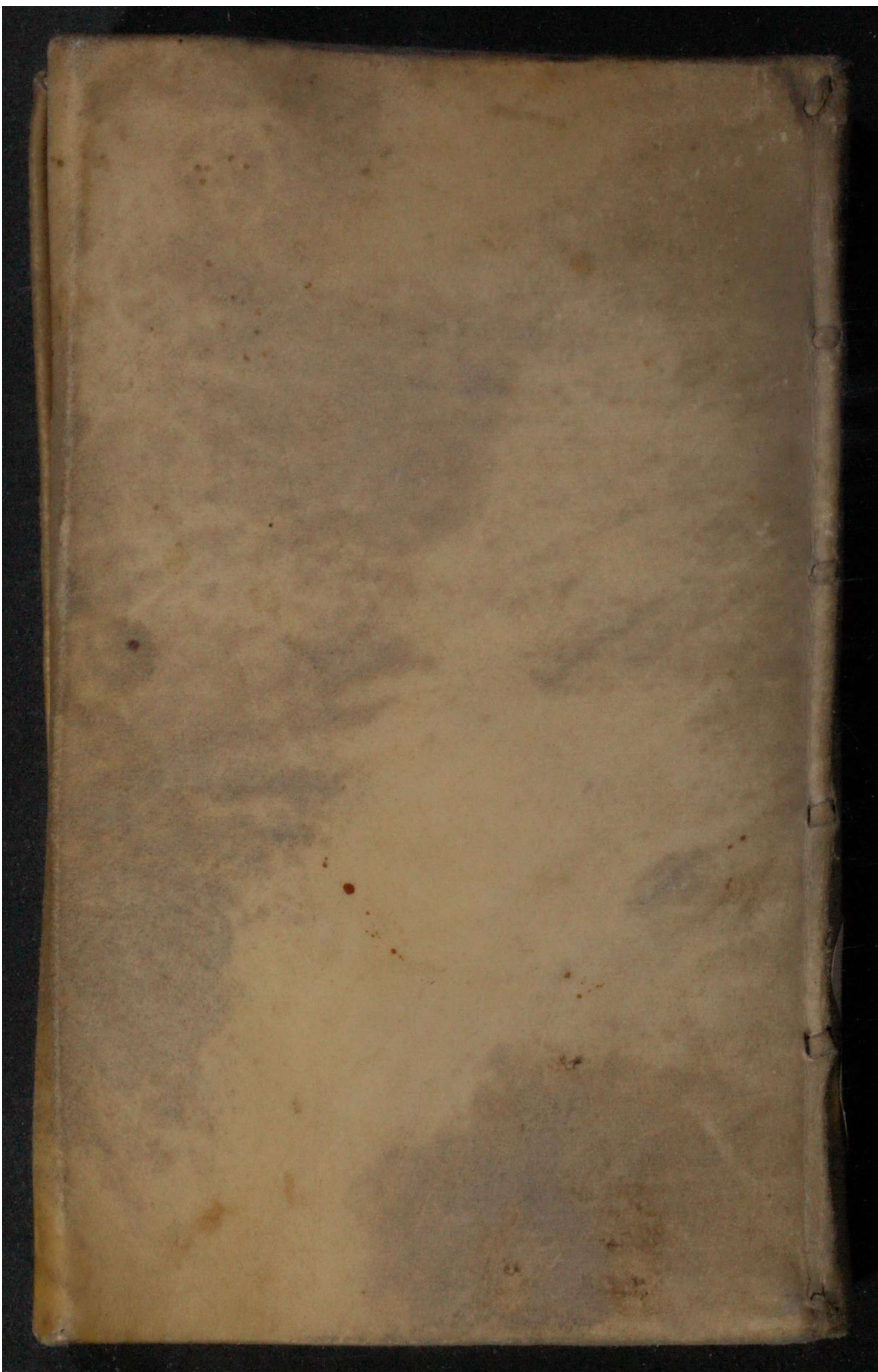

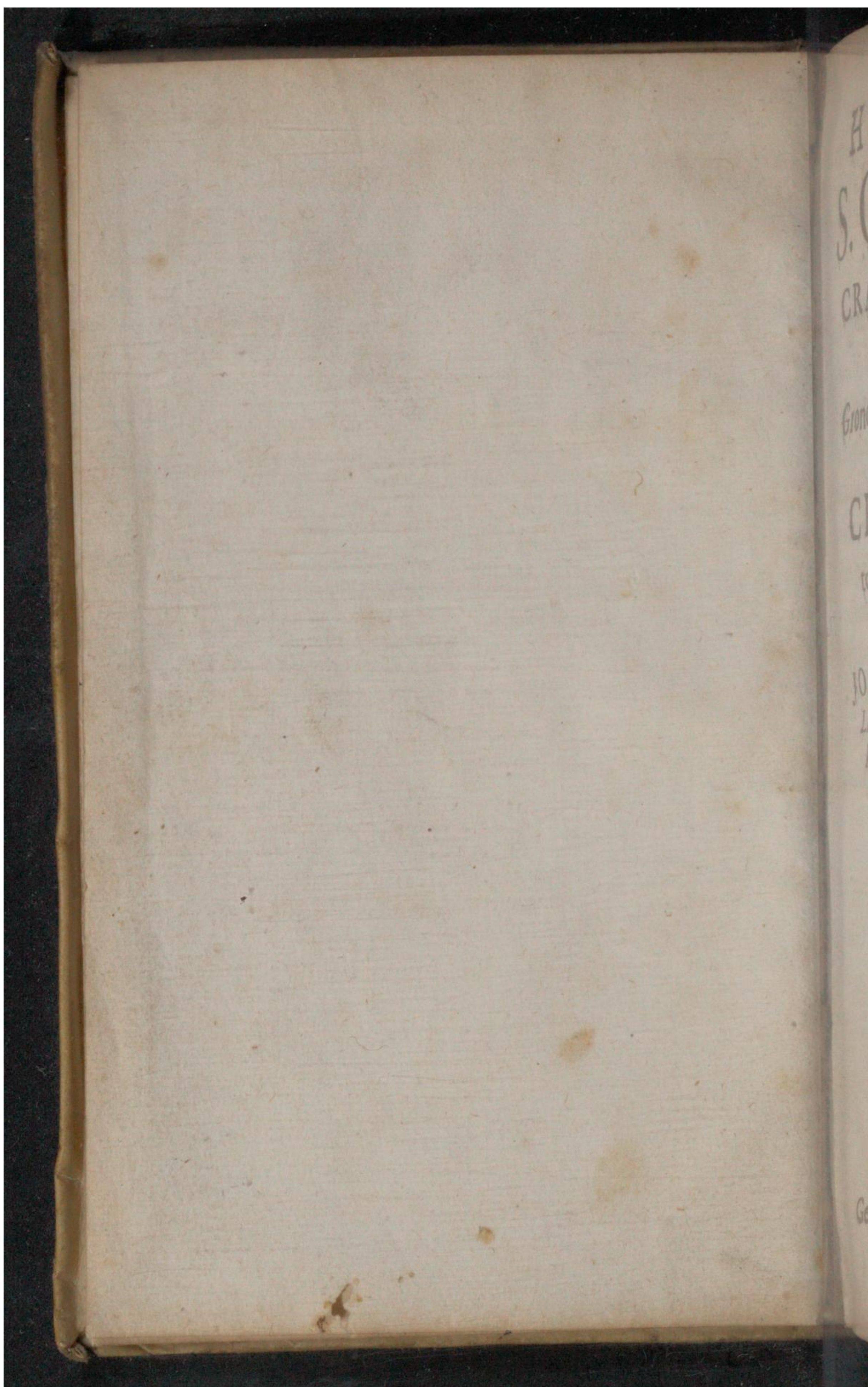

454
K
59

HISTORIA
S. CRUCIS
CRANENBURGENSIS,

OFTE

Grondelicke beschrijvinge van 't
oude mirakeleuse

CRUYS-BEELT
tot CRANENBURCH.

In druck gebracht door

JOANNES van WANRAY,
Licentiaet in de Heylige Schrift, ende Deken der Collegiale Kercke S. Martini
in *CRANENBURCHE*

Gedruckt voor den Autheur. Anno 1666.

Approbatio Censoris.

Historia Sacra de Cruce Cranenburgensi *miraculosa, ab admodum Reverendo & Amplissimo Domino* Joanne van Wanray, *SS. Theologiæ Licentiato, Ecclesiæ Collegiatæ Cranenburgensis Decano, doctè ac subtiliter ex imis suis foutibus eruta, prolixius deducta, ac magnorum auctoritate stabilita, talis est: quæ legentium animos ad augendum cultum ac venerationem S. Crucis excitare plurimum poterit. Cum proinde nihil, quod Orthodoxæ fidei, aut bonis moribus sit contrarium, contineat utiliter typis evulgabitur. Coloniæ 27. Aprilis* 1666.

Joannes Francken Stierstorpff,
J. U. Doctor Metrop: Ecclesiæ Coloniensis Canonicus Capitularis.

Librorum Censor m. p.

OPDRACHT
Aen den
Doorluchtichsten Vorst
PHILIP VVILHELM,
PALTS-GRAEF aen den RHYN, in BEYEREN, tot GULICH, CLEVE ende BERGH, HARTOCH, GRAVE tot VELDENTS, SPANHEIM, der MARCK, tot RAVENSBERGH ende MEURS, HEER tot RAVENSTEYN.

Doorluchtichste VORST

Et oude ende mirakeleuſe Cruys-beelt van Cranenburgh, op 't nieuws in druk gaende, komt tot Uwe Vorſtelicke Doorluchtigheydt ſijn toevlucht nemen: alſoo het tot niemant anders naerder konde ko-

men: Want het naest Godt eerst-maels door goeden iever van Uwe V. D. Hoogh-loffelicke in het Hartogdom Cleve Voor-vaderen verheven, ende in staet gekomen is: Wanneer Graef Otto hooch-loffelicker gedachtnis, bevindende hoe dattet mirakeleuselijck uyt een geconsacreerde Hostie in een Boom ghewassen waer, 't selfde in't jaer Christi MCCC VIII. binnen de Kerck tot Cranenburg heeft doen bewaren, eñ overmits het Godt beliefde daer door mirakelen te werken, na een jaer heeft doen verheven eñ om ge-eert te worden, doen uytstellen: Desen goeden iever ende meyninge van tijt tot tijdt door navolgende Hartogen van Cleve is bevordert en voort-geset: wanneerse weeckelicke Missen ter eere

van dit wonderwerk Gods gestigt hebben, Vry-geley voor alle die om devotie bidt en pelgrimatie tot dit H. Cruys quamen doen, verleent hebben, ook Gilden en broederschap ter eere van dit selfde Cruys hebben ingestelt, en bevestticht: en meer andere diergelijcke privilegien verleent.

Dewijl dan Uwe V. D. niet minder dien iever ende aendacht tot sulcke Goddelicke dingen van sijne hooch-loffelicke Voor-Vaderen, als Landen en Luyden heeft ge-erft. Leve in hoop dat het mede in genade sal aengenomen worden, ende onder de vleugels Uwer V. D. Hooge authoriteyt, tegens sijn benijders sal beschermt blijven.

Waer voor ick soo wel, als we-

gens andere grooter genade, die ik van Uwe V. D. heb ontfangen, verplicht sal blijven voor sijne V. D. ende voor sijn geheel Doorluchtich Huys Godt den Almachtigen, de dagen mijns levens om welstandt en prosperiteyt vlijtigh te bidden.

Sijne

Doorluchtigheyts

onderdanichste

JOANNES van WANRAY,

Decanus Cranenburgensis.

In Staurographiam Craneburgensem

Admodum Reverendi ac Amplißimi

Dni JOANNIS à WANRAY,

SS. Theol. Licentiati, nec non insignis Collegiatæ Ecclesiæ S. Martini in Craneburg Decani.

OLim Cliviacas quantum celebrata per oras
Crux Craneburgensis, lector amico vides.
Quantus honor fuerit, quænam reverentia, cultus,
Concursusque hominum, secula prima docent.
Ast dolor! ut pulchri sterilescunt undique campi,
Dum ruit in cæcas Martia dextra neces.
Aut dum relligio pro Schismate scinditur: isthæc
Extinxere tuas crux benedicta faces.
Pignoris ut tanti memor urbs, & patria, & omnis
Posteritas seros vivat agatque dies.
En tibi Staurophilus *Wanray* sacra in æde Decanus,
Quæ modò quæ dudũ hoc pignore digna sterit,
Luminat è fastis, hæc sub tria secula, quanto
Crux in honore fuit, crux in amore fugit.
Anne fides? si scripta vides authentica, fastos,
Quodque sacri patres quod statuere duces.
Ottonem Comitem, magnumq; videbis Adolphũ
Is qui cygnigerûm gloria prima Ducum
Acta docent, archiva patent, explomata restant;
Singula Lectori pagina cuncta refert.

Adm. Rever. ac Amplißimo Domino
Mecœnati suo plurimum observando

A.G.V.C.P.R.

AD EUNDEM.

Multa quidem latitant belli confusa tumultu,
Totaque sunt uno regna sepulta rogo,
Sæpe tamen longos eadem neglecta per annos,
Restituit famæ, serior hora, suæ.
Post nebulas sic Phœbus adest, ita cultius ævū
Tot populis post tam Barbara secla redit
Sic Craneburgensis, Wanrayo *Vindice tandē*
Obruta Lethæis Crux revocatur aquis,
Obsita quam variis pandit miracla tenebris
Ingenio cunctas discutiente moras.
Franges, crede, tuas frustra hic, contentio, vires
Parva, diu plenam, non feret, umbra, diem
Panis adorandi simul inconcussa vetustas,
Et quam grata polo cœna sit illa patet,
Utq; dicata piis crux lustra tot ante Sicambris
Digna sit à serâ posteritate coli. (lim,
Post cineres revocatur opus, crucis inclytus o-
Post incensa sibi busta, resurgit honos.
Nec dubitare datur, librū modo perlege, testes
Forsan ibi proprii repperientur avi.

CORN. LOOTS,

J.U.C.

VOOR-

VOOR-REEDEN.

NAbuchodonosor Coninck van Babijlonien, beproeft hebbende de geweldighe ende wonderwerckende handt des Heeren, niet tegenstaende sijn grove afgoderye; heeft hem verplicht bevonden sulcks te roemen, ende over al bekent te maecken, so dat hy aen alle werelts inwoonders schrijft: *Den allerhoochste Godt heeft by my teeckenen en wonderen gedaen, daerom hebbe ick goet gevonden te verkondigen sijn teeckenen dewyl se groot zijn, en sijn wonderen dewijl se machtich zijn.* Dan. 3. v. 99. 100.

Daer zijn nu CCC LVIII Jaren gepasseert, dat dien selfde groot, ende goedtdadighen Godt by onse Voorsaeten begonnen heeft niet geringer teeckenen en wonderen te doen: dewelcke sy wel na behoor geroemt, verbreyt, ende haer lieve posteriteyt overgelevert hebben, maer dat te bedroeven is, dese zijn naderhandt, algemack so deger in onkennis geraeckt, dat oock binnen onse palen en poorten te vinden sijn die

daer van kennis dragen. Waer door dan ſo wel onſer voor-ſaten eerſte devotie, als de voorgaende weldaden Godts, die hy in en door dit Heylighe Cruys-beeldt gewerckt heeft, niet meynich vermindert zijn: ende wy alſo mit der tijt van minder eerbiedenis tot de groote teeckenen des Heere, dan, ick ſegge niet onſe waerde Voor-ſaten, maar oock dan den Heydenſche Coninck Nabuchodonoſor bevonden worden.

Wiens halven ick my heb laete beweegẽ, deſe groote teeckenen, en wonder wercken die Godt in voortijde by ons gewerckt heeft, door den druck openbaer en gemeynte maecken: op dat alſo wederom den Allerhoochſte voor ſijn weldaden behoorlicke lof en eer, als mede daer voor ſijn gewoonlicke weldadicheyt t'onſe warts mach bevordert werden.

Gelijckerwijs nu niet raetſaem alles wat men hoort ofte leeſt ſonder keur en nadencken voor de ſuyvere waerheyt t'aenveerden, want ter gheſchreven
Eccleci. 19. v. 4. ſtaet; *Die haeſt gelooft is lichtveerdich van herten, en ſal verhindert worden:*
is't

is't mede niet eerlick genocht, dat men niet meer voor de waerheyt ſou aennemen, dan dat men met ſijn eygen ooghen heeft geſien.

Tegens het eerſte vergrypen hun merckelijck, dewelcke ſo onbeſonnen van het oude Catholijcke Geloove by Chriſto ende ſijn lieve Apoſtelen geplant, ende by haer wettelijcke nakomelinghe voort-geplant; ende alſo van hand tot hand onverbrokẽ en onverandert tot ons overgebracht afwijckende hun met allerhande winden van nieuwe leeringen laeten dryven ende omdryven, ja oock laeten wijs maecken allerley nieuwe maren, ende ſulcke voor het woordt Gods laeten opdringen: daer ſe nochtans niet alleen van de keur en merckteeckens, als wel in ſo wichtighe ſaeck van noden, berooft zijn, maer oock van wegens haer niewheyt, wegens ermangelingh van eẽ wettelijcke beroep en ſendinge, wegens afval en ſcheuringhe, ſo wel van de algemeyne Kerck als oock van malkanderen, en als diergelijcke ſtucken; ten hoochſte verdacht zijn: Waer tegens

gens ons so ernstlijck den H. Johannes heeft gewaerschout, *wilt toch alle gee-*
1 Joan. 4. v. 1. *sten niet gelooven, maer beproeft de geesten of sy uyt Godt zyn, want daer zyn veel valsche Propheten inde werelt uytgegaan.* Anderdeels betoonen niet minder haer vrevelicheydt die onbeswaert t'gene Livius, Julius Cæsar, ende dergelijcke Heydensche Histori-schrijvers verhalen aen-nemen, maer de mirakelen, dewelcke by Ambrosius, Augustinus, Gregorius of dergelijcke Heylighe Out-Vaderen so wel, als nieuwer Kerckelijcke Histori-schrijvers by haer mans-waerheyt ons betuyghen waer te zyn, geensints willen gelooven, als of niet meerder, ja als of veel minder trou, eer, en geloofwaerdicheyt dese Godtsalighe mannen, dan voorgemelde ongoddelijcke menschen toequam.

De deuchde dan bestaet in t' midden, en moeten om bedroch te verhoeden, niet aennemen voor de waerheyt, dat niet met genochsaem bewijs en geloofwaerdicheyt beset is, so nochtans, dat wy om niet opsettelijck, ofte hals-starck

tegens de vvaerheyt vvederſpannich te vvorden, ons geloof niet en vveygeren aen oude geſchiedeniſſen, die met genogſaem bevvys en geloofvvaerdicheyt om een onpartydich gemoet te bevvégen, beſet zyn.

Om nu in het beſchryven van oude mirakelen tot ſodanige geloofvvaerdicheyt te geraken, ende den verſtandigen leeſer ſyn achterdencken te benemen, is van nodē, ende ook genog dat dē ſchryver betoont 't gene hy verhaelt uyt geen loſſe tydinge ofte lichtveerdige praet herkomt, maer daer tegens geloofvveerdige getuygen by-brengt die in haeren tyt daer van konde, en moſte genochſaeme kennis dragen; en te gelijck uyt ſodanige kennis ons verſeeckeren dattet metter daet ſo is: daer by oock betoonen, dat ſodanige dingen hoe vreemt ſy ook lijcken, vvel meer geſchiet zyn.

Want gelijk in 't gelooven van eenige geſchiedenis twee ſtucken zyn vervat. 1. Dat ſulcks niet onmogelijck, ofte dat t' vvel kan geſchieden 2. Dat het oock al metter daet geſchiet is: alſo dient tot ver-

lichtinge onſers verſtants in het eerſte ſtuck, dat men andere dierghelijcke dinghen hoort en weet die alrede by ons ghelooft en aenghenomen zyn. In het twede voldoet ons verſtant de geloof-waerdicheyt van ſulcke getuygen, die ons t' gene wy als mogelijck te zyn hebben aengenomen, oock verſeeckeren dattet metter daet ſo geſchiet is.

Op deſe tvvee ſtucken moet altoos de geloof-vvaerdicheyt van voorgaende geſchiedeniſſe beruſten, ten vvare den ſchrijver in plaets van deſe door-over getal van grote mirakelen hem ſelve ſo gheloofvvaerdich maeckte, dat men ſyn vvoordt ſonder meer bevvijs konde en moſte gelooven, gelijck t' met den Propheet Moyſes is geleegen, dien vvy in't beſchryven van 's vveerelts Scheppinghe die meer als tvvee duyſent Jaren voor ſyn tyt vvas gepaſſeert, al ſchoon hy geen ouder getuyghen voorbrenght, ſo ſeecker geloven als of hy t' ſelver gheſien hadde, en dat alleen van vveghen ſyn vvel beveſtichde gheloofvvaerdicheyt by hem ſelve.

Buyten ſulcke onfylbare ſchryvers kan niemant ſtraf-baer vveſen dat hy eenighe vreemde geſchiedeniſſe niet aenneemt voor datſe in beyde deelen by den ſchryver gheloofvvaerdich vvordt gemaeckt: daer en teghens en blijft van eygenſinnige obſtinaetheyt niet vry die deſe in beyde ſyn deelen geloofvvaerdicheyt onaengeſien, daer tegens noch vvillen ſpreecken.

Om dan de Hiſtorie van ons mirakeleuſe Cruys-beelt in voegen als voorſeyt is aennemelijck en geloofvvaerdich te betonen, ende een onpartydich alle bedencken uyt den vvech te ruymen, ſal ick in het

1. Capittel de Hiſtorie in haer ſelve voorſtellen.

2. Capittel betonen dat diergelijcke mirakeleuſe veranderinge wel meer geſchiet zyn.

3. Capittel het ſelfde oock met nieuvver exemplen beveſtighen.

4. Capittel ſal ick uyt getuygheniſſe van de Landt-Vorſten, van de Magiſtraet ter plaetſen, als mede aan Refor-

meerde Historischrijvers selver, bewijsen dattet oock metter daet soo geschiet is.

5. Capittel sal ick het selfde uyt altaer en vicarie stichtinghe, uyt vry-geley voor de Pelgroms verleent, uyt de Pelgrimagien, offer en Kercke bou dat noch meerder bevestighen.

6. Capittel wordt het selfde noch meerder bevesticht uyt Gilt-brieven, en meer andere omstandicheden.

7. Capittel, na dat de seeckerheyt van dese Historie na behooren sal bevesticht zijn, sal ick verder gaen ondersoecken of men dit voor een oprechtich mirakel kan ende moet aennemen.

8. Capittel, alsoo dit mirakel streckt tot bevestinge van de eygen wesentlijcke tegenwoordicheyt Christi in de geconsecreerde hostie, om te betoonen dat het oock wegens dit eynde niet mach verdacht zijn, wordt betoont hoe dat de contrarie leer der gereformeerden, wegens haer stichters, heel verdacht is.

9. Capittel wordt uyt de instellinge

van dit Heylighe Sacrament de Catholijcke waerheydt bevesticht.

10. Capittel worden de opwerpsels van partijen uyt deseSchriftuer-plaetsen beantwoort.

11. Wordt de selfde waerheyt uyt Joannnis VI. Capittel bewesen.

12. Capittel wort geconsidereert wat en hoe veel de authoritijt van de Kerck ende Out-vaderen in dit stuck moet gelden.

13. Capittel wort uyt het eygen spaersaem, en verheve manier van spreecken in dese materie, betoont dat sy de eyge wesentlijcke tegenwoordicheyt Christi gelooft hebben.

14. Capittel wort het selfde bewesen uyt het hooghe onbegrijpelijck geheymenis en mirakel dat sy daer in erkennen.

15. Capittel wordt het selfde verwonnen uyt verscheyde vergelijckenisse die de Out-vaders gemaekt hebben met de H. Eucharistie.

16. Capittel het ſelfde wort nochmaels vvaer gemaeckt uyt de vereenige ende aenbidden de vvelcke de Outvaders omtrent dat Heylich Sacrament bevveſen hebben.

17. Capittel vvort dat eyndelijck vertoont door de veranderinge dewelcke de Outvaders in de Euchariſti te geſchiden gelooft hebben.

Waer uyt dan eyndelijck het ſlot gemaeckt wordt.

I. CAPITTEL.

Historie van het Heylige Cruys tot CRANENBRUGH.

ICk weet wel dat Pater Matthias Pauli Prior Eremitarum. S. Augustini binnen Dendermonde in sijn boeckje dat hy de poorte des Hemels noemt onse Historie uyt onse archive gelijck hy schryft, in een bequamer stijl heeft gebracht, als sy vã outs wel beschrevẽ is, ende noch by ons bevonden wort. Even wel hebbe ick den waerlievende leeser aengenamer te zijn vermeynt dat ick hem uyt de Fonteyn selfs schoncke, schoon se wat minder geziert, dan uyt de beeckskens, sal daerom den oude pergamenten brief gelijck ick dien in onse Kercke gevonden heb, van woort tot woort hier overschrijven dewelcke heeft als volght.

„ Dit is die legende ende dat teicken ende „ mirakel des Heylighe Cruces van Cranen- „ borch, op wat tijt, ende woe dat gevonde „ is.

„ In eynre tijt dat Godt onse lieve Heere „ dye gesontmeker sijn mirakelen ende ge-

„ nade

„ nade doin ende apenbare wolde, in dese
„ ſtat Cranenborch om ſijn macht ende gro-
„ te genade, ende ſalicheit die daer in den
„ Heiligen Sacrament onſienlick is allen ge-
„ lovigen ende verharden menſchen tho
„ apenbaren: want daer geſchreven ſteet,
„ t' is noet datter mirakelen ende teyckenen
„ geſchijen om der ongeloviger ende ver-
„ ſteenden herten willen. Doe gevielt op
„ eynen Paeſdach als alle guyde ſalighe ker-
„ ſte menſchen ſullen gaen tot der ſaligher
„ wertſchap dat Heylige Sacrament tho ont-
„ fangen. Soe quaem eyn ſchaepherde dye
„ buyten Cranenborch in den Nijenhof
„ woende, ende ontfinck oock dat Heylighe
„ Sacrament. Ende als hy dat Heylige Sacra-
„ ment ontfangen hadde, doe en konde hy
„ des nyet genutten en behyelt yn ſijne mon-
„ de ende droeget myt in Rijcks walt daer
„ ſijn ſchaepe gyngen ende clam myt den
„ Heylige Sacrament op eynen boem, ende
„ lyt dat weerdige Sacrament uytter ſijnen
„ monden glijden tuſſchen tween tacken, en-
„ de ginck tot ſijne ſchaepen. Daer quaem
„ hem ſo groten rowe in het herte, dat hy
„ weder quaem toe Cranenborch, en dede
„ des ſijne biechte weder den ſelve Prieſter
„ die hem dat Heilige Sacrament hadde ge-
„ geven, dy doe ter tijt Paſtoer was toe Cra-
„ nenborch ende hyet her Henrick van Gelre.

„ Doe

Doe dy hyrde alſulcke voer Prieſter hadde gebracht, des waer dy Prieſter wtermaten bedroeft int herte, ende vraechde den hyrde nae der ſtede daert Heylige Sacrament lach, ende reyt mytter monſtrantien toe den walde voerſchreven nae den Heyligen Sacrament, ende naem den hyrden voerſcreven myt hem dat hy hem leyden aen den boom daar't Heylighe Sacrament op lach. Doe dy hyrde den Prieſter aen den boom hadde gebracht, doe hijet die Prieſter den hyrde opten boem clijmmen omme toe ſien of dat Heylighe Sacrament daer noch leghe. Doe clam dy hyrde op den boem, ende vant dat Sacrament daer noch lyggen, ende ſeyde dattet noch daer leghe. Doe clam die Prieſter opten boem en wolde dat Sacrament daer aef nemen, doe hy daer nae taſten, doe ontſanck hem dat Sacrament in den boem alſo dat hy des nyet meer en ſach. Doe waert die guede Prieſter anderwerf myt rouwen ſeer bevangen ende clam weder van den boem, ende viel neder op die eerde op ſijn knyen, tegen dat eerwerdige Sacrament, ende bat God oetmoedelicken dat hy on alſoe langhe geſparen wolde op eertrijke, dat hy moocht ſien wat God hyer in wercken wolde. Daer nae gevyelt aever acht ynde twintich jaer dat dye voerſchreven Prieſter badt des Herto-

„ ge

„ he van Gelre knechten om eynen boem te-
„ gen dat Hochtijt van midde winter alſo,
„ dat ſye hem eynen boem gaven. Des was
„ in der tijt een Coſter toe Craneborch ge-
„ heyten Meyerick den ſande dye Prieſter
„ voerſchreve toe walde om den boem, toe
„ haelen, ende ſonder kennis van yemant
„ goef Got dat die boem te deel vyel waer in
„ dat Heylige Sacrament was geſoncken, de-
„ ſe hiewe den koſter neder en voerde den op
„ der voerſchreve Prieſters hof. Alſo nu den
„ boem ſo groot, dat hye nyet al op den Kor-
„ ſavent verbrant en waert, maer daer van
„ een groten block gheheel over bleef,
„ gebuerde dat daer na des guedes dages voer
„ Palmen Meyerick voerſchreven ſoude den
„ boem voert op howen: doe hye op den
„ boem ſloech cloefde dije boem ontwee,
„ daer uyt viel dat Heylighe Cruys in alre
„ formen en gelijckeniſſe als ment noch hue-
„ den tho dagen ſiet. Ende daer en quaem
„ nije meſſe noch yeſſeren aen toe ſnijen
„ noch toe vermaeckən ende is gewaſſen en-
„ de geſpraten uytter ſelven boem waer dat
„ HeyligeSacrament yn geſoncken was. Soe
„ hevet ſich die hoſtie des verwandelt yn eyn
„ beylt ende figuer myt geneychden hoeft,
„ ende myt uytgereckten armen, ende ſijn
„ voeten over een. Want Godt onſe liefe
„ Heer die geſontmeker nyet en wolde dat
„ ſijn

„ sijnHeylich lichaem in den boem thoe ver-
„ geves ende sonder gehoechnisse solde heb-
„ be gelegen: ende om sijn passie ende
„ doechden des Heyligs Sacraments daer dat
„ selve gloriose lichaem in coemet dat daer
„ gebaren ys van Maria der Heiliger Maget
„ ende jonck-frouwen toe apenbaren men-
„ nigen verhaerden ongelovigen mynsche
„ dije sijns bitteren torments eude Crucinge
„ geen memorie noch verstentenisse en heb-
„ ben. Daerom soe hevet die selve onse lieve
„ Heere Jesus Christus die vele dingen ge-
„ hengt eñ leet geschyen op deser werelt om
„ menniger hande saken wille dye wy nyet
„ alle geweten en konnen noch verstaen. Soe
„ hevet hy verhenget dat een beelt dat figu-
„ riert is na sijnre mynsheyt, als hy gehan-
„ gen hevet aen den Heyligen Cruys oever-
„ mits Heylicheyt ende machten des Heyli-
„ gen Sacraments ys gewassen in een boem.
„ Sulx is voertkomen mennygen mynschen
„ om salicheit ende heyls wille, ende oeck
„ om meerre voerstentenisse ende geloeven
„ wille des Heiligen Sacraments. Want veel
„ teyken ende mirakelen geschiet sijn oever-
„ mits den Heiligen Sacrament, hyer op
„ eerttijck in mennige landen. Soe is ge-
„ noech den gueden geloevigen mynschen
„ geschreven ende gesacht, woe dat vonden
„ is dat voerschreven beelt ende teyken des
Heyli-

„ Heyligen Cruys, ende passie ons Heere
„ Jesu Christi. Ende dit geschieden in den
„ Jaer ons Heeren doe men schreef duysent
„ drie honderr ende acht.

„ Daer nae was dit voerschreven Cruys
„ in deser Kercke een jaer lanck dattet nyet
„ verheven en waert. Doe sant God sijn ge-
„ naden ende barmherticheit hier alsoe dat
„ vele teyken ende mirakelen geschiet sijn
„ beide, aen mannen ende vrouwen, aen
„ jonck ende alt, die God yn dat Heylighe
„ Cruys aengeroepen hebben, ende sijn ver-
„ loest van mennigerhande tijden, anxt, be-
„ droeffenisse, cranckheiden ende ongeval
„ hoers lijfs.

Dus verre streckte sich de Historie in boven gemelden ouden pergamenten brief onser Kercke, waer uyt wie summarischer wijse kunnen afnemen

I. Dat dit beeltenis gelijck 't noch in onse Kerck te sien is, eerstmaels door den Coster van Cranenborch Meyerick genoemt, gevonden is op woensdach voor Palmen, in 't jaer Christi MCCCVIII, wanneer hy tot behoef Heere Henrick van Gelre, Pastoor der selfde plaetse dewelcke overgebleven block clooven wilde te vooren bevindende dattet den selfde boom was, waer in hy acht en twintich jaren *voor hen*, dat is in 'tjaer ons Heere MCC LXIXX op Paesdach hadde gesien insincken de-

dewelcke een schaeps-herder onweerdich ontfangen hebbende, niet konde, ofte niet wilde nuttighen, de saeck aen des Landts Heer, Graef Otto bekent gemaeckt heeft, de welcke, soo als wy in 't vervolgh sullen sien, nae rijp ondersoeck belast heeft dat men het voorschreve miraculeuse Cruys-beelt in de Kercke tot Cranenborgh sou bewaren, en door dien Godt dit werck door mirakelen bevestichde, na een jaer oock belast heeft dat men het selfde als sodanich sou voorstellen.

2. Het is wel waer dat de gelegentheyt by welcke dit mirakelose Cruys-beelt is gevonden, is de gewoonte van dat men den Pastoor jaerlijx een boom gegeven heeft tegen het hooghe feest van Kersmis, waer van gelijck Matthias Pauls vermelt den luyden die van buyten quamen in dit koude weder omtrent de Kerck most vuyr gestookt worden: uyt welcke gewoonte waerschijnelijck noch deser tijt in plaets van sulcke boom eenich brandt hout uyt een gedeelte des selfde walts jaerlijcks den Pastoor vergunt wordt: maer de bestueringe is by God geweest dien 't belieft heeft door sulck middel sijn wonder werck aen den dach te brengen.

3. Wordt kennelijck soo wel uyt 't voorgaende verhael als mede uyt de saeck selfs dat dese wonderlijcke veranderinge, eygentlijck tot dien eynde van Godt geschiet is, dat

daer door ons geloof en schuldighe eerbiedenis soude in dit stuck bevesticht worden en vermeerdert, soodanich, dat gelijckerwijs wy door Christus mont verseeckert zijn dat t'gene hy ons in dit Heylige Sacrament geeft, sijn eyge waerachtich wesentlijck vleesch en bloet is, dat voor ons aen het Cruys gegeven en verstort is, dese dit mirakeleuse Cruysbeelt een oogen schijnelijck beeltenis is; also mede niet ruyckeloos, nochte met een sondich gemoet daer toe komen, gelijck wel dese schaeps-herder hadde gedaen; maer veel
1 Cor. 11. 28. meer na de vermaninge des Apostels, ons selver beproeven, dat is ondersoecken, of wy ooc bequaē en wel gestelt sijn om dit Heylige Sacrament weerdich te ontfangen, en so wy in eenige principalijck dodelijcke sonden ons bevijnden de selfde eerst door oprechtighe boet en penitentie uyt suyveren.

4. Hebben wy mede dat God aen den gene die devotelijck dit mirakeloose Cruysbeelt besocht en ge-eert hebben, mirakeloselijck veel weldaden van begin af aen verleent heeft, waer mede hy genochsaem betoont en betuyght dattet geen superstitie, nochte afgoderije, maer veel meer hem een aenghenamen dienst is dat men hem in die plaetsen, en door sulcke beelden komt soecken en eeren, alwaer, en door dewelck hem belieft heeft te verhoren ende te verleenen, dat

dat hy so overvloedich op andere plaetsen niet en doet.

Om nu alle bedenckenen twijfel dewelcke yemant wegens de waerheyt voorgaender Historie sou kunnen hebbẽ wech te nemen, sal ik volgens mijn voorstel inde voor-reden gemaeckt, vervollichlijck gaen voorstellen haer gheloofwaerdicheyt, so bondich, dat mijns oordeels, geen onpartijdich gemoet daer aen sal kunnen twijffelen.

II. *CAPITTEL.*

Dat sulcke mirakelose veranderingen wel meer geschiet zijn.

NIemandt die de almogentheyt Godts recht gelooft ofte kent, kan ontkennen, dat se even soo licht de eene creatuer in de ander kan verkanderen alse van begin alles uyt niet heeft kunnen scheppen, en wederom na sijn welgevallen tot niet kan brengen, in gevolch deses wat den Propheet Jeremias ons betuyght, schrijvende, *dat de Heere* Jerem.
door sijn groote cracht Hemel ende Aerde heeft ge- 35. v. 17.
maeckt. Ende gelijck den Engel Gabriel daer Luc. 1. v.
by doet, *dat voor hem geen dingh onmogelijck is.* 37.
So is dan mede genochsaem seecker dat God de Heer, wanneer het hem belieft, machtich is een geconsacreerde hostie in een hou-

te Cruys-beelt te veranderen:

Dat nu vorder by Godt sulcks niet alleen niet onmogelijck, maer oock waer en wanneer de Goddelijcke voorsichticheyt t'goet vindt niet ongewoon is diergelijcke veranderinghe ofte tot onderricht, ofte tot waerschouwinghe, ofte tot straf uyt te wercken, kan uyt eenighe exemplen der Goddelijcke Schrifture, die wy alreede voor de hoochste waerheyt aengenomen hebben bevesticht worden.

Gen. 19. v. 26. I. Voor eerst heeft Godt de Huys-vrou van Loth over haer ongehoorsaemheyt verandert in een leven-lose sout-steen waer van tot meerder wonder, den ouden Leeraer Tertulianus schrijft dat dese in sijne tijt noch ongheschent, volhardete, ende so wanneer yemant daer van wat afbrack, sulcks daer wederom van selfs aenwies: sijne woorden zijn dese:

in Carmine Sodoma.

„ Ipsaque imago sibi formam sine
„ corpore servans
„ Durat adhuc, nunquam pluviis, nec
„ diruta ventis:
„ Quin etiam si quis mutilaverit ad-
„ vena formam,
„ Protinus ex sese suggestu vulnera
„ complet.

II. Heeft Godt de Heer tot bevestinghe van dat hy hem wettelijck sonde om sijn volck

volck uyt Egypte-landt te voeren den levenlosen stock van Moyses verandert in een levendighe slangh, en wederom dese slangh doen veranderen inde voornoemden stock, ende dat tot drie keeren toe gelijk te lesen is Exod. 4. v. 3. ende v. 30. ende l. 7. v. 10.

III. Heeft hy die wateren van Ægypten ten selfde eynde so wel als mede tot straf van de hartneckicheyt Pharaonis in bloet doen veranderen, en op belofte van beterschap wederom uyt het bloet doen keeren tot haer voorgaende natuur gelijck te lesen is Exod. 7. v. 20. ende naevolgende.

IV. Noch heeft hy om de selfde reeden het stof der aerde doen veranderen in muggen, ofte gelijck andere het hebreus vertalen in luysen, ofte gelijck sommighe willen in wantluysen het gene tot ons voornemen niet verschilt, en daerom onnodich dat men ondersoeckt wie van alle het beste vertaelt heeft. Exod. v. 17.

V. Onse Salichmaecker ghebenedijd om sijn glorie voor sijne Discipelen t'openbaren, heeft op de bruyloft tot Cana in Galileen t'water in goeden wijn verandert. Joan. 2. v. 8. ende 9

VI. Wederom om sijn overgrote liefde tot ons te betuyghen, heeft hy het broot in sijn eygen wesentlijck lichaem ende den wijn in sijn eygen wesentijcke bloet verandert ende in sijn leste avontmael sijne Apostelen en- Matth. 26. v. 26. ende seq.

de haer wettelijcke nakomelinghen om het ſelfde namaels tot ſynder gedachtenis te doen oock macht gegeven.

Nu is't genochſaem bekent, dattet geen minder macht is, dattet oock niet minder ongewoon is, dat een menſch verandert wort in een ſout-ſteen; ende een ſtock in een levendige ſlang, en wederom de ſlangh inde voorgaende ſtock; dat ſo mennichte van wateren in bloet, ende dan wederom ſoo mennichte van bloet in voorgaende natuer des waters overgaet. Ende dat het water in wijn verandert wort, als mede dat het broot in een menſche lichaem, ende den wijn in't weſentlijck bloet verandert wort, als dat een geconſecreerde hoſtie verandert wort in een houte beeltenis van den gecruyſte Heer Chriſtus.

Overmits dan God Almogent om de ongehoorſaemheyt inde Huys-vrou van Loth, ende de hartneckicheyt in Pharo te ſtraffen: wederom om ſijn beroep en ſeyndinghe in Moyſes te beveſtighen; ende om ſijn glorie te openbaren, eyndelijck oock om ſijn overvloedende liefde te betoonen ende te gelijck een levendighe ghedachtenis van ſijn lijden ende ſterven voor ons, even ſo grote ongewoonlijcke mirakeleuſe veranderinghen gewerckt heeft, ende voor ſo veel het leſte aengaet, dagelicks noch werckt: en moet niemant ongelooffelijck veel minder onbe-

hoor-

hoorlijck, ofte onmogelijck achten, dat de selfde almogende hand Gods, tot bevorderinge van t' geloof, ende ter eere dewelke wy hem omtrent ende in dit Hooch Heylich Sacrament schuldich zijn, als mede tot schrick ende straf van die welcken tot dit schroomwaerdich Heylighe Sacrament sonder voorgaer de beproevinghe komen een sodanighe boven boven naturelicke veranderinghe gewerckt heeft.

Ende om noch naerder wegens dese loofwaerdicheyt een reedelijck verstant te voldoen, sal ick uyt verscheyde oude exemplen betoonen, dat wegens voorseyde reden God de Heer oock in dit subject, en ontrent dit Heylige Sacrament meermaels diergelijcke teyckenen ende mirakelen heeft gedaen.

I. Voor eerst hebben wy van het Manna, Exod. 16. v. 20. 't welcke is een figuer van dit Heylige Sacrament geweest, dat dewelcke tegens het gebot des Heeren, daer van wilde overhouden tot des anderen daechs, aenstonts vervuylt is geweest ende vol wormen, 't welck niet soo seer de natuer van dit Manna is geweest, als wel tot straf der ongehoorsaemen, aenghesien het gene van den Vrydach op den Saterdach bewaert wierde sulcks niet dede.

II. Vermelt den Apostel, dat doen ter tijt 1 Cor. xi. v. 30. al veel onder den gelovighe, veel kranck wa-

ren, ende veel ontslapen ofte gestorven waren, dewijl sy onwaerdich tot het eeten en drincken van het Heylige Sacrament waren gekomen.

II. Den H. Cyprianus Martelaer, ende Bisschop tot Carthago in Africa, dewelke onder het Keyserdom van Gallus ende Volusianus, na Trithemy reeckeningh in t' jaer Christi 249: ofte soo als andere willen 261. het Christelijk geloof met zijn bloet besegelt „ heeft; schrijft als volcht: Sermone de Lap„ sis. Hoort wat ter geschiet is in mijn eygen „ tegenwoordicheyt, ende daer ick getuyge „ van ben. Als de ouders van een kint ghe„ vlucht zijnde door de groote schrick, haer „ selven qualijk hadde geraden, hebben sy by „ de min, gelaeten een kleyn dochterken, „ dat daer naer van de min ghebrocht is aen„ den Magistraet. Dese hebben by den afgod „ daer t' volck toeliep, het kint, overmits om „ sijn jonghe jaren noch geen vleesch en kon „ eeten, gegeven broot geweickt in wijn, „ die van t' Sacrificie van die verlooren men„ schen oock was overgebleven. De Moeder „ heeft haer kint daer naer weder gekregen. „ Doch 't vuyle werck datter geschiet was, „ kon het kint even soo niet klagen, ofte „ openbaren, als het te vooren so 't geschie„ de niet en kon oordeelen ofte beletten. Het „ is dan by onweetentheit geschiet, dat de

„ moeder

,, moeder 't kint heeft mede genomen als wy
,, het sacrificie op-offerden, doch het kint
,, onder de geloovigen wesende, en kon onse
,, gebeden niet verdragen, maer heeft begin-
,, nen dan te schreyen, dan met inwendighe
,, benautheiden overvallen te worden, ende
,, gelijck of haer een buel gedwongen hadde,
,, heeft die onnosele ziel met sulcke teicke-
,, nen als sy kon, in haer noch onwetende ja-
,, ren, te kennen gegeven, het wroegen van
,, het feit. Maer als naer den volbrachten
,, dienst, de Diaken heeft beginnen den kelk
,, te bieden aen 't volck datter tegenwoordig
,, was, ende des kints beurte gekomen was
,, heeft 't kint door Gods bestieringe, sijn
,, hooft beginnen om te keeren, de mondt
,, met gesloote lippen toe te drucken, eñ den
,, Kelck te weygeren. Doch den Diaken is
,, met sijn werck voortgevaeren, ende heeft 't
,, kindt oock tegens sijn danck, van het Sa-
,, crament des kelcks ingegoten. Daer begon
,, den hick, met het braken. De Eucharistie
,, en kondt niet blieven in 't lichaem, ende de
,, mondt die ontheylicht was. Dien dranck,
,, die in het bloet des Heeren geheylicht was,
,, is uyt het lichaem uytgeborsten. Soo groot
,, is de macht, soo groot is de majesteit des
,, Heeren: dat in de duysternisse onbekent
,, was, is door sijn licht bekent geworden,
,, den Priester Gods is oock tot kennisse van

,, de onbekende ſonde gekomen. Dit is ge-
,, ſchiet aen een kindt, dat noch niet kon
,, melden de ſonde, die een andere aen hem
,, gedaen had.

IV. Exempel ibid.

,, Maar een andere die tot haer jaeren geko-
,, men was, is by ons, als wy het ſacrificie op-
,, offerden, onbekent gekomen, ende heeft
,, genutticht niet een ſpies, maar een rapyr
,, voor haar, en gelijk offe tuſſchen dẽ mont,
,, ende de borſt eenige doodelicke fenynen
,, ingenomen hadt, heeftſe beginnen benaut
,, te worden, ende te ziel toegen, ende lyden-
,, de de pyn, niet van menſchen vervolginge,
,, maer van haar ſonden, is ſy al ſchuddende,
,, en bevende ter aarde gevallen. Die ver-
,, borgen ſonde van haar conſcientie, en is
,, niet langh verborgen, nochte ongeſtraft
,, gebleven, en die een menſch bedrogen
,, hadde heeft Gods wraeck gevoelt.

V. Exempel ibid.

,, Als een andere Vrou verſochte een kiſte
,, daer het Heylichdom des Heere in was, met
,, haer onwaerdige handen open to doen, is
,, ſy verſchrikt geworden, door het vyer, dat
,, daar uyt quam, ende en heeftet niet derven
,, aentaſten.

VI. Exempel ibid.

,, Een ander man die oock beſmet was, als
,, hy, naer dat den Prieſter den dienſt gedaen
,, hadde, ſo ſtout is geweeſt dat hy benevens
,, de anderen, een deel heymelick genoten
,, heeft, en heeft dat Heylig des Heere, niet

,, kon-

,, konnen eten, of handelen: want hy heeft
,, bevonden, dat hy asch in syn handen
,, droegh.

VII. Optatus Bisschop tot Mileven ongeveer hondert jarẽ na voornoemde Cyprianus levende, in het beschrijvẽ der droevige Kerkschenderie der Donatisten in Africa, verhaelt hoe datse onder andere het hoogweerdig Sacrament voor de honden geworpen hebben,
,, doch, seit hy, niet sonder teken van Gods
,, vraek, want dese honden ontsteecken door
,, rasernie, hebben haer eigen Heeren als
,, moordenaers ende schuldich aan het Hey-
,, lige lichaem, niet anders als vrembde en
,, viande met vreeckende tanden verscheurt.

Lib. 2. de persecut. Wand.

VIII. Op de selfde plaets verhaelt hy hoe dat een ampul met het Crisma van hun door de vinsters geworpen, door dienst der Engelen onbeschadicht tussen de steenen is neergeset. En of dit mirakel eigentlik dit heilige Sacrament niet en raeckt, so raeckt het doch t'gene tot andere Sacramenten gehoort, ende stelle het alleen tot een toe maat.

IX. *Remarquabel*, ende tot ons voornemen seer dienstlick is dat Zozomenus, dewelcke voor MCC jaeren heeft geleeft, verhaelt binnen Constantinopelen in het biewesen van Joannes Chrysostomus geschiet te zyn, met
,, dese woorden. Een borger van de Mace-
,, donianer Ketterye, waar van mede syn
,, huys-

Lib. 8. Hist Eccles. c. 5.

,, huys-vrou was ingenomen, den Heyligen
,, Joannes Chrysostomum by geval gehoort
,, hebbende van de waere religie tot Godt,
,, heeft de selfde omhelst, ende sijn huys-
,, vrou datse met hem soude instemmen ver-
,, maent: maer overmits sy door gewoonlic-
,, ke ghemeinschap van bekende vrouwen
,, wierde als gevangen opgehouden, so dat
,, den man hoewel hy haer dickmaels ver-
,, maent hadde, nochtans geen voordeel de-
,, de, ende eindelick seyde; indien ghy met
,, my in de religie niet wilt instemmen, en
,, sult gy voort aen ook met my geẽ gemeen-
,, schap van leven meer hebben. De vrouwe
,, belooft dan dat sy 't doen wilde, ende
,, maeckt een aenslach met seeckere meyt
,, dewelcke sy reeckende dat haer trou was,
,, neemt haer te baet om den man te bedrie-
,, gen. Ter tijde dan van de communie (de
,, Christenen verstaen wat ick segge) achter-
,, houdende dat se ontfanghen hadde, gaet
,, ter aerde liggen als of se had wille bidden,
,, daer en tusschen heeft de meyt haer heyme-
,, lijck toegesteken, 't gene sy in de hand
,, hadde. Maer soo haest 't haer tanden heeft
,, geraekt, isset verhardt tot een steen. Waer
,, over de vrou door vreese verbaest, sorgende
,, dat haer yet swaerders wegens 't groot aen
,, haer bewese mirakel van Godt, mochte
,, overkomen, is haestich tot den Bisschop
,, geloo-

„geloopen, heeft haer selver aengeclaeght,
„ende den steen getoont dewelcke oogen-
„schijnlicke teyckens van den beet hadde,
„maer was van een ongewoonlicke materie.
„ende verruwe. Ende met vergieten van tra-
„nen vergiffenis verkregen hebbende heeft
„se namaels met haer man eendrachtich ge-
„leeft. Indiẽ yemant dese dingen ongelooffe-
„lick duncken, den steen selfs geeft getuy-
„genis tot desen dach toe onder de Clenodiẽ
„van Constantinopel noch bewaert.

X. Bovengemelde Joannes Chrysostom, schrijft selfs uyt den mont van seecker heylich man, waer aen God veel openbaeringe dede, dat hy een menichte der Engelen, met klaer schijnende kleederen aengedaen, gesien heeft voor soo veel menschelicke oogen dragen konde, dewelcke wanneer den Priester het sacrificie dede den altaer omcingelde, en met neergebockten hoofde stonde in manier als of men sach de soldaten in tegenwoordicheyt van een Coninck staen. Lib. 6. de Sacerdor.

XI. Dien groote Kerke Leeraer Augustinus verhaelt dat den Colonel Hesperius, hebben- l. 22. de Civit. c. 8
„de in't gerecht van Tussala een hof-stede
„die Zubedi heet, alwaer so hy verstont sijn
„huys schadelick ghewelt leede van de bose
„geesten; met quellinghe van de beesten,
„ende dienaers, heeft onse Priesters, so
„ick van huys was, ghebeden dat yemant

„ van haer ſoude derwarts gaen, door wiens
„ gebeden ſy mochten verdreven werden:
„ Eenen iſſer heen gegaen, hy heeft daer 'tſa-
„ crificie van 't lichaem Chriſti op geoffert,
„ biddende ſo veel als hy konde dat die quel-
„ linge mochte ophouden, en door de barm-
„ harticheit Godts heeftſe terſtondt opge-
„ houden.

In prato ſpirit. C. 29.

XII. Joannes Moſchus, die voor duyſent en meer jaeren geleeft heeft, verhaelt 't gene tuſſen twee Religieuſe, zijnde d'eene Catholijck, d'ander der Severianer Kettery toegedaen, dartich mijlen van de Stadt Ægina in Cilicia voorgevallen is; wanneer den Catholijcke eiſſende een gedeelte van de communie des oncatholiſche, heeft dat in ſiedent heet water geworpen, waer in het terſtont is geſmolte. Daer en tegens een gedeelte van de Catholiſche communie daer in werpende, is dit niet alleen heel en ongeſchent gebleven, maer oock niet eens nat geworden: ja den ſijdende pot is datelick kout geworden.

Ibid. C. 79.

XIII. Noch eens verhaelt hy in 't ſelfde boeck 't gene in Seleucia ten tijde des Biſ-
„ ſchops Dionyſii is geſchiet: Een Catho-
„ lijcke knecht, dienende bie een Severianer
„ Coopman, hadde de heilige communie
„ ontfangen ende in een ſacht linnen doeck-
„ jen ingewickelt eñ in ſijn kaſt wechgelegt
„ om op behoorlicke tyt te nuttigen: *Maer*

om

,, *om affaires* halven na Constantinopel af-
,, gesonden, heeft vergeten dese communie
,, met sich te nemen. Sijn Meister dan sulcks
,, vindende, overmits hy se niet wilde ge-
,, bruycken, ende den knecht over den tijdt
,, uyt bleef, heeft eindelick na veel wachtens
,, deselvige wille verbranden, maer daer by
,, kommende heeft hy bevonden dat dese
,, heylige stuckjens halmen en airen hadden
,, voortghebracht, het welck mirakeleuse
,, werck hy met verwonderinghe voor den
,, Bisschop Dionysius heeft gebracht, en van
,, alle menschen gesien is.

XIV. Een ander heerlick werck heeft sich binnen Constantinopel, ten tyde van den Patriarch Menas, die in't jaer Christi 552. gestorven is, en daerom niet later kan geschiet zyn, toeghedragen, het welck ick met de woorden van Evagrius een Kerckelicke Historie-schriever, soo die ons dit beschreven heeft, hier voorstelle. Tot Constantinopel Lib. 4. c. 35.
,, is een oudt gebruyck geweest, dat so wan-
,, neer eenige veel deeltjens van het suyvere
,, onbevleckte lichaem Christi onses Gods
,, Overden: de School-kynderen, om die
,, te nuttigen, wierde geroepen. Als dit nu
,, geschieden, is een soontjen eenes Joods;
,, sijns handt-wercks zynde een Glasema-
,, ker, met de andere kynderen, daer toe ge-
,, kommen, dewelcke van sijn ouders ge-

,, vraecht

,, vraecht waerom hy so lang was uytgeble-
,, ven, heeft geseyt gelijk't was, dat hyt' samē
,, met de andere kinderen had gegeten; den
,, Jood onsteeken in sijn gal met grim en
,, toorn, werpt 't kint in den brandende oven
,, waer in dat hy sijn glas ghewoon was te
,, wercken. De Moeder missende haer kint,
,, en na veel soeckens niet vindende, is de
,, heele stat doorgelopen God met suchten
,, aenroepende, ende met tranen klagende.
,, Na drie dagen staende aen de deur van haer
,, mans winckel, jammerlick met droefheyt
,, gequelt, noemt sy het kint by sijnen naem,
,, dat sijn Moeders stem erkennende uyt den
,, oven heeft geantwoort, de Moeder hier
,, op de deur opbrekende vindt haer soontjen
,, in 't midden van de gloejende kolen onbe-
,, schadicht van den brant des vuers. Ende
,, het kint gevraecht hoe dat 't soo onbescha-
,, dicht was gebleven, heeft geantwoort daer
,, is meermaels een vrou met een purpur
,, kleet aengedaen tot my ghekomen, die
,, my water langde om daer mede de vlam
,, rontsom mijn lichaem uyt te blussen: sy
,, heeft my ook spijse gegeven so dicmaels ik
,, honger hadde. Als nu den Keyser Justinianus
,, dit is ter ooren gekomen, heeft hy 't kindt
,, met de Moeder doen doopen, maer den
,, Vader die hem niet wilde bekeeren, heeft
,, hy aen de galgh doen hangen.

XV. Ick

XV. Ick sal dit Capittel eyndighen met 't mirakel dat sich by den H. Gregorius den eersten van dien naem, Paus voor duysent jaren, toegedragen heeft, so als in sijn leven be-
„ schrijft Joannes Diaconus. Een vrou, seyt
„ hy, hadde, wanneer Gregorius het hooghe
„ Ampt der Misse verrichte, gewoonelicke
„ offer gedaen, aen welcke als hy na de My-
„ sterien, sou uytdeelen, seggende: *Het*
„ *lichaem onses Heere*; heeft die dartele vrou
„ gelacht; waer op hy aenstont sijn hant af-
„ wendende dat deeltjen op den Outaer heeft
„ wech gelecht. Maer wanneer hy het Ampt
„ der Misse voleyndt hadde, heeft hy voor 't
„ volck dese vrou afgevraecht, waerom sy
„ doen se 't lichaem des Heeren soude ontfan-
„ gen, haer verstout hadde te lacchen. Na
„ dat sy langen tijt binnens monts hadde ge-
„ bromt, heeft sy eyndelik uyt gebracht, seg-
„ gende: overmits gy 't broot, dat ick wiste
„ met mijne handen gemaeckt te zijn, seyde
„ 't lichaem des Heere te zijn. Waer op Gre-
„ gorius met alle 't volck ter aerden gevallen
„ is tot 't gebet voor de onghelovicheyt van
„ dese vrou. En na een weynich tijts opstaen-
„ de, heeft 't stuckjen broots dat hy op den
„ Outaer hadde neergeleght in vleesch ver-
„ andert gevonden: 't welk hy voor alle men-
„ schen aen de vrou vertoonende, heeft soo
„ wel dese tot des geloofs genade herroepen,

„ als't geheele volck bevesticht. Daer nae
„ wederom tot 't gbebet keerende, heeft hy
„ dat stuckjen vleesch in voorige ghedaente
„ des broots herstelt.

Al schoon dese XIII. leste mirakelen in Gods woordt niet gelijck de voorgaende zyn beschreven, soo sien ick doch niet hoe dat yemant dese sonder groote onbeschaemtheyt sou kunnē wederleggē of in twijffel trecken. Dan dewelcke denH. Cyprianum die gemartilizeert is Anno 249. ofte 261. H. Optatum Milevitanum die florerende Anno 360. H. Joannem Crysostomum ghestorven Anno 407. H. Augustinum florerende Anno 420. Menam Bisschop gestorven Anno 552. Justinianum Keyser in de selvige tijt. Ende dē H. Gregorium I. Paus gestorven Anno 604. voor soo onervare lichtvaerdighe menschen soude achten dat sy haer leugens in soo ghewichtige saek soude in de hant hebben laten steeken: ofte voor so ongoddelijke soude aensien, dat sy willens en wetens fabeltjens voor de waerheyt, ofte duyvels bedroch voor oprechtighe mirakelen aen de werelt soude verkocht hebben, sou geen geringhe scheender van haer outheyt, wijsheyt en Heylicheyt wesen.

Wederom die na so veel jaren nu beter sou willen weeten wat by Cyprianus, Optatus, Chrysostomus ende Augustinus geschiet is, dan

dan sy selver schrijven, ofte als Sozomenus die Anno 440. florerende by na met Chrysostomo heeft geleeft, ofte als Evagrius die den Keyser Justinianum noch heeft kunnen sien en kennen, ofte als Joannes Moschus die meer dan duysent jaren naerder by die tijden dan wy geweest is, ofte als Joannes Diaconus die soo veel jaren naarder by Grogorius geleeft heeft; verdient meer om belacht dan om gehoort te worden. Also dan den Almogende Godt tot bevorderinghe onses geloofs en straf der mishandelinghe omtrent de H. Eucharistie in soo verscheyde tijden en plaetsen so wonderlick gewerckt heeft, moet niemant als onghehoort ofte ongelooffelick voorkomen dat hy ons in voorgaende eeuwen, om deselve reeden, gelijckformich gehandelt heeft.

III. *CAPITTEL.*

Dat ook in voorgaende later eeuwen dierghelijcke mirakelen wel meer zijn geschiet.

OP dat niemāt voor wende dat diergelijke mirakelē in de eerste tijdē tot voortplantinge des Christelijcke gheloofs wel nodich zijn geweest, maer na dien tijt wanneer

het Christendom genochsaem bekleven is geweest, opgehouden hebbẽ. Sal tot vervorderinge van de geloofwaerdicheyt onses mirakels gaen betoonen, dat de Heer oock in voorgaende later eeuwen soo voor als na ons mirakel, diergelijcke wonderteeckenen omtrent dit H. Sacrament heeft gewerckt.

I. Voor eerst dan heeft de Heer Anno 1192. in ons Duyts-lant geweerdicht een Heerlick mirakel in de Eucharistie te betonen, dat doen ter tijt levende Helmodus beschreven heeft, ende by C. Baronio also uyt hem te le-
Baron. Anno. 1192. 221. „ sen. Ongeveer in dese dagen was in dit ge-
„ weste van Thuringer-lant by de stat Eryfort een dochter kranck; wanneer dese na
„ gebruyck, van den Priester besocht ende
„ bericht is heeft hy sijn vingeren over eenen
„ drinckbeker afgespoelt, ende haer dat wa-
„ ter te drincken gevende is hy wech gegaen.
„ Maer de dochter zijnde noch by goede
„ verstant heeft den gene die by haer waren,
„ belast dat sy dit water wel soude toe decken,
„ overmits sy gesien hadde dat van des Prie-
„ sters vingeren, daer in een stuckjen was
„ gevallen. Alsoo gedaen zijnde; wanneer
„ naderhant 't water haer te drincken wierd
„ gegeven, ist in bloet verandert geweest,
„ ende dat deeltjen aengenomen hebbende
„ de gedaente van een kleyn vingertjen, was
„ mede in bloedich vleesch verandert. Men
„ seynt

,, ſeynt na den Prieſter die meerder verwon-
,, dert en beducht over zyn nalaticheydt,
,, vreeſde dat hy van ſijn officie mocht geſu-
,, ſpendeert worden, en heeft 't daerom wil-
,, len verbergen, radende dat men dit grote
,, Sacrament ſou verbranden. Maer 't konde
,, niet verborgen zyn, dat God mirakeleuſe-
,, lick wilde geopenbaert hebben. De ſaeck
,, wort aen meer luyden bekent, daer ghe-
,, ſchiet een byeenkomſte van Prieſteren,
,, dewelcke in deſe verbaeſtheyt geen raet
,, vindende tot den Archidiaken zyn gegaen:
,, maer deſe oock ſchromende yet ſeeckers
,, daer over te diſponeeren, heeft deſe ghe-
,, ſchiedeniſſe t' ſamen aen den Heer Biſſchop
,, van Ments gheſchreven. Ondertuſſchen
,, wort den drinckbeker met het levend-ma-
,, kende lichaem ende bloet bedeckt met een
,, Corporael-doeck op den Outaer geſet. En
,, daer komt in 't aenſien van allen die tegen-
,, woordich waren een duyve op den kant
,, van den beecker voor een gheruymen tijt
,, neer ſitten tot verwonderingh van allen,
,, dat ſy door 't gewicht van haer lichaem dien
,, beecker niet heeft omgeworpen, te meer,
,, dewyl in die plaetſen, de drinckbekers on-
,, der enger, ende boven ruymer zyn. Waer-
,, om de toeſienders gedocht hebben dat de-
,, ſe niet een lichaemelicke maer veel meer
,, een geeſtelicke duyve moet geweeſt zyn.

In het vervolgh beſchrijft hy ſeer wytlopich en omſtandich hoe dat den Biſſchop van Ments met grote mennichte van geeſtelicke en wereltlijke luyden derwarts zy gekomen, met proceſſie en lof-ſanghen; en hoe dat eyndelick na veel biddens God dit vleeſch en bloet wederom in ſyn voorighe geſtaltenis heeft herſtelt. Den Biſſchop deſe mirakeleuſe dingen in een koſtelik geſchier in de Kercke, heeft ſe tot gedachtenis wech geſet, en den drinckbeker na Ments heeft genomen, waer hy tot huyden op den dach, (ſeght den Autheur) in groter eere wort gehouden.

II. Heeft ſich toeghedragen binnen de vermaerde Conincklicke reſidents-plaets, Parys in Vranckryck in den jaer onſers Heere 1290. Het welcke uyt den vermaerde Franſche Hiſtori-ſchrijver, ende Joannes Vilanus die het beleeft heeft, Nangius eñ Antoninus, Spondanus, verhaelt in ſyn continuatie van Barony Kercklicke Hiſtorie met deſe woorden. In het jaer Chriſti 1290. zynde de darde indictie heeft ſich een voortreffelick mirakel in de H. Euchariſtie toegedragen. Door dien een ſeecker Jood op woecker, en verpandingh eeners kleets aen een Chriſte-vrou ſeecker ſomme gelts gedaen hebbende: (die by aenſtaende feeſt-daghen van Paeſſchen 't ſelfde kleet wederom verſochte om voor die heylige dagen te gebruyken:)

Continuat. Baron Anno. 1290. n. 1.

„pre-

„ presenteerde sonder gelt wederom te ge-
„ ven, indien sy alleen 't lichaem des Heere
„ dat sy haddet' ontfangen, hem wilde bren-
„ gen de elendighe vrou belooft dit; ende de
„ H. Eucharistie in haere mont bewarende,
„ heeft se daer na in een neusdoek gewickelt
„ en den Jood gelevert. Waer op dien Hey-
„ ligh schender in den kelder van syn huys
„ onder de aerde deselvighe in siedent-heet
„ water op 't vuyr geset heeft. Maer siende
„ datse onbeschadicht verbleef, heeft se met
„ een mes veel steeken gegeven, waer uyt
„ dan niet weenich bloets is gevloet en heeft
„ 't water root ghevarruwet, daer nu dese
„ saek den Christenen by geval is bekent ge-
„ worden, is mede tot meerder ontdeckinge
„ desers schelmstucks, de H. Hostie uyt het
„ water opgevloghen, ende op eenen daer
„ boven liggende balck gaen liggen. Den
„ Jood is gevangen, en verbrant. De aller-
„ heylichste Hostie is solemnelick in de Pa-
„ rochie van S. Jan overgebrocht, alwaer sy
„ tot noch toe ongeschent ende heel wort be-
„ waert. Het huys van den Jood is mede in
„ een Kerck verandert, waer by noch een
„ Clooster F. F. Charitatis B. Mariæ onder
„ den regel van S. Augustyn is opgericht, die
„ van wegen 't ziedende water, ofte van we-
„ gen dat de Heer in het water ghesoden is,
„ in 't gemein billete zyn ghenoemt: by den

„welken den kelder die nu in een Capel veranderd is, met het voorgenoemde mesch, „ water vat, en balck als deses mirakels in- „ strumenten noch gesien worden.

Dit mirakel is maer 18. jaren voor onse Cruys-vindinghe gebeurt: nu kome ick tot eenige, die na 't onse zyn ghescheit.

III. Anno 1347. zynde 39. jaren na 't onse, is in Polen een gedenckwaerdich mirakel aen de H. Eucharistie geschiet, t' geene uyt de Poolsche Histori-Schryvers Michovio ende Mart. Cromero dẽ voorgenoemde Spõdanus „ also verhaelt. Als in de Octaef van H. Sacra- „ ments dach by Crakou eenighe schelmsche „ menschẽ de remonstrantie die sy vermeinde „ dat gout was, met t' H. Sacrament hadde „ gestolen, en daer nae bevonden dat 't maer „ koper overgult was, hebben sy niet verre „ van daer de remonstrantie met het H. Sacra- „ ment in eenen slijckigen poel gheworpen: „ waer op terstont die plaets met veel vuyren „ en brandende fackelen, soo by dach als by „ nacht is belicht. Als sulks dẽ Bisschop voor- „ gekomen, en de saeck onbekent was, heeft „ hy een drie dagigen vasten uyt geschreven, „ daer na met processie en Kerkelijke gesangẽ „ daer henen ghegaen, om ondersoeck te „ doen, vindende dan d' allerheylichste Eu- „ charistie, heeft se met groote eerbiedenis „ wederom ter plaetsen ghebracht, waer se

Anno 1347. n. 14

van

„ van daen was genomen. Maer den Coninck
„Casimirus heeft ter plaetse waer't H.Sacra-
„ment is gevonden,tot een eeuwige gedach-
„ tenis van dit mirakel een heerlicke Kerck
„ onder den naem van s' Heeren lichaem
„ doen op bouwen.

IV. Heeft sich toeghedraghen in de stat Sternbergh in 't Vorstendom Mechlenborgh Anno 1492. En wort beschreven van Alb. Krant. 14. Wand. 14.
Krantius, ende Nauclerus, die alle bey doen ter tijt in Duyts-lant leefde: namentlick een Naucl. Gen. 50.
„ Jood met namen Eleazar met syn medege-
„ sellen door hulp eeners Godlose Priesters
„ wiens naem Petrus, bekomen hebbende
„ t' aller Goddelickste Sacrament, een grote
„ ende een kleyne Hostie heeft se dwars door-
„ steken; waer uyt dan aenstont soo veel
„ bloets is gelopen dat den lijnen doeck daer
„ van is root geworden: sy door dit mirakel
„ verschrikt, geven se aendẽ voorseyde Petrus
„ wederom, die oock geen raet vindende
„ gaet se onder de aerde begraven. De saeck
„ is wonderlick uytgekomen, so dat de door-
„ luchtige Hartogen Balthasar ende Magnus,
„ gebroeders ghesien hebbende de litteycke-
„ nen van de steecken, de Joden tot dartich
„ toe hebben doen verbranden: den Godlo-
„ sen Priester na belijdenisse van alles en aen-
„ wysinghe der plaetsen waer hy't Sacrament
„ met den bebloeden doeck begraven hadde

„ waer't oock met bloet noch besprenght is
„ gevonden al schoon hy groot berou toonde
„ is ontwijt, met gloeyende tangen gekne-
„ pen, en alsoo levendich verbrant. Het H.
„ Sacrament is in de Kerck ghebracht, waer
„ by dan naderhant veel mirakelen zyn ghe-
„ schiet.

V. Noch heeft sich in Duyts-landt een voortreffelick mirakel Anno 1510. in de alderheylichste Eucharistie vertoont dat van gelijcke twee doen ter tijt levende duytsche Chronyck Schryvers Trithemius ende Surius ons hebben in haer schriften na ghelaten,

Trith. in Chron. Sponh. Surinus in Comment.

„ namentlick: in de Marck Brandenburg ter
„ plaetse Knobloch heeft eener Peter Form
„ genoemt, s'nachts een kistjen, waer in
„ het H. Sacrament bewaert wort. en noch
„ een grote, en een kleyne Hostie in was
„ gesloten; 't welck hy by een Jood brenght
„ om te verkopen, die lichtelick merckte
„ waer toe dat 't was ghebruyckt: beloofde
„ daerom meer te gheven, wanneer hy, dat
„ daer in was gheweest, hem wilde brengen.
„ Also hy te vooren de kleyne Hostie selfs had-
„ de genutticht, heeft hy hem de grote Hostie
„ gepresenteert om te werdeinen, die hem
„ doch niet meer dan negen grossen daer voor
„ heeft gegeven. Den Jood dan dese in drie
„ stucken deelende, heeft twee daer van an-
„ dere Jooden ghesonden, maer 't darde

„heeft hy met een ponjaert doorſteeken en
„gheſien, dat't van bloet nat wierde: ende
„'t water ondergedompelt, daer wederom
„uytquam: in't vuyr gheworpen onverleſt
„bleef, ende ten leſte in een klontje van on-
„geſuyrde deeſem ingeſloten, uyt den oven,
„waer in hy 't hadde gheworpen, terugge
„hem in't gheſicht ſprong is hy boven ma-
„ten door alle deſe mirakelen verſchrickt
„geweeſt. En daer deſe daet is ontdeckt, is
„den Jood met ſijns ghelijcken tot 40. toe
„verbrant. Drie anderen hebben den doop
„ontfangen, waer van doch twee onthooft
„zyn, en den darde dien 't leven door veel
„voorbiddens is geſchonckẽ, heeft den oor-
„den van S. Franciſcus aengenomen. Alle
„de Jooden zyn vorder van den Hooch Lof-
„felickſten Vorſt Marck-Graef Joachim
„verbant. Maer den ſchemſche Chriſt dien
„de H. Euchariſtie verraden en verkocht
„hadde, is met gloejende tangen geknepen,
„ende tot as verbrant.

VI. Tot beſluyt ſal ick hier toe ſetten de Hiſtorie van 't mirakeleuſe Cruys, dat mede in een boom gewaſſen is, ende op den 20. Martii des jaers 1559. openbaer is ghe-worden in Engelant. Welcke Hiſtorie ons beſchreven heeft Alanus Copus, ſelfs een Engels-man; in dien tijt levende. Dial: 4. mihi. pa. 504.

„In de Lant-ſchap ſegt hy, eertijts by den
„ouden

„ ouden Cambria, nu by ons Wallis genoemt, „ in een oude essenboom, door ghewelt van „ winden sodanige neer geslagen, dat den „ Stam al schoon hy heel midden weechs ge- „ borsten en geklooft was, evenwel aen sijn „ wortelen houdende, van d'eene kante noch „ seven voeten hoog van de aerde opwaerts „ bleef staen, en siet wanneer den boom door „ een soo ruymen scheur gaepten, heeft sich „ in 't binnenste van den boom een Cruys „ langer als een mans voet aen den dach ghe- „ geven: ende dat noch meerder te verwon- „ deren is; in 't ander deel desers booms, dat „ ter aerde was geslagen, is mede de Figuer „ deses Cruyces in alles uyt ghedruckt ghe- „ weest. Ende dewyl dit Cruys niet haestich „ is verdweenen, maer jaren lanck tot ver- „ wonderingh van allen die 't saghen blij- „ ven staen, is een grote toeloop van volk om „ so een seltsame en vermaerde saeck te sien „ tot dese plaets geweest, en also by na aen „ alle onse Lant-saten bekent geworden.

Verlicht en sullen dese dinghen sommige niet wel aenstaen, en daerom aenstonts gedanken maecken, dat 't maer fabeltjens zijn: Maer ingeval eenige Historie ter werelt geloof meriteeren, meriteerent dese, aengesien de voorgemelde Autheuren mannen van eer zyn, en onberuchtich, die so wel in dese dingen als veel andere by onse waerde voor-

ouders

ouders volkomen zyn ghelooft. 2. Wat ſy ſchryven is niet onder ſtoel ofte banck verſtompelt geweeſt, maer op s'werelts toneel geweeſt, ende alſo den keur ende onderſoeck van elcker een onderworpen. 3. Sy ſchreven meeſtendeels niet wat van verre tijden en plaetſen voorquam, maer het geene ſy ſelver, ende inde ſelfde, ofte ten minſte nabuerige plaetſen beleeft hebben, en diens halven daer van ghenochſame keur en ſeekerheyt konde ende moſten hebben. 4. Sy en verhalen niet wat dat eenige ſlechte onervare menſchen, maer veel meer wat de verſtandichſte, ende te gelijck Gods-vreſenſte ſoo wel Coningen en Vorſten, als Biſſchoppen ende Prælaten voor ſo ſeeckere mirakelen hebben aengenomen, dat ſy niet alleen ſcherpe juſtitie en wraeck over des H. Sacraments ſchenders gepleecht, maer ook Kerken, Kluyſen, Capellẽ, Altaren, ter eewige gedachtenis hebben opgherìcht, 't geene hun nimmer in den ſin waer gekomen, ſo ſy niet genochſaem hun verſeekert hadde, dat alles oprechtich en ſonder bedroch was toegegaen. 5. Al hadden voorgemelde ſchryvers door haer lichtveerdicheyt, ofte ſlechticheyt willen bedrogen zyn, ofte door booſheyt de werelt willen bedriegẽ, ſo en konde dit nochtans in ſulke omſtandicheyt niet geſchieden; want ten minſten yemant van ſoo veel in dien tijt noch leven-

levende, in welkers bywesen sy sulcke dingen geschiet te zyn, schreven, sou sodanige Lant-leughens opentlick ondeckt en beschaemt hebben. Ten minste soo Hooch-Loffelicke Heeren en Vorsten souden niet gedult hebben, dat men sodanige grove leugens onder haer hant, en oock by haer leven sou verkoft worden. 6. De Kercken en Capellen, bloedige Hostie en doecken, messen en meer andere diergelijcke instrumenten en voetstappen van voorgaende mirakelen, die by onse weerde Voor-ouders als seeckere teeckenen van voorgaende mirakelen in eeren zyn ghehouden, en van hant in hant tot ons zyn over gebrocht roepen genochsaem, dat dese dingen niet uyt de locht zyn geschept.

Also dan den goede God soo wel in voorgaende later eeuwen, voor en nae ons mirakel als van begin, tot bevestinge onses ghe-loofs, en schrick van die geene die 't mishandelde in en omtrent dit Hooch Heylich Sacrament immer so grote en wondere teeckenen heeft gedaen; en moet niemant gedencken, dat het vreemt en ongehoort, veel min dat 'tniet kan geschiede dat om de selvige reden de Heer een H. Hostie in sulcke Cruys-beelt sou verandert hebben. Waer mede dan voor eerst de mogelickheyt is betoont: nu kome ick vorder tot bewys dat 't oock met der daet so geschiet is.

IV. CAPITTEL.

I. Bewys voor onſe Hiſtorie ghenonomen uyt getuychniſſe van 'sLants-Vorſten, Magiſtraet, ende Reformeerde Hiſtorie-ſchrijvers.

DAt by verloop van ſoo veel jaren deels door ongeval, deels door waerlooſheyt, verſcheyde documenta ontkomen zyn, uytwyſen niet alleen des Capittels in Cranenburgh als mede des Magiſtraets aldaer Archiva in haer regiſters, waer dat onder ſeecker getal en letter 't Heylich Cruys betreffende documenta ſpecifiert ſtaen, die toch niet te vindē ſijn: maer ook verſche gedachtenis van ſommige die noch leven, die haer weten te erinneren, dat ſy ſeeckere documenta ter ſaeck veel dienende geſien hebben, die nochtans tot noch toe manqueren. Al evenwel zyn noch door beſondere genade Gods ſodanige bondige documenta voorhanden, dat oock een onpartydich gemoet kan voldaen, en alle bedencken benomen worden.

I. Voor eerſt dan moet hier in veel geldē de authorityt van dē doemaels regeerende Heer Otto den XXV. Graef van Cleve, door wiens Authoriteyt en beſtieringe dit mirakeleuſe Cruys- Getuygh. Graef Otto.

Cruys-beelt niet alleen voor goet en oprechtich is erkent, maer oock in de Kerck van Cranenburg is overgebracht. Want niemant mach anders vã deſe Hooch-Loffelicke wyſe en God-vreeſende Heer gedencken, of hy heeft eerſt de ſaeck onderſocht, en aller dinghe ſeecker en oprechtich bevonden, dat dit beelt uyt een gheconſacreerde Hoſtie in manier als voorſeyt is, in den boom was gewaſſen, dan hy 't ſelfde als ſodanigh in de Kerck tot een eeuwighe ghedachtenis heeft doen voorſtellen en bewaren, want dit konde aen voechlichſten, ja dit moſte hy aen 't meeſte als een ſo na gelegen Over-Heer, in ſoo wichtighe ſaecke doen.

Wederom niet alleen onſe Hiſtorie van dat Cruys uyt een geconſacreerde Hoſtie in een boom zy gewaſſen, maer dat hier in ook de Authoriteyt van Graef Otto heeft gewerkt, is ſo onwederſprekelik, dat ook twee gereformeerde deſer Landen Hiſtori-Schrijvers ons hier van getuychnis geven.

2 Getuyg Wernh. Theſchen Macher.

Den eerſte is Wernherus Theſchenmacher, by ſijn levẽ Leerar in de gereformeerde Kerk, dewelcke in ſijn Hiſtorie en 't beſchrijven van Hooch-gemelde Graef Otto ſijn denckweerdichſte daden, daer van alſo ſchrijft:

Annal. Parte 2. pag. 209.

,,Anno 1301. crucem illam in arbore, ut ferunt, ,, ex Hoſtiâ conſecratâ ob

Anno 1301. *Heeft* (*Graef Otto*) *'t Cruys dat gelijk geſeght wordt, uyt een*

nau-

„ nauſeam ab opilione e-
„ geſtâ natam Cranenbur-
„ gum tranſtulit.

eē geconſakereerde Hoſtie door walginghe van een Schaeps-Herder overghegeven, gewaßen tot Cranenburgh gebrocht.

Den tweede is Egbertus Hop, Licentiaet in de Rechten, en by den Clevischen Hof gericht Advocaet in ſijn Lands beſchryvinge ende genealogie der Graven en Vorſten van Cleve, waer hy ons deſe getuygenis geeſt. 3 Getuyg Egberty Hopp.

„ Anno 1301. iſts da berumte Creutz von Cap. XII.
„ Cranenburg erfunde, welckes Graef Otto Van de
„ van Cleve aus einem baum hawen laſſen Stat Cleve
„ unnd darin gewachſen, weill ein ſchaeps- en haer
„ hirth eine conſecrirte Hoſtiam vom Prie- onder-ſteden pag.
„ ſter empfangen habend, ſelbige an dieſen 44.
„ baum auſgeſpawen, und ob es wohl inen
„ an viel jahr lang entzogen ſo iſt es dennoch
„ der Clergè van Hertzoch Johan der letzte
„ reſtituirt und wierd auff den Pfingſtdienſtag
„ in voller proceſſion herumbgefuhrt.

Wederom de ſelfde Autheur in't ſelfde boeck pag. 85. handelende van de Reliquien van S. Victor en ſijn geſellen, hoe dat ſe tot Xanten zyn ghekomen, en hoe dat ſe op S. Bernardus dach Anno 1464. omgedragen, ende Hartoch Johan met ſijn drie ſonen teghenwoordich en by gewoont heeft, dat is gelijck andere verklaren op ſijn ſchouderen met ſijn drie ſonen ſelfs deſe Reliquien heeft

Thesch. Annal. p. 2. pag. 272. Pigh. in Herc Pr. pag. 63.

„ daen bekent hy volmondich, dat dese Reli-
„ quien nevens S. Salvator tot Duysburg,
„ en dat Cruys tot Cranenburgh, in dien tijt
„ voor de grootste Heylicheyt in 't Lant zijn
„ gehouden.

Over deser beyde ghetuygenis staet voor eerst te bemercken, so veel 't jaer aengaet, waer in 't H. Cruys gevonden is, dat in hun boecken een druck ofte schrijf foute zy begaen, en door abuys in plaets van 1305. gelijck de ware Historie heeft, 1301. inghekropen zy. Het welck ick uyt haer eyge Chronologi kan aenwysen, dan so wel Thesschenmacher als Hoppius staen toe dat Graef Otto, noch eerst Anno 1305. sijnen Vader Theodorico gesuccedeert is; waer uyt dã kenneljk is dat hy Anno 1301. wanneer sijn H. Vader noch regeerde des Lants-Heeren Authoriteyt noch niet aengenomen heeft gehad, en wanneer door de Authoriteyt van den Grave van Cleve Anno 1301. het H. Cruys soude in de Kerck tot Cranenburgh gestelt zijn, sulcks niet Ottoni, maer Theodorico sou moeten toe-ge-eygent worden. Hier by komt noch dat Thesschen-macher volgens het gebruyck van wel geregelde Chronyck-schrijvers ordentlick van jaer tot jaer aenteyckent, wat elcker Lands-Heer denck-waerdich heeft gedaen: dewijl hy dan evens te vooren verhaelt wat Graef Otto in faveur van de Kerk

Thesch. p. 207. Hopp. p. 163.

van

van Xanten Anno 1307. heeft geordineert; ende sonder middel na de Historie van ons H. Cruys verhaelt, wat by den selfden Anno 1309. is geschiet: wort meer dan bekent, dat de Cruys-vindinge en over vervoeringe gaẽde tussen 't 1307. ende 't 1309. jaer niet op 't 1301. maer op 1308. jaer moet gestelt ofte herstelt worden, en so isser geen verschil.

2. Al schoon dese ghetuygen vry jonger zijn, dan de saeck, waer voor se getuychnis geven, kunnen sy evenwel ten minste niet verdacht zyn, dat se lichtvaerdich en sonder genochsame verseeckeringe uyt onwederleggelicke oude documentis, sulcks op 't papier gebrocht hebben, ofte sonst tot faveur van de saeck yet mochte geschreven hebben. Dan behalvens sy zijn mannen van eer en qualiteyt, zijn se een sulcke Religie toe gedaen, die meerder een sulcke saeck te weder zijn, in voege sy dusdanige beelden en Reliquien niet in haer Kercken voeren, maer meer daer uyt verbannen, by welcken sulcke mirakelen, en mirakeleuse dingen, insonderheyt, wanneer de H. Mis de wesentlicke tegenwoordicheydt van Christi vlees en bloet daer door bevesticht wort, niet alleen niet aengenomen nochte geacht worden, maar veel eer versmaet en vertreden. Ten ware dan de noot haer daer toe gedwongen, ende d' onwedersprekelicke oude ghetuygenisse,

hun dese bekentenisse hadde uytgeparst, soude sy nimmer so directelick tegens haer hart en sin, dese paepsche saeck so favorabel getuychnis gegeven hebben, maer liever daer tegens geschreven, ofte ten weynichste stilswijgens voorby gegaen hebben. Waer uyt dan af te nemen is, hoe seecker en bestandich deses Onser H. Cruys verheffinge tot de Kerke van Cranenburgh aen Graef Otto toe komt, waer voor der saecke vianden so volmondich getuygen.

Waerom mijns dunckens Theschen-macher seer onbesonnen handelt, wanner hy den Hooch-Loffelicken Graef Otto, sonder eenich bedencken het over voeren deses H. Cruys-beelts sijn Authoriteyt toe schrijft, al even wel door sijn, *gelijck geseght wort* dat hy daar by klampt, niet aller dings wellust verseeckert te zijn, dat dit H. Cruys een Goddelick werck, en metter daet sodanich als het wel daar voor wort gehouden uyt een H. geconsakreerde Hostie sijn oorspronck heeft. Want die voor seecker neemt dat Graef Otto dit Cruys als een besonder Goddelick werck gheacht, en verheven heeft, en in de Kerck 't gemeene volck voorgestelt, en dan noch bedencken maeckt, ofte het sodanich in der daet zy geweest, treckt mede in twjiffel of Hooch-Gemelde Graef 't officie van een verstandich en God-vresent Over-Heer, ja of hy

hy 't officie van een oprechtich Christ gelovige mensch in soo ghewichtige saeck heeft voldaen.

Wat Hoppius raeckt, namentlick dat eenigen tijt dit H. Cruys de gemeene devotie, en processien ontrocken is geweest, en krenckt de waerde, heylicheyt, en waerheyt van dit mirakeleuse beelt int geringhste niet. Het is waer, dat Hartoch Wilhelm in sijnẽ tijt, dit H. Cruys heeft latẽ af halen uyt de Kerk vã Cranenburg, ende eenigen tijt in't Hof van Cleve geblevẽ is: Maer dit en heeft de meninge niet gehad als wanneer sijne Vorstelijke Doorluchticheyt hier mede sijne Hooch-loffelijke Voor-Vaderen, Gravẽ en Forsten van Cleve &c. doen en believẽ had willen berispen ofte verdoemen, die van outs herbrachte, en by soo veel Lants-Vorsten gebillichte en previlegieerde devotie en processien verwerpen, eñ misprijsen; maar hier mede heeft hy alleen de misbruycken die allenxkens ingekropen zijn, willen stutten en te rug dryven: 'twelk daer uyt genochsaẽ af te nemen is, dat Hooch Gemelde Vorst selfs diergelijcke devotie en processie binnen Cleve Anno 1586. op H. Sacramentsdach met sijnen Soon Prins Johan Wilhelm, desselfs Gemalin en suster Sibilla, heeft by gewoont. Welcke meeninghe Hooch-Gemelde Vorst Johan omtrent ons H. Cruys in 't besonder verklaert heeft, wan-

neer hy 't selfde wederom tot sijn voorige plaets en gewoonlicke vereeringe heeft doen herstellen. Is also ons H. Cruys van Hartoch Wilhelm in sijn weerde gelaten, ende altoos gelijk Hoppius schrijft gebleven een *wijt beroemdt Cruys*, en gehouden voor *een van de grootste* heylicheden deses Lants.

Den tweedē Lants-Vorst die voor de waarheyt van ons mirakeleuse Cruys getuygenis geeft, is dien vermaerde Heer Adolph dē leste Graef, en van Keyser Sigismund in 't Concilie tot Constants tot den eerste Hartoch van Cleve ingestelt; onder deses Vorste eygen naem en segel, soo wel, als doen ter tijt Pastoors van Cranenburgh Henrick van Loerewerde, en regeerende Magestraets bevint sich in der Stats Archive een originael fundatie brief van 4. weeckelijcke Voech-Missen, waer in voor ons H. Cruys een seer Heerlick ghetuygenis wort ghegeven in maniere als volght.

4 Getuyg Graef Adolph.

,, Wy Adolph, Greve van Cleve ind van
,, der Marcke, maecken kont ind kennelick
,, allen luden, dat ons aenbracht hebben on-
,, se lieve getrouwe Burgemister, Schepen
,, ende Raede, ind onse gemeine stat ind on-
,, dersaten van Cranenburgh, dat sy geern
,, umb Gaieds diensten te mehriren, in on-
,, ser kirspel Kyrken, tot Cranenburg in die
,, ehr der Almachtigen Gaide van Himelrijk,
,, Maria

„ Maria sijne ghebenedijde moder, *ind des* N. B.
„ *Heyligen Cruyces: dat in onse Kyrke steit, ind*
„ *degeliex grote teicken ind miraculen duet ind*
„ *bewijset* een erfelick vroe-misse stickten ind
„ berenten wollen in maniere, als hier na-
„ beschreven steit. So bekennen wy Adolph
„ Greve van Cleve ind vandor Marke voorsz.
„ voir ons, onse Erven ind nakomelingen,
„ dat wy aenghesien hebben, de redelicke
„ Godlicke begeerte ind meininge, onser
„ liever, getrouwen, van onse Landen van
„ Cranenborch, ind Goidsdienst to mere-
„ ren, ind to stercken binnen onsen daigen;
„ ind hebben dair umb belieft bestediget ind
„ geconfirmiert believen bestedigen ind con-
„ firmieren avermits dese brief, alle punten,
„ voor werden, ind articulen so wie dy boven
„ in desen brief beschreven staen ind van ons
„ begeert zijnt. Ind gelaiven die voir ons,
„ ind onse Erven, vast stede, ind onvorbre
„ kelick toe halden sonder alle argelist. Ind
„ hebben des toe orkonde der eeuwigher
„ waerheyt onse segele van onse rechte we-
„ tenheyt veir aen desen brief doen hangen.

„ Ind wy Henrick van Loerewerde, nu ter 5 Getuyg H. Loe-
„ tijt Pastoir der Kyrke van Cranenborch, rewerd
„ ind wy Burgemeister Schepe ind Raide Pastoor.
„ der stat van Cranenborch bekennen, aver- 6 Getuyge
„ mits desen brief dat alle punten ind voir- de Burge-
„ warden, so wie dy voirscheren staen met meester Schepen

ende Rade van Cranenburch. Anno 1416.

,, onſen gueden will ind conſent gheſchiet
,, zijn. Ind hebben dairomme toe oirkonde
,, der eeuwiger waerheit onſes ſegelen mede
,, aen deſe brief ghehangen, bie ſegele des
,, Hooge Gebore ons lieve Genedigen Hee-
,, ren Greven Adolphs van Cleve ind vander
,, Marcke voorſchreve. Gegeven in den jare
,, ons Heere duyſent vier hondert ind ſeſtien,
,, op Sinte Philips in Jacobs daige der Heyli-
,, ger Apoſtelen.

Siet hier, hoe dat niet alleen door den tijt van 108. jaren ons Cruys als een mirakeleuſe ſaak, na dat het gevonden en van Graef Otto in de Kercke van Cranenborgh verheven is; van hant tot hant by den nakomelingen in eere is gehouden, maer oock volgens deſe Originale brief, God ſelver tot hoochſter verſeeckeringe van ſulks, door 't ſelfde daegeliks grote teyckenen en mirakelen gedaen heeft. So dat ſamentlicke Magiſtraet en gemeynte van Cranenburgh met toedoen des H. Paſtoors ter eere Gods als het Opperſte goed, ende des H. Cruyces, als een beſonder inſtrument, waer in niet minder God konde ge-eert worden, als 't hem beliefde daer in, en daer door ſijn weldaden te bewyſen, bewogen zijn een ſulcke fundatie op te richten, welcke voornemen oock by den Lant-Vorſt al voor 245. jaren, als een redelicke en goddelicke meyninge ghedeyende

om

om den Gods-dienst te stercken placideert, besteedicht en geconfirmeert is.

En wie zijn de gene die ons dit onder haer eyge naem, hant en zegel getuygen? Even die selvighen waer van men in 't minsten geenige ontrou mach vermoeden, en die aen de besten de saeck konde en moste bekent wesen: den Lants-Vorst segge ik, Pastoor en Magistraet ter plaetsen. En hoedanige Lants-Vorst? Dien Heer Adolph die van weghen trou, en Riddelicke daden in 't Concilie van Constants by den Keyser Sigismund waerdich is bevonden, tot den eersten Hartoch van Cleve ingestelt te worden: dien Graef Adolph segge ick noch eens, die by allen so vermaert en bestandich is geweest by sijn woort, dat van hem in 't gemeen geseyt is, en tot sijn eeuwige roem nagehouden:

„ Sein nein was neyn gerechtich, — Theschen
„ Sein iha was iha volmechtich, — m. parte.
„ Er was seins worts gedechtich, — 2. pag.
„ Sein munt, sein grunt eindrechtich, — 264. 265.
„ Ein Prints aller Printzen Spiegel,
„ Sein wort das war sein siegel &c.

Den darde Lants-Vorst, soo wy tot getuygh voor de waerheyt van onse Historie en H. Cruys kunnen by brengen, is Hertoch Johan den eerste van die naem, den tweede Hartoch van Cleve, Soon vā Hooch-Gemelde Hartoch Adolph sijnen Vader in Gods

Getuygh Hartoch Johan.

 vrese,

vrese, oprechticheyt ende wyshcyt niet ongelijck: en niet minder dan sijn Heer Vader begeerich om de eere Gods in de Kercke van Cranenburgh te vermeerderen: daerom siende dat het Collegiael Canonicken stift, eerst van Baldericus III. 13. Graef van Cleve, ende Adela, dochter van den Grave van Zutphen, sijn Huys-vrou Anno M. tot Zeeflick gefondeert, en by sijn Heer Vader Hartoch Adolph, met consent Eugenius IV. Paus van Romen tot de stat en Parochie Kerk van Cranenburg Anno 1436. overgebracht door weder een woort weerdige gevallen in sijn behoorlijke staet niet wel konde geraken; de Hooch-Gemelde Hartoch Johan beweecht by dẽ stoel van Romẽ om Aflaet voor dẽ genẽ die ons H. Cruys besoeckende tot voltreckinge deses heylsame wercks yet wilde offeren, te ghesien, volgens de Copie die daer van inde archivẽ des Capittels noch te sien is; dewelcke alsoo een heerlick getuygenis voor ons H. Cruysbeelt vervat, ik hier van woort tot woort uyt 't latijn heb overgeset.

COPYE.

„ Alder salichste Vader, uwe Heylicheyt „ wort van wegen des devotichste, de Ker„ ke, ende U. H. Soone, Johan Hartog van „ Cleve, en Grave van der Marck vertoont, „ en voorgebrocht dat nadien Eugenius IV

„ sali-

„ saliger aendenckens Paus op 't demoedich
„ aenhouden en begeeren Adolphs Loffelic-
„ ker gedachtenis, by sijn leven Hartoch van
„ Cleve, dese Exponente Vader, 't werltlijke
„ Canonicken stift in voortijden op 't Lant
„ in 't Dorp Zeeflick, des Bisdom Ceulen
„ gelegen, wegens seeckere wettelicke en
„ eerlickste dringende reeden tot de stat, ofte
„ parochie Kerck der stede Cranenburgh,
„ der selfder Bisdom met alle ende elke Col-
„ legiale wapens had overgevoert, en de pa-
„ rochie tot een Collegiale Kercke onder
„ den naem van S. Marten hadde opgerecht,
„ met alle eere, gerechticheden, exemptien,
„ vryheden en previlegien, als sy voor he-
„ nen besat: voorbehoudende het jus Patro-
„ natus en gherechticheydt tot den selfde
„ Adolph voortijde, Hartoch en sijn nako-
„ melinge, voor dien tijt Hartogh van Cleve,
„ om tot der selvighe Kerck vaceerende Præ-
„ benden en canonicaten bequame personen
„ te præsenteren, wanneer se sullen vaceren:
„ en andere dingen meer doende, die so wijt-
„ lopigh in de Apostolische schriften daer
„ over verveerdight, vervat zijn, dien inhout
„ voor uytdruckelick ghestelt wort ghehou-
„ den.

„ Maer allersalichste Vader, of wel van
„ verlopen tijden herwaerts, ook voor voor-
„ seyde translatie tot de Kercke van de voor-
„ noem-

NB. ,,noemde ſtat, *al waer eē Heylich Cruys in groot-*
,, *ſter vereeringe wort gehouden van alle kanten;*
,, *een grote mennichte van devote lieden, plicht*
,, *hin toe te lopen*, ende alſo die overgebrochte
,, Kerck, dewelcke van outs in haer eerſte
,, ſtichtinge, geen geringe erven langhs het
,, oever en de Revier de Wahle beſeten heeft,
,, wel hadde ſoo uyt den offer des toelopende
,, gelovigen volcks, als uyt d'aenwaſſende
,, vruchten, bequamelick kunnen in eſſe ge-
,, houden worden. So is nochtans dat nu ten
,, leſte ſoo wel van wegen algemeene wape-
,, nen voorgaende toeloop der geloovighen
,, verhinderende, als mede van wegen on-
,, voorſiene avontuerige ongevallen, en ge-
,, vare van ſturm-winden, waer door ſelfde
,, revier de Wahle ſijn palen is te bayten ge-
,, gaen, eylaiſſie voorſeyde beſit heeft afge-
,, went, en deſen gront inſlockende, heeft
,, in geſogen, ende gheſtadich ſonder op-
,, houden, om al meerder te verderven voort-
,, gaet: waer door ſelf de Kerck die met eén
,, koſtelick werck begonnen is, en bekent is
,, dat noch ſeer grote ..... daer toe nodich, ſo
,, wel tot voltreckinge des aengevange ver-
,, beeteringe, als oock in boecken, kappen,
,, ende andere jocalibus, ter eere der godde-
,, licke dienſt aldaer nodich van doen heeft,
,, ten eenemael verlaten moet, ſo ſe niet door
,, hulp en byſtant der Chriſten geloovighen,
,, ende

„ ende deren aendachtige by-plicht en voor-
„ schrift geholpen ende onderstut worden.
„ Wiens halven selvige exponent die de
„ Kercken Christi, en Kerckelicke personen
„ principalick van voornoemde stat, by voor-
„ verhaelde gelegentheyt in staet en eere....
„ ten hoochste soeckt te bewaren, tot de voe-
„ ten van uwe Heylich, sijn toevlucht neemt,
„ de selfde met demoedichste en devootste
„ gebeden supplicerende, dat u H. gelieve
„ te verleenen aen alle ende elcke Christen
„ gelovige die om devotie halven, gebiecht
„ hebbende, en berou dragende tot de Kerke
„ van S. Marten, voornoemde stede, op
„ maendach, dinghsdach, en woensdach het
„ feest ofte sonnendach van Pinxteren naest,
„ en aen den andere volgende, wanneer een
„ solemnele processie wort gehouden, ende
„ *'t H. Cruys van 't volck met groote eere en Ca-* NB.
„ *remonien wort vereert, en een toeloop van*
„ *menschen 't selfde besoeckende geschiet*, sullen
„ komen, die Kerk ende *'t Heylighe Cruys al-*
„ *daer door mirakelen glansende devotelick be-*
„ *soecken*, ende de solemnelen processien die
„ door de Clerge en 't volk daer wort gehou-
„ den, sullen by woonen, ende tot repara-
„ tie der Kercke, als mede tot verbeteringe
„ der huysen en der gebouwen conservatie,
„ wie niet weyniger tot boecken, Cappen,
„ en andere jacalia, en zieraaten, de meesten
„ tot

,, tot verzieringe der Kercken, en des Choors
,, noodich, de hulpelicke hant sullen bieden,
,, op elcker van voorseyde drie dagen van al-
,, le haer sonden vollen af-laet moghen heb-
,, ben en verkryghen, sullende voorseyde af-
,, laten seeckere jaren, ende op voornoem-
,, de dagen alleen na believen, van u H. deu-
,, ren, ende alleen tot dien eynde dat de
,, Christen ghelovighe daer door bequamer
,, mogen worden tot de goddelicke gratie.
,, Uyt sonderlicke gratie, ende in forma.

Uyt dese Copye hebben wy, hoe dat niet alleen ten tijde van Hartoch Johan den eersten, die al voor CCXVI jaren in regeeringe is geweest, maer gelijck hy by den Paus aengeeft al by verloop van veel tijden, te vooren, en alsoo van dien tijt af dat Graef Otto door sijn Authoriteyt 't selfde heeft doẽ stellen in de Kerck tot Cranenburgh, ons Heylige Cruys so vermaert en beroemt is geweest, en voor sodanige Heylicheyt ghehouden, dat van alle kanten een groote menichte van devote lieden derwaerts is gekomen, ende meer ghemelde Cruys grootste vereeringhe hebben aenghedaen. Waer uyt dan kennelick, welcke eygentlick den tijt zy waer van Hoppius betuyght, dat 't Cruys van Cranenburgh voor een van de grootste Heylicheden in 't Lant is gehouden, namentlick van sijn begin, en al voor vier de half-

half-hondert jaren. 2. Is af te nemen, hoe out mede is de gewoonte, waer van selfs Hoppius getuygt, dat dit H. Cruys op den Pinxter dinghs-dach niet alleen, gelijck noch ghe-schiet, maer oock Pinxter maendach ende woensdach in een solemnele processie met groote eer en Cæremonien wierde om gedragen, als 't welck den tijde van dese Hartoch een oude beweerde gewoonte is geweest.

3. Betuyght ons dese Lants-Vorst, dat ons Cruys niet alleen *Heylich*, maer daer en boven oock *door mirakelen doen ter tijt heeft geglanst.* Wy souden nu sonder de grootste onbeschaemtheyt niet kunnen in den sin trecken, dat soo een Hooch geachte Heer en Vorst by den stoel van Roomen so groote dingen van het H. Cruys tegens de waerheyt, en buyten genochsame verseeckeringe soude aengegeven hebben? Te meer oock dewijl dit aengeven doen ter tijt tot Romen so veel geloofs en plaets heeft gevonden, dat de versochte af-laten zijn gevolcht. Welkers Original brief, wel is waar voor weynich jaren is ontkomen, en tegenwoordig noch wort vermist, doch zijn tegenwoordich noch meer eerlicke en gheloof-waerdighe mannen in 't leven, die uyt seeckere kennis by haer mans waerheyt verklaren met haer eygen ooghen, desen in Originali gesien te hebben, in pergament geschreven, ende met de Paus, en

8 Getuyg Paus van Romen met eenige Cardinalen.

meer

meer Cardinalen aen hangende zegels bevestícht, doch ſoo veroudert, dat hy naulix meer konde gheleſen worden; waer by ick't moet laten beruſten, tot ter tijt toe hy wederom ten voorſchijn komt.

Deut. 19. 15. Mat. 18. 16.

Alſoo dan volgens Goddelicke wil en bevoel in den mont van twee ofte drie getuygẽ, alle dingen moeten beruſten en vaſt ſtaen, wat twee ofte drie getuygen verklaren: moet ten minſte deſe ſaeck van ons H. Cruys wel vaſt gaen in den mont, hant ofte ſegel 1. Van drie Lants-Vorſtẽ. 2. Van twee gereformeerde Hiſtori-Schrijvers. 3. Van den Paſtoor, ende Magiſtraet ter plaetſen. 4. Van den Paus en Cardinalen tot Rome.

V. *CAPITTEL.*

Tweede bewijs, uyt volgende Altaer en vicarie oprechtinge, vry geley, offer, pelgrimatie en Kercke-bou.

NIet langh daer na dat dit H. Cruys gevonden is geweeſt, en door mirakelen begonnen heeft te lichten, zijn de gelovigen beweecht Godt ter eere onder den naem van het H. Cruys een Altaer op te richten, en tot dẽ dienſt Gods met behoorlijke renten te begiftigen. So als dit af te nemẽ is uyt ſeekere

kere Originale brief Frederici Aerts Bisſchop tot Ceulen. De welcke in Archivo Capituli bevonden wort, en van woort tot woort uyt 't latijn alſo luyd.

Fredericus Aerts-Biſſchop van Ceulen.

„ Dat 't Altaer van 't H. Cruys binnen IX. Getuyghnis Een Cruys Altaer.
„ de Parochie Kerck tot Cranenburgh onſes
„ Biſdoms, gelegen het geene gelijck ons is
„ voorgebracht, van outs opgerecht, behoor-
„ lick is begiſticht, en tot een Kerckelick
„ beneficium geconſakreert: en deſe dagen,
„ by ongeval door het inſtorten des daer bo-
„ venſtaende gewulffſels gevioleert, door
„ den Eerweerdigen in Chriſto Vader Jaco-
„ bus Biſſchop van Sarepta, ofte elcke een
„ ander bekende Catholijcke Aerts ofte
„ Biſſchops die in de gemeenſchap, beken-
„ tenis ende gehoorſaem des Aller Heylich-
„ ſte in Chriſto onſes Vaders endes Heere.
„ H. Joannis door Goddelicke voorſichtic-
„ heyt XXIII. Paus, ende des H. Room-
„ ſche Kercke ſtaet, mach gereconcilieert,
„ en volgens der Canonen inſtellinge mach
„ geconſakreert worden; wanneer nochtans
„ des Eerwaerdige in Chriſto Vaders Con-
„ radi Epiſcopi Venecopenſis onſers Wy-Biſ-
„ ſchops conſent door ſijn opene en geſegel-
„ de brief ſal daer by gekomen zijn, en ſonſt
„ niet wettelicks daer tegens ſal ſtaen, ver-

„gunstige wy met desen tegenwoordige, en„de verleenen daer toe onse ordinarie Au„thoriteyt, gegeven Guydis-bergh, Anno „Domini 1412. XIV. dach Octobris.

Onder aen op den selfden brief bevint sich met een ander hant geschreven.

X Getuychnis 't selfde.

„Heer Jacobe Eerwaerdige Vader, 't is mijn „wil dat door U. L. des H. Cruys Altaer in „Cranenburgh werde geconsakreert, vol„gens den brief van den Eerwaerdichste „Heer H. Fredricus Aerts Bisschop van Ceu„len daer over genadelick verleent. In ken„nis van sulcks is mijn segel aen dese tegen„woordige gehangen. Gegeven 's Saterdach, „daechs voor S. Gereon.

C. Episcopus Vennecopensis.

Bemerckt, dat overmits dit Altaer des H. Cruyces in den jaer des Heeren 1412. geviolcert, doen al betoont wierde van out opgericht en begiftic ht gheweest te zijn, daer uyt nootwendich volght, dat dit niet langh na dat dit Cruys is gevonden, en van Godt met mirakelen geziert gheweest moet gheschiet zijn. Nu en ist geen gheringh bewijs voor ons H. Cruys, dattet in sulcken estiem van outs en by na van begin is geweest, dat ook in regard van sulcks een Altaer en beneficie is opgericht.

Hier

Hier op is gevolcht, de oprechtinghe en begiftinge van een weekelicke Cruys-Misse: die des vrydaechs solemnelick van outs is gehouden. Waer van in des Eerw. Capittels translatie by Hartoch Adolph onder andere Conditien met voorgemelde Capittel overkomen is, volgens Originale brieven in des Capittels Archive als volght. XI Getuychnis een Cruys Misse.

„ *Adolph van Gaids Genade Hertaugh van*
„ *Cleve ind Greve vander Marcke. &c.*

„ Wy willen dat voorsz. Collegium, die particula concerneus.
„ memorien der begravene doden, ind der
„ geenre, die den goet ghedaen hebben tot
„ oyren gestelde tijden gedaen werden, be-
„ sorgen, ende oock alle vrydach een Misse
„ van den Heylige Cruys doen celebrieren,
„ gelijck dat een tijt lanck herwarts inder sel-
„ ve Kercke tot Cranenburgh gewoonlick is
„ geweest &c. Tot getuygenis van dese heb-
„ ben wy dien teghenwoordigen brief doen
„ maecken en besegelen met ons segel voor
„ ons in onse Erfgenamen in nakomelingen,
„ met aenhanghen der segelen Deekens in
„ Capittels voor haer ind voir den Praist ind
„ Scholaster, ende voor andere haere me-
„ gheneficeerde des Rectoirs der Parochie
„ Kercke voor sich, ende Burgemeesters,
„ Schepen ende Raet voor hun, en haer ge-
„ meente, ende nakomelingen &c. Gegeven
„ in den jaer onses Heere 1436. op S. Geer-

„ truydendach, den XVII. dach inde Meert.

XII Vroech-Missen. Hier by vervoech ick die weeckelicke Vroech-Missen, so ter eere van dit H. Cruys die de Magistraet en gemeente van Cranenburg hebben opgericht, volgens de fundatie brief boven in 't IV. V. VI. ghetuygenis bygebrocht.

XIII Opbou van de Kerke tot Cranenburg. Nimmer soude oock in soo geringe plaets als Cranenburgh, sulck een voortreffelicke Kercke begonnen en voltimmert zijn, ten ware de overgrote devotie, en milde offer der van alle kanten besoeckende ghelovigen daer meest in ghewerckt hadde. Om in dit stuck niet al te wijtlopich te gaen, sal ick tot een proef alleen eene Reeckeninge des Kerk-Meesters so sich in des stats Archive bevint aenraecken welckers opschrift also luyt.

„Opboiren Henrick Hontstein, ind Rut-
„ gers vander Stegen Kirck-meister Kircke
„ ind der Heyligen Cruys van Cranenburgh,
„ aengaende in den jaer ons Heere 1425. op
„ Sinte Cunibentus dach ind uytgaende in
„ den jaer van 26. op den selsden dach.

Op 't leste blat des ontfancks, brengen sy in ontfangen te hebben, als volght.

„ Opboir van den offer, Primo Burge-
„ meister, Schepen ind Raet den Kerck-
„ meister gelevert, na uytwijsinge der Ce-
„ dulen dye die Kirck ind sy dair af hebben
„ 512. gulden, XVII. bl. ilcker guld. 50. bl.

„Item

„ Item van ſilver dat wy van quaden gelt
„ hebben doen barnen, XVII, loot. ſ. arg.
„ facit VII. gulden XXIII. bl.
„ Summa totalis van allen opboir 664.
„ gul. XX. bl. I. gl. VIII. Malder Roggen,
„ 3. ſchepel 1. ſpint. 50. pont was. XXIIII.
„ Pull. V. ſchepel haver.

Den leeſer wil hier aenmercken, hoe dat ongelick meer den offer heeft gedaen, dan alle d' andere Kercke-renten en inkomſten, waer onder oock noch al eenige renten, ende een huys, voor 't H. Cruys gegeven, zijn begrepen.

Wederom niemant ſal een ſulcke offerpenningh eens jaers geringh achten, die wil inſien, wat men voor dien tijt voor ſoo veel gelts heeft kunnen timmerren, ick ſal dit uyt de ſelfde Reekeninge, met eenige poſten aenwijſen: de darde poſt dan luyt alſo.

„ Item Henrick Leydecker ind Peter ſijn
„ geſel van hoogen Choor to decken des was
„ 12. roiden, een virdel ilcker roy XXII.
„ Wittpennninge; Item die ſelvige van der
„ Noortſijde to decken XVIIII. roiden ilcke
„ roide ad 22. alb, Maeckt to ſamen 34. gul-
„ den VIII. wittepenningh.

„ Item tegen Moers gekocht 800 leyen,
„ elck duyſent VI. arth. gulden facit 38. gul-
„ den 45. bl.

„ Item. Umb leynagel gegeven 98000.

„ ilcker duysent XI. bl. I. gr. facit 22. gul-
„ den III. bl.

„ Item te Cleve gekoft 18000. steens,
„ elck duysent 22. Witpenninge facit 19. gul-
„ den 40. bl. &c.

„ Item Henrick Picson 104. malder kalx,
„ ilcker malder XIV. bl. facit 29. gulden
„ VI. bl.

„ Item Henrick Warnerts ghevoert 50.
„ karren sants ilcker kar VII. gr. facit I. gul.
3. quart.

„ Item tege Winandus Belle gekoft IV.
„ taeffelen loits ad 16. Ryns-gulden, en 6.
„ Wittepenninge elcker gulden 25. albus.
„ facit 19. gulden 45. bl.

„ Item to Wesel gekoft duysent voet ley-
„ dacke, elck hondert XIII. Wittp. facit
„ VI. gulden XIII. bl.

„ Item tege Meister Jan Cock 560. voit
„ leydacks facit 3. guld. XXXI. bl. 1. gr.

Uyt dese weynige posten die ongeveer te samen bedragen 176. gulden, geve ick te bedencken, hoe veel voor 512. gulden zijnde den gelt offer van een jaer konde getimmert worden: en vorder uyt dit een jaer, hoe veel hulps by soo veel voor ende nagaende jaren den offer des Heylige Cruyces tot den op-bou deser Kercke gedaen heeft. En uyt den rijken offer hoe groot gevoelen, toeloop, yver en devotie tot dit Heylich Cruys van wijts

wijts en zijts is geweest.

Elf jaren na dese reeckeninghe, dat is Anno 1435. wanneer des Capittels Translatie tot dese Kerke is volbracht, heeft Hartoch Adolph dit wederom genochsaem kennelick gemaeckt in een seeckeren besegelden brief deses Orginale by 't Capittel, en Copye by de Magestraet berust, beginnende alsoo.

„ Wy Adolph van Gottes genade Hartoch „ van Cleve &c. Als dan sullen Deeken en „ Capittel voorgeven tot behoef der præsen- „ tien, in maniere als voorschreven hebben „ die helfte van alsulcke offer als toe Cranen- „ burch valle, behalven, dat den Pastoor „ aldaer nu ter tijt gewoonlick is te beuren. „ Die andere helfte sal blijven tot den behoef „ der timmeringe, en der gereeken der Kerc- „ ke tot Cranenburch. Ende soo langh die „ niet gemaeckt, en de Kerck niet gewulft „ en is, sullen Burgemeester ende Schepen „ ende Raet daer over mede raden, ende be- „ schickingh en behulp doen: ende als dat „ Choor ende de Kerck gemaeckt, sullen „ sich Burgemeester, Schepē ende Raet, noch „ de stat, der Kercke saecke niet meer onder- „ winden. Alsoo bedongen, tot Calcar op „ den vreydach Crastino Pantaleonis Anno „ Domini 1435.

Eyndelick wort dit mede bevesticht uyt het aengheven van Hartoch Johan I. boven

cap. 4. verhaelt, verhalende hoe dat ſo een koſtelicken bou voor een goet deel uyt vrygevigheyt des van alle kanten toelopende volck, begonnen, ende uyt gevoert, voor dien tijt onvoltrocken ſou blijven ſteken, ten ware daer toe op nieus door af-laten de luyden verwackert wierden.

XIV Getuygenis vrygeley voor alle die het H. Cruys beſoekē.

Een nieu bewijs geeft ons Hooch-Gemelde Hertoch Adolph, in den ſelfde boven bygebrochten brief onder andere privilegien tot der tranſlatie gehorende, in, en door alle ſijn landen en dominien een vryen pas en geley toeſtaende aen allen die dit H. Cruys, en ſoo dickmaels ſy wilde, beſoecken; met deſe inhout van woorden

„ Wy willen en gebieden dat ſo wanneer
„ de tranſlatie des voorgemelde Collegie ſal
„ verricht weſen, wanneer en ſoo dickwils
„ gevalt dat 't Heylighe Cruys omgedragen
„ wort, als mede op de Kerck-Miſſe ofte
„ weyinge der Kercke, ende der Altaren,
„ wat luyden van devotie, ofte van wegen
„ beverden, om die omdrachte, ofte Kerck-
„ Miſſe, voorgemelt by te woonen tot der
„ Burg-ſtede ſullen komen, dat die in haer
„ toe-ganck ende weder-keeren, door onſe
„ landen en dominien, een vreetſame en ru-
„ ſtelick vrygeley genieten; uytgeſondert,
„ nochtans die van wegen dootſlach ofte an-
„ dere misdaden, en overtredinge uyt onſe

„ ſtat

„ ſtat Cranenburgh, ofte onſe landen, over-
„ mits de juſtitie verbannen zijn, ofte onſe
„ ende onſer Erven verklaerde vyanden.

VI. *CAPITTEL.*

Darde bewijs uyt Gilt-brieven en meer andere omſtandicheden.

NOch by 't leven en regeeren van meer gemelde Hartoch Adolph, is ons H. Cruys in ſulcke eſtym geweeſt, dat ter eere deſelvige een Gilt ofte Broederſchap voor de Melaetſche menſchen deſer landen is inge-ſtelt, die oock door des Lants-Vorſten Authoriteyt beveſticht, ende geprivilegieert is, volgens authentycke en orginale brieven, dewelcke in des ſtats Archiven ſich bevinden van deſen inhout. XV Getuygenis uyt 't oprechten van een gilt ter eere van 't H. Cruys

„ Wy Richter Burgemeeſter, Schepen
„ ende Rade der ſtat Cranenburg doen kont,
„ ende kennelick zy allen luyden, die deſen
„ brief ſullen ſien, ofte horen leeſen, Geeſte-
„ lick ende Wereltlick, hoe dat voor ons ge-
„ comen zijn die arme uytſettighe menſchen,
„ uyt den Lande van Cleve genoemt mela-
„ ten, te kennen gevende hoe dat ſy uyt de-
„ votie ter eere Gods van Hemelrijck en des
„ H. Cruyces te Cranenburgh, een broe-
„ derſchap ofte ſuſterſchap voor haer, ende

„ allen den geenen die haer dagelicks behulp
„ ende hant-reyckinge doen: en oock voor
„ die doode broederen en fusteren die van
„ desen gilden verstorven waren, ende haer
„ goet daer toe gegeven hadde, gemaeckt en
„ gestedicht hebben. Welcke broederschap
„ ierst aengegaen en gemaeckt is in den jaer
„ ons Heere 1442. op den dingsdach na H.
„ Pinxterdach, ende tot noch wel ende vast
„ gehaelden is. Op dat dan die broederschap
„ niet verganckelick en worde door quaet
„ regiment der susteren ende broederen des
„ Gilts voorsz. in der tijt, maer na or-
„ dinantie ende instellinge van alts, moch-
„ te gehalden werden, gelijck hier na volght,
„ na uytwijsen der boecken daer af gemaekt,
„ ende insonderheyt als hier na volght.

1. „ So en sal men niemant inde gilde ne-
„ men die tot quade gerucht staet.

2. „ Item dy men in den gilt neemt sal
„ lijffelick ten heyligen sweren, dat hy des
„ broederschap trou en holt sal wesen, en hel-
„ pen halden ende stercken na alle sijn ver-
„ mogen, soo lanck dat daer twee levendige
„ broeders ofte susters zijn, sal hy den darde
„ wesen.

3. „ Item sal een yegelijk broeder ofte su-
„ ster in sijn aengaen des Gilts voorsz. ge-
„ ven een pont wass, ende als hy doot is een
„ pont wass.

4. Item

4. „ Item sal een yegelijk broeder ofte su-
„ ster betalen, alle jaer des dingsdach na den
„ H. Pinxter-dach voor sijn jaer-gelt een Al-
„ busgen.

5. „ Item sullen alle broeders ende susters
„ alle jaer sonder kennelicke nootsaecke des
„ dingsdachs na Pinxteren te Cranenburgh
„ komen, dat gilde en processie te halden,
„ als 't van alts gewoonlick is. Ende sal ze-
„ dich wesen, ende des avents te bedde gaen
„ voor negen uyren; op een peen van een
„ half vat biers en een pont wass.

6. „ Item sal een yegelijk broeder ofte su-
„ ster dragẽ eñ gaẽ met een betamelijk habyt,
„ met een klep op sijn borst ende anders geen
„ mes draghen dan een kleyn broot-mes
„ sonder oirt.

7. „ Item hoewel dat een broeder ofte
„ suster van nootsaecken tot Pinxteren niet
„ komen kan, die sal nochtans sijn jaergelt
„ op den tijt voorsz. daer senden.

8. „ Item waer 't saeck datter yemant waer
„ die niet komen en wol, die sal der broeder-
„ schap vervallen wesen in een ton biers en-
„ de een pont wass, ende om sijn ongehoor-
„ saem staen tot Correctie der vier Deekens
„ in den tijt want die alle misdaden te straf-
„ fen plegen onder ons.

9. „ Item waert 't saecke dat daer yemant
„ van broeders ofte susters beruchticht wort

„ van

„ van onredelicke converſatie, ofte kyven,
„ ofte vechten wilde, die ſal ſtaen tot cor-
„ rectie der Deeken in der tijt. Ende waer 't
„ ſaecke dat yemant van broeders ofte ſuſters
„ beruchticht wort van overſpel ofte andere
„ alſulcke miſdaden, dan en ſal men niet ver-
„ ſchonen, maer men ſal hem beklagen aen
„ die Deeken en hun voor doen komen des
„ Gudes-daeghs na Pinxteren tot Cranen-
„ burgh om hun te verantwoorden. Ende en
„ komt hy dan niet en verantwoort hem, ſo
„ ſullen hen de Deeckens vervolgen aen ſij-
„ nen overſten ter ſtede daer men hem vint
„ om hem te ſtraffen, gelijck ſich des ghe-
„ buert.

10. „ Item ſal men alle jaer op den guden-
„ dach na Pinxteren eendrachtelick kieſen
„ mit byſtant oirs Paſtoors in den tijt twee
„ nieuwe Deekens ende twee van den ouden
„ ſullen blijven, ende twee van de Deekens
„ ſullen ten minſte weſen uyt den Lande van
„ Cleve, ende die andere twee uyt andere
„ Landen den Gilde nut en orbaer.

11. „ Item waer 't ſaecke dat yemant van
„ de Deekens binnen 's jaers ſtorve, ſoo en
„ ſal men geen Deeken in des doode ſtede
„ kieſen ofte ſetten, of dat jaer is om des
„ gudes-daeghs na Pinxteren.

12. „ Item oock geeft men uyt des gudes-
„ daeghs voorſz. vierſpaer malien om gelt in

te

„ te steecken, in te vergaderen Gods-dienst
„ in den dinghs-dach daer mede te houden,
„ ende wy van den gilt-broederen versma-
„ dende is, die spaer-malie, die sal den gilde in
„ een ton biers ende een pont wass vervallen
„ wesen, ende van de Deekens te kiesen wie
„ dat versmadende is, op de peene voorsz.

13. „ Item wie van den broederen ofte
„ susterẽ gedaecht wort, ende niet en quame
„ voor die Deekens, op dien dach voorsz. die
„ sal verliesen sijn Lazarus habijt, of kome
„ hy, en begeert genade, soo sal men hem ge-
„ nade doen.

14. „ Item en sal niemant van de broe-
„ deren en susteren eenige brieven schrijven
„ ofte doen schrijven, daer hy met gaet bid-
„ den, door de Landen, dan met raet en
„ consent der Deekenen, ende ghemeene
„ broederen op den gudes-dach voorsz.

15. „ Item niemant en sal oock gaen bid-
„ den in Lazarus name, hy en hebbe eenen
„ brief daer of van den proevel-meesters.

16. „ Oock die geenen die niet in den
„ gilde en zijn, en sullen niet gaen bidden,
„ dan buyten door gaen, dan te verthien da-
„ gen eens, en oock die voor de stede woo-
„ nen, en sullen niet meer dan eens ter wee-
„ ken op streeck gaen.

17. „ Item hebben die selfde gilt-broe-
„ ders ook gesticht ter weken op sinter Claes
ende

,, ende Catharina Altaer twee Missen te lesen,
,, van den Rector des Altaers tot Cranenburg
,, in den tijt, ende oock des jaers vier me-
,, morien op dat selfde Altaer, als op een ye-
,, der *Quatuor temporum* ofte daer omtrent,
,, een singende Ziel-Misse, ende na der Misse
,, *Miserere* en de *Profuudis* met *Colecten* voor
,, susteren en broederen, en voor allen den ge-
,, nen die haer daeghlicksche hant-reyckinge
,, doen, tot vrede van den Personen, gelijck
,, dat in 't boeck geschreven staet.

,, Begeren daerom wy Richter, Burge-
,, meester, Schepen ende Raet voorsz. van
,, allen Ampt-luyden, Richteren, Vroenen,
,, baden, en alle gerichts luyden, waer sy ge-
,, legen zijn, ofte woonachtich waren, ter
,, ehre Gods van Himmelrijck, Maria sijne
,, lieve Moeder, ende alls Gods Heyligen,
,, ende insonderheyt ter ehre des weerdigen
,, H. Cruys tot Cranenburg daer dese voorsz.
,, broederschap ghesticht is, ende tot ver-
,, meerderinge des dienst Gods, dese voorsz.
,, Melaten Deeckenen in der tijt bystant te
,, doen, om die ongehoorsamen en misda-
,, den te straffen met gantschen vlijt ende
,, toestant. Behaltelick nochtans de Heere
,, van den Lande ende dese stat oire rechten
,, in alle puncten en articulen voorsz. ende
,, alles sonder argelist. Orkonde der waer-
,, heyt om bede wil der Deeckenen, ende ge-
mee-

„ meine broederen hebben wy Richter,
„ Burgemeeſter, Schepen en Raet, der voor-
„ gemelde ſtat van Cranenburgh, onſe ſege-
„ len aen deſen brief doen hangen. Gegeven
„ in den jaer ons Heere duyſent vijf hond ert
„ ende ſes-thien op alle lieve Heylige avont,
„ in bywesen Bruyn van Rijswijck, Richter,
„ Jan de Haen, Burgemeeſter, Ker Verheg-
„ gen, Werner Poilmans, Gerrit Dens, Sche-
„ pen tot getuygen hier toe ghebeden en ge-
„ roepen, tot een veſteniſſe aller punčten
„ voorſz.

„ Ende ick Theodoricus Asberck: Prie-
„ ſter des ſtifts Ceulen, door de H. Kercke
„ Authoriteyt Notarius Publicus, dewijl ik
„ allen en elcke dingen doen ſy alſoo ghelijck
„ voorgaet geſchieden, ende gedaen wier-
„ den te gelijck met voorgemelde getuygen
„ tegenwoordich zy over geweeſt, ende dat
„ ſy alſoo geſchieden getien en gehoort heb-
„ be, daerom hebbe ick deſe dingen int 't
„ kort uyt de boecken der Melaten, der in vã
„ alts 't voorſeyde inſtellinge publijck ghe-
„ maekt, onderſchreven en in deſe form ge-
„ bracht, met mijne gewonelicke teycken
„ ende naem, beteyckent tot geloof ende ge-
„ tuygenis aller ende elcker voorgaende din-
„ gen gebeden ende verſocht.

T Signum Notarii A

Deſe

Dese selfde broederschap is daer na by Hartoch Johan den III. in alle sijn artyckelen geconfirmeert en bevesticht door opentlicke brieven en segel, desen Originael door een transfix aen voorgaende brief vast gemaeckt, mede in de stats Archiven noch te sien is, in voege als volght.

XVI Getuygenisse.

,, Wy Johan van Gaids genaden Hartoch ,, van Cleve, Greve vander Marcke ind van ,, Catzenellenboge, doin kont also die arme ,, uytsettige ader melate menschen uyt onse ,, Lande van Cleve hier benoimt, ter ehre ,, Gaids ind des Heylige Cruys binnen onser ,, stat Cranenburgh eyn bruderschap ader ,, susterschap vur sich ind die gehnen degelix ,, mit almissen ind sus anders behulp ind ,, hantreickinge doen, geordineert, gesat ,, inde gemaeckt hebben, na inhalt ind ver- ,, meugen eyns briefs van onsen Richter Bur- ,, gemeister ind Schepen unser stat Cranen- ,, burgh voorgemelt besegelt, die uns ge- ,, toont, ind daer dese unse brief mit eyne ,, transfix doirgesteken is. Hebben uns nu ,, die voorgemelde arme uytsettinge Leude ,, Veurs. mit demoit ind durch Gaids wille ,, gebeden, ind aengeroepen, dese oere ,, broederschap wy die in alle puncten ind ,, vurwerden vermach ind inhelt mede te ,, confirmieren, in to bestedigen willen. Op ,,dat dan dese voorsz. breuderschap desto op- ,, rich

„ richtiger ind beter gehalden ind onderhal-
„den meuge werden, bekennen wy voor uns,
„ unsen Erven ind nakomelingen, dat wy die
„ selfde breuderschap durch oere demoedi-
„ ger beden, ind mede durch dat loon van
„ God in alle oere puncten ind artikelẽ con-
„firmiert ind bestedicht hebben, confirmierẽ
„ ind bestedigen avermits dese unsen brief.
„ Bevelen demnae alle unsen Ampt-luyden,
„ Richtern, Burgemeistern, Schepen, Rai-
„ den, Gerichts-boden, ind unsen sampte-
„ lijke Ondersaten den voorsz. vier deekenen
„ tot oender gesinnen, behulpelick ende by-
„ stendich to erschijnen, ind die hant van
„ unser wegen dair an to halden daer by die
„ diengen alles na vermeugen der voor-
„ gemelde breuderschap gehalde meuge
„ werden. Ind so daar ymants vrevelick ind
„ ongehoorsaam erschene, ind sich vã de vier
„ deekenen na oere ordinantien niet wol-
„ de corrigieren laten den selven dan to straf-
„ fen so dat daer an ein ander exempel nemen
„ meugen. Des versien wy uns tot u allen
„ eynen yderen in sonderheyt soo genstlick,
„ sonder argelist, orkonde uns secreet segel
„ hier aen gehangen. Gegeven in den jaere
„ ons Heere duysent vijf-hondert ind negen-
„ thien, op ons Heere Hemel-Vaertsdach.

Hier by komt oock dat mede den Lants-Vorst in het oprechte, en bevestigen van het ver- XVII Getuygenis.

vermaerde S. Antoni Gilt binnen de ſtat Cleve, de eere van ons vermaerde Cruys niet en heeft verſuymt, maer veel meer daer van heeft geordineert, in voege dit noch in haer gilt-brief van den jaer onſes Heer MCCCC LXI te leſen is als volght.

Item ſullen die gilt-broeders vander koevelen ſich bereyden en rede maken, op den dinghs-dach nae Pinxſteren met haren Coninck tot Cranenburgh toe reyſen, met haren koevelen, en met haren armborſten, ind oeren te bekoren.

Waer toe dit anders, als dat ſy de pelgroms die na alt ghebruyck tot de omdrachte van ons H. Cruys van wijts en zijts in grote mennichte quamen, geleyden, ende te gelijck de proceſſie verſtercken ſoude?

XVIII Getuygenis. Eyndelik geeft het waldt ende plaets waer dit mirakeleuſe Cruys-beelt eerſtmaels ghewaſſchen is mede geen geringh getuygenis. Want noch huyden op den dach die plaets den naem van *Heylich Cruys-ſtock* bekalt, en is mede den ſtam van dien boom: waer in dit H. Cruys gevonden is, tot onſen tijt toe aengeweſen even hart en onverolmt alleen door devotie van veelen, die met bijlen tot ghedachtenis van dit wonder werk ſtucken daer van geklooft hebben, ſo beſnoeyt, dat ik niet weet of daer van noch meer overich zy. Daer en boven ſtaen rontſom deſe plaets drie ofte vier oude eycken-boomen, als palen en gedenck-

denck-teyckens van dit groot wonder, die met haer verdorrende en verolmden afganck genochsaem uytwijsen, dat se tot gedenck-palen van dit wonder by onse weerde voorouders gelaten, en tot noch toe ten regard van sulcks bewaert zijn.

Wanneer dan een oude Historie geloove moet by gemeten worden, kan men mede aen dese sulcks niet weygeren, als dewelcke van hant tot hant so veel aensienlicke Heeren en mannen tot seeckere getuygen kan voorbrengen, waer voor Altaren, Vicarien, Gilden, processien, af-laten, vrygeley, en diergelijcke waerteyckens stryden: Waer voor eyndelick het gemeen gevoelen, hout, steen en bomen eenparich spreecken.

VII. *CAPITTEL.*

Of men dit werck voor een oprechtich Goddelick mirakel mach, ende moet aennemen?

NA dat de seeckerheyt van dese Historie is betoont, gaen ick vorder om deselvige waerdicheyt mede aen dē dach te brengen, tot ondersoeck of dit een eyge oprechtich mirakel mach ende moet ghereeckent worden.

1 Aenmerkinge Tot dien eynde ick voor eerst aenmercke, of wel dit woortjen *Mirakel* ruymer by anderen genomen zy, ik doch volgens 't gebruyk van onse Catholijcke Leeraers daer door alleen verstaen, *sulck een werck dat alle geschape krachten te boven gaende, alleen Godt boven de natuer en buyten ordinarie werckende voor sijn principale wercken heeft.*

1. p. q. 105. a. 8. I. Ick segge *een werck* daer mede ick niet alleen de saecke in haer eygen selfs wesen en substantie, maer oock het middel en manier waer door se voort gebracht wort verstaen; also, gelijk den H. Leeraer Thomas de Aquino heeft aengemerckt niet alleen voor een mirakel wort ghenomen, wanneer de saeck oft werck selfs alle geschape kracht te boven gaet, maer oock wanneer alleen het middel ofte manier van voort te brengen sodanich is, al schoon de saecke sonst in haer substantie ook wel van geschape krachtẽ konde voortkomen. Dus is niet alleen een mirakel, wanneer God een ongeneeselicke kranckheyt afneemt, maer oock wanneer hy een kranckheyt die wel door natuerlicke middelen konde genesen worden, in een oogenblick, ofte met een woort ofte door 't aenraken van een kleet ofte diergelijcke ongeproportioneerde middelen soude genesen.

2. Ick seyde dat een mirakel *aller Creatueren krachten moest te boven gaen.* Want niet tegen-

gen-

genstaende de duyvelen door hun selven soo wel als haere instrumenten veel seltsame dingen kunnen te wege brengen, die ons wonder lijcken, ende alsoo somtijts mirakelen veynsen, soo en kunnen sy evenwel geen waerachtich mirakel uytrichten, maer wat sy van sulcks doen, ofte lijcken te doen, moet men met den Apostel onder het getal van *leugenachtige teeckenen* stellen. Want ofte sy 2 Thess.
doen niet in der daet wat sy veynsen; ofte so 2. v. 9.
sy't doen gaet 't doch de natuerlijke krachten niet te boven gelijck sy voorgeven. Diens Ps. 71. 8.
halven wort God toe-ge-eygent dat hy alleen Ps. 76. 15.
wondere dingen doet. Waerom oock Johan Ps. 135.
Calvinus in sijn uytlegginge over het 2. Cap. 4 Joan. 3. 37. ende
tot de Hebreen v. 3. niet onbillick gaet be- c. 15. 24.
„ sluyten. Behalven dat de Apostelen, al Heb. 2. 3.
„ wat sy predickte van den Soone Gods hadden, heeft de Heer oock door mirakelen
„ (NB) als door een solemnele onderschrift
„ haer predigen geapprobeert, so doen dan
„ niet alleen aen 't woort Gods, maer oock
„ aen de wercken onghelijck, die niet het
„ Euangeli omhelsen, dat met sodanige ge-
„ tuygenissen wort bevesticht. Het welke hy niet had kunnen seggen, ten ware Godt alleen de macht om mirakelen te wercken toe quam.

3. Seyde ick tot een mirakel van noden, dat Godt niet alleen boven de natuer, *maer*

oock buyten ordinarie yets werckt, overmits wanneer de Heer yets ordinarie doet, ſchoon dattet de natuer te boven gaet, veroorſaekt doch geen verwonderinge, en wort daerom voor geen mirakel gheacht, dus wort het ſcheppen van een reedelicke ziel, al-hoe-wel het een eygen Godts werk is en boven de natuur, geen mirakel gereekent, dewijl de Heer dit ordinarie by het procreeren van elcker menſch is doende.

4. Seydeick dat een mirakel Godt alleen voor ſijn *Principale wercker moet hebben*, dan ſchoon de Apoſtelen, ende andere lieve Godts Heyligen, ja oock haer gebeenten, kleederen, ſweet doecken, gordels, en ſchaduwe meermaels mirakelen beweſen hebben, ſoo en hebbenſe doch deſe kracht uyt hun ſelven niet gehat, maer Godt als den principalen Autheur heeft door deſe als ſijn inſtrumenten gewerckt.

II Aenmerckinge.

II. Moet men mede bemercken, of ſchoon den Duyvel geen waerachtige mirakelen kan uytwercken, al evenwel ſeer liſtich de ſelvige kan na-apen, gelijk onder anderen is gebleeken, tuſſchen den Propheet Moyſes ende de Tovenaers van Ægypten, wanneer deſe niet minder als Moyſes haer ſtocken in ſlangen, ende het water in bloet verandert hebben, ende ſo voort: en diens halvẽ iſt van nodẽ, dat men niet ſonder keur alles wat wonder lijckt

Exod. 7.

voor

voor een Goddelijk mirakel aenneemt; aen d'andere kant, gelijkerwijs de valsche munte niet præjudiceert aẽ de oprechte munte, niemant oock dienshalven alle goude ofte silvere munte verwerpt, ofte verdacht houdt, overmits sommige soo in goude als silvere munte vervalscht zijn, maer als daer eenige bedenken is sulcks op den toet-steen strijkt, en wat sijn proef hout, voor goet en ongetwijffelt aenneeemt, alsoo en præjudiceeren de leugenachtige teyckenen des Duyvels geensints, aen d'oprechtige Goddelicke mirakelen, en mach men even so weynich in 't gemeen alle mirakelen verwerpen ofte voor verdacht houden, als men alle de munte mach verwerpen. Maer men moet se proeven ende op den toet-steen brengen, waer by dan genochsaem 't gout van t' schuym, de leugens van de waerheyt, valsche Duyvels bedroch van de Goddelicke mirakelen sullen erkent en onderscheyden kunnen worden.

Anders soude de Heer nimmer dese mirakelẽ als genochsame kenteekens van de ware Leeraers voorgeschreven hebben, veel minder op verbeurte van de eeuwige salicheyt de menschen gewaerschout hebben, dat sy de leere die met mirakelẽ wort bevesticht, souden aen nemen, en door valsche mirakelen hun niet souden laten verleyden: want so

wy niet menschelicker wijse d' een voor de anderen konden onderscheyde; konde sy mede geen genochsame kenteyckens wesen, alsoo dit den aert van diergelijcke instrumentalische kenteycken is, datse nootwendich eerst by hun selven genochsaem erkent, en van andere dingen onderscheyden worden, eer dat se ons tot seeckere kennis van de beteyckende saeck kunnen brengen. Dus kan niemant uyt een voetstap het gedierte daer t' passeert genochsaem kennen, die niet voor dit kennen, het selve van alle andere gedierte voetstappen genochsaem weet t' onderscheyden. God is mede so vreet en tyrannich niet, dat hy ons soo hooch sou opbinden, 't gene wy niet kunnen menschelicker wijse volbrengen.

Dat nu de Heer mirakelen als seekere kenteyckens van de waere Leer heeft gegeven blijckt klaerlijck, Marci 16. v. 17. waer hy alsoo spreeckt: *Die sullen geloven, sullen dese teeckenen na volgen, in mijnen naem sullen sy de Duyvelen uyt werpen. &c.* Siet hoe dat de mirakelen hier als waerteyckenen gestelt worden; en dat die ons by verbeurte van d' eeuwige salicheyt ons verbint, is kennelick uyt 't voorgaende vers, *Maer die niet gelooft sal hebben, sal verdoemt worden.* Wederom Joan. 14. v. 11. spreeckt de Heer tot sijne Dicipulen: *Gelooft ghy niet, dat ick in den Vader, ende den*

Vader in mijn is, anders wilt het van wegen de wercken selfs geloven. Hier beroept hem de Heer op sijn wonderwercken als de uyterste en kennelickste waer-teykenen van sijn wettelijke seyndinge. Ende op dat niemant soude gedencken, als of dit alleen in hem, ende sijne besondere mirakelen soude gelden, voecht hy daer noch by: *Vooorwaer, voorwaer segge ick u, die in my gelooft de wercken die ick doe, en groter dan dese, sal hy doen.*

En niet alleen by sijn eygen Discipelen, maer oock by den ongelovige obstinate Joden heeft hy sijne mirakelen als genochsame waerteyckens van sijn beseyndinge voorgeweynt, *de wercken* (spreeckt hy) *die ick doe in den naem van mijnen Vader, dese geven getuygenis van my.* Joan. 10. v. 25. Noch verder gaet hy, wanneer hy tot hun seyt: *Hadde ick de wercken niet gedaen, die niemant anders gedaen heeft, sy en soudē geen sonde hebben, maer nu soo hebbense gesien, en hebben my gehaet en mijnen Vader. Maer op dat volbracht werde het woordt dat in haer wet geschreven is: sy hebben my sonder oorsaeck gehaet.* Joan. 15. v. 24. Waer mede de Heer te kennē geeft, al schoon sy andersints noch eenich voorwant voor haer ongelovicheyt mochten gehad hebben, evenwel na dat se sijne wonder wercken gesien hadden, gants geen onschuld meer konde voorwenden. So moste dan sijne wonderwercken niet alleen een genochsaem, maer

oock kennelijcker waerteycken dan de reste, waer door sy konde, ja moste overtuycht worden dat hy van sijnen Vader was gesonden.

Daerom en twijffelt hy oock niet te seggen: *Wee u Corazim, wee u Bethsaida, want waren in Tyrus en Sydon de crachten gedaen, die in u geschiet zijn, sy souden eertijts in een hayre kleet, ende in assche poenitentie gedaen hebben, doch segge ick u, het sal Tyrus ende Sydon verdraeghelijcker wesen in den dach des oordeels, dan u.* Matth. 11. v. 21. 22.

Waerlijk indien sy niet de oprechtige mirakelen van het bedroch genochsaem hadde kunnen onderscheyden, ofte wegens het duyvels bedroch, dat hier of daer kan schuylen, bevoecht waren geweest in 't geheel alle mirakelen te verwerpen, gelijck nu sommigen onderstaen: sou Christi reede en dreyge sonder kracht en gront zijn geweest, ende so wel sy doen ter tijt, als nu sommige kunnen uytnemen, dewijl sy niet genochsaem verseeckert syn dat dese oprichtige, niet meerder geveynsde leugenachtige teeckenen waren, dat sy onbillicker wijse wegens desemirakelen, soo hooch en starck gepraemt wierden om te geloven, sal dan Christi seggen bestaen? so moet men te gelijck toe staen dat men de oprichte mirakelen van het bedroch kan onderscheyden, en wegens de valsche mirakelen

kelen niet bevoecht en zy tegens de oprichtigen, exceptie te maecken.

Om dan in soo wichtige saeck recht te onderscheyden, moet men principalijck vier stucken in acht nemen, 1. de saeck selts 2. de persoon ofte instrument. 3. de wijs, middel en manier waer door yet sulcks is geschiet. 4. het eynde waer toe sulcks is geschiet.

I. Omtrent het werk ofte de saeck selver, moet wel ondertast worden, of't oock in der daet soo zy, en niet eenich bedroch ofte guygelery daer onder schuylt. Overmits somtijts eenige boose menschen, wel iets veynsen anders dan het metter daet in sich is, dẽ Duyvel weet mede op verscheyde manieren veel dingen anders voor ons te doen lijcken, dan het in sich is: dan somtijts werckt hy yets vreemts omtrent het object, van ons gesicht, somtijts omtrent het middel waer door wy sien, horen &c. somtijts omtrent de species sensibiles, somtijts oock omtrent het organum sensus, waer door ons de saeck vry anders voor komt dan se in sich beschapen is, waer van wijtlopich ende seer geleert by Martinus Delrio is gehandelt.

Soo moet dan de saecke selfs wel overwegen en doorsocht worden of se metter daet alsoo in sich zy, ende bestaet gelijck se wort voorgebracht. En wanneer het in alles also bestaet, moet mede wel te dege overwo- lib. 2. disquisit Magis. q. 8.

gen

gen zijn of 't alle natuerlijcke krachten te boven gaet: overmits den Duyvel wegens sijn kloeckheyt, ſtarckte en geraetheyt veel dingen vermach, die ſo lichtelijck van de ware mirakelen niet en ſijn t' onderſcheyden; dus vermeynen ſommige, dat de Tovenaers van Ægypten, door dienſt des Duyvels ſoo geraet en onvermerckt de ſtocken gemaeckt, en de ſlangen in de plaets geſtelt hebben, dat ſe voor de omſtanders leeken ſoo wel als Moyſes haer ſtocken in ſlangen verandert te hebben. Het ſelfde gevoelt
lib. 18. de Civit. c. 18. mede den H. Auguſtinus van de vermaerde veranderinge by den Heydenen, Als Diomedis, Iphigeniæ en diergelijcken. Hy kan mede het vuyr van den Hemel doen komen, als gebleken is Job 1. hy kan menſchen in de
Matth. 4. locht voeren, gelijck hy Chriſtum gebenedijt overgevoert heeft, hy kan houte en ſteene beelde bewegen, daer in ſtem en geluyt veroorſaecken, niet anders dan of ſe leefde gingen, en ſpraecken. Hy kan mede wegens ſijn uytnemende kennis en wetenſchappen door dienſt der natuere en medicijnen veel gebreecken en kranckheden geneſen, die voor ons ongeneſelijck lijcken.

Hierom moet dan gelijk ick voor deſe ſeyde, de ſaeck ſelfs wel te recht onderſocht worden; ofter oock eenich bedroch onderſchuylt, ofte ſonſt de natuer metter daet ook

te

te boven gaet; en wanneer nochte uyt dese, nochte uyt de andere omstandicheden so ick in vervolch sal aenraecken, geen genochsame verseeckeringe sou kunnen gemaeckt worden, most men de saeck uytstellen, ter tijt toe Godt door seeckere werckinge den uytsleutel kont geven.

Want so weynich den afgodt Dagon voor de arcke des waren Gods konde bestaen; kan mede het leugenachtich werck des Duyvels voor de Goddelijcke waerheydt bestaen; maer wort eer langh, tot hoochster schande des leugen Geests ondeckt en te schanden gemaeckt. 1 Reg. 5.

Also zijn de leugenachtige teeckenen der Ægyptenaren niet op een manier te niet gedaen. 1. Door dien de slange van Moyses haer slangen opslockte. 2. overmits sy niet en konde wederom, gelijk Moyses, het bloet in water veranderen, nochte de vorsschen wech nemen. 3. Dewijl se niet en konden Muggen, ofte gelijck andere oversetten, want-luysen voortbrengen; maer hier in belijden moste dat den vinger Gods daer in by Moyses was. Exod. 7. Exod. 8.

Van gelijcke heeft de Heer door sijnen Apostel de leugenachtige wercken van den Tovenaer Elijmas te schande gemaekt, hem met blintheyt slaende; ende de waersegger den Duyvel uyt die persoon verdrijvende. Act. 13. 11. Act. 16. 18.

En door den Apostel Petrus des Tovenaers Simonis leugenachtich Hemel vliegen, wanneer hy hem ter aerden heeft geworpen, ende de beenen doen breecken.

II. Moet de persoon ofte het instrument waer door eẽ mirakel wort gedaẽ ofte aen dẽ dach gegevẽ wel ondersocht worden, desselfs handel en wandel, naem en faem doorsien worden, of se oock eer ich bedencken geeft van bedroch, het welck door de een ofte ander middel, wel aen den dach sal komen,
Mat.6.16. volgens de Leere Christi: *uyt hun vruchten sult gy hen kennen, versamelen sy wel druyven van de doornen, ofte vijgen van de distelen? also brenght alle goede boome goede vruchten voort, maer een quade boom geeft quade vruchten.*

III. Moet vlijtich ondersoeck geschieden over de manier middelen en andere omstandicheden, waer mede het gene voor mirakel uyt gegeven wort, geschiet. Want oprichtige mirakelen geschieden alleen door opentlick ende ernstlick aen roepen van God, maer de leugenachtige teyckenen hebben veeltijts ydele, heymentlijke, onnutte, eñ belacchelijke mijnen, gebeden, en teyckenen, gelijk als
3 Reg.18. dit tusschen Eliam ende de Godloose Baals Papen gebleken is. Elias heeft opentlick sonder alle verkeerde mijnen ende omstandicheden, Godt den Heere aengeroepen: Maer 'd andere zijn niet te vreden geweest met 't aen-

roepen

roepẽ van hun afgod, maer daer beneffens belacchelick rontsom den Altaer gesprongen, ende superstitieuselick hun selven met priemen en messchen verwondt en bloedich gemaeckt.

IV. Staet wel te letten tot wat eynde sulcke een werck gericht werde. Want oprechtige mirakelen waer vã dẽ principale Autheur God alleen is moeten nootsaeckelijk tot een goet eynde streckẽ, by exempel, tot bevestinge van het ware geloof, verheffinge van sijnen naem, vereeringe van sijn lieve Heylige en vrienden, heyl der geloovigen, straffe der Goddelosen, en soo voort. Maer leugenachtige teyckenen strecken gemeenlick tot nieusgiericheyt, ydele glorie, voortplantinge van valsche Leere, misbruyck in zeeden, of yet diergelijke, het ware geloof en goede zeden contrarie.

Dese vier stucken zijn als den toetsteen, waer by lichtelick de waerheyt van de leugens, ende een oprechtich mirakel van de geveynsde leugenachtige teyckenen kunnen en moeten onderscheyden worden.

Waer by wanneer wy ons werck willen toetsen, sullen wy bevinden, dat het van alle kanten sijn proef en varruwe behalt, en diens halven voor seecker oprichtich ende Goddelijk mirakel moet op ende aengenomen worden.

Dan

Dan I. Is kennelick dat ſulcke een verandering een boven natuerlick Gods werck zy, waer in na ſoo veel jaren niet alleen geen bedroch ofte eene guygelarye eeniger tijt bevonden is, maer oock daer en bovens met veel grote en heerlicke mirakelen, die God van begin dagelijks daer door heeft gewerkt ſoodanich beveſticht, gelijck wy te vooren met onwederleggelicke getuygeniſſen beveſticht hebben, dat die alle ſchaemte uyt gedaen ſou hebben, die daer aen noch ſou willen twijffelen.

2. De perſonen die dit aen den dach hebben gebracht, zijn altoos by onſe Voorſaten geweeſt mannen van eer, van Godvruchticheyt, wijsheyt, en verſtant, ſoo dat niemant daer over eenich bedencken heeft gemaeckt; ſy zijn daer oock niet onbeſonnen ofte ruyckeloos mede voortgevaren, maer na alle onderſoeck, noch een jaer lanck tot meerder verſeeckeringe, gelijck de Hiſtorie met brenght, afgewacht, eer ſy het voor een ſeeker mirakel den volk voorſtelden, en hebben ondertuſſchen door verſcheyde nieuwe mirakelen klaerlijck bevonden dat het van God ſelver geauthentizeert ende voor goet gekent wierde.

3. Kan hier mede geen middel ofte omſtandicheyt verdocht zijn, overmits ſonder alle toe doen en kennis eeniger menſchen, God

God alleen bevonden is ſulcke een grote veranderinge gewerckt te hebben.

4. Soo veel oock het eynde belanght, kan geen Catholijcke daer aen bedencken maecken, alſoo het opentlick alleen gebiet tot beveſtinge van een principael artijckel onſes geloofs nopende de weſentlijck tegenwoordicheyt Chriſti des gekruyſte, in ende onder een geconſakreerde H. Hoſtie.

Ende op dat ſich oock een gereformeerde van deſe kant niet en hebbe te beſwaren, om dit werck voor ongetwijffelt mirakel Gods aen te nemen, ſal ick in't vervolgen, uyt den oorſpronck van haer Leer, en ongront ſoo wel in Gods woort, als Leer en gevoelen van de eerſte Kercke gaen betoonen, hoe onbevoecht ſy zijn in hun ſuſtinue, en geen rede hebben, om de gemelde weſentlijke tegenwoordicheyt Chriſti in de Euchariſtie, en volgens dien ons mirakel te wederſpreecken.

VIII. *CAPITTEL.*

Door welcke en wanneer, de eygen weſentlijcke tegenwoordicheyt van Chriſti vleeſch ende bloet in de Euchariſtie is geleuchent.

GElijk van begin des werelts een geruymen tijt alle menſchen een ſpraeck en

tael gevoert hebben, ter tijt toe ſy door hooverdije ende vermetentheyt gedreven onderſtaen hebbẽ eenen toren welkers ſpits tot aen den Hemel ſou reycken tegens Godt op te richten. Wanneer God de Heer hun tongen en taelen ſoo verwert, en vermennichtvuldicht heeft, dat d'eene den anderen niet verſtaende, maer veel meer elcker een beſonder tael gebruyckte. Alſoo is mede van begin des Chriſtenheyt veel hondert jaren eenhellich geleert en gelooft, dat na volbrachter conſecratie in de H. Euchariſtie het levendige vlees ende bloet Chriſti, waerachtich, dadelijck en weſentlijck in eygener ſubſtantie tegenwoordich is, onder de gedaenten van broot ende wijn. Ter tijt toe ſommige door een vermetende hovaerdicheyt gedreven, onderſtaen hebben een Kercke tegens de Kercke Chriſti, ende een Altaer, tegens 't Altaer op te rechten, wanneer mede tuſſchen de oprechters van dit nieuwe Babel ſoodanige verſcheydentheyt en verwerringe in leere en belijdeniſſe omtrent dit ſtuk ingevallen, dat ſe nochte hun ſelven, nochte malkanderen genochſaem verſtaen, ende alſco genochſaem te kennen geven, dat dit hun werck niet door het ingeven van den H. Geeſt, die een God van eendracht, ende geen tweedracht is, begonnen is: ſo als uyt het volgende ſal bekent worden.

Den

Den eerſte ſwaer en vermaerſte ſoo met aenhanck en vervorderingh van dit Babel daer aen begonnen heeft, wort in 't gemeen geſtelt, dien wegens ſijn onbeſtandicheyt vermaerde Berengarius, van geboorte een Frans-man van Tours, van Kerkelijke bedieninge Archidiaken binnen de principaelſte van Angiers. Alwaer hy mede omtrent het jaer ons Heere MXXXV. aengevangen heeft de ware en weſentlicke tegenwoordicheyt Chriſti des Heere, in dit Sacrament, de welck tot dien tijt toe eenmondich ende eenhartich door de geheele Chriſti werelt beleden en gelooft was tegens te ſpreecken, en de woorden des Heere op een oneygen figuerlicken ſin uyt te duyden.

Wel waer dat ongeveer CC. jaren te vooren eenen Johannes Erigena Scotus, Benedictiner Munnick, al onderſtaen hadde in ſijn ſchriften deſe waerheyt in twijffel te trecken; en noch een ander Bertramus genoemt, LXXXVI. Daer na, ook niet aller dinghs ſchijnt daer by beſtaen te hebben; ſo hy nochtans aldus geſchreven heeft, gelijk 't nu in ſijn boeck bevonden wort, waer aen niet ſonder reden wort getwijffelt: ſo is dit nochtans ſo beſchroomt en twijffel-moedich geſchiet, datter geen aenhanck ofte ſcheuringe in de Kercke Chriſti is gereeſen, maer den eerſten ſtichter van dit Babel billicker

wijse voorgenoemde Berengarius wort gehouden. Dewelke wel is waer, eerst, uit vreese voor dē aller-Christelijksten Conink Henricus in 't heymelyck, en na 't afsterven van dien, Anno ML. als een langh besloten vuer en brant met alle kracht is uytgeborsten, ende by na geheel Vranckrijck ontrust, en in roere heeft gestelt.

Waer tegens hem aenstonts den Paus van Romen Leo IX. heeft gestelt, ende om dit vuer noch in sijn begintselen te stuyten, een Concilium binnen Romen, ende een ander binnen Vercel verschreven, en in beyde is Berengary niewe Leer als aen Gods woort, ende aller Christenen tot dien tijt toe geloof en Leere contrarie verworpen, en verdoemt: Berengarius die niet ten voorschijn quam, is mede van alle Kerckelijcke gemeynschap afgesneden, ende het boeck van den voorseyde Joannes Erigena, waer uyt meer gemelde Berengarius meest sijn dolinge gesogen had, verbrant.

Maer overmits daer mede het vuer noch niet was uytgebluft, heeft den Paus Victor op nieus in den jare Christi MLV. door sijn gesanten inde geboorte-stat Berengarius, tot Tours in Vrankrijck een Concilium uytgeschreven, waer in Berengarius persoonlijck tegenwoordich van sijne dolinge overtuygt is, en verwonnen, en heeft diens halven vry-

willich sijne voorseyde Leer afgesworen, ende daer en tegens de Catholijcke Leer omhelst ende onderschreven.

Na het vertreck van dese gesanten, is hy wederom te rugge gegaen, en heeft noch heftiger, als te vooren sijn afgesw ore dolinge onderstaen te verdedigen: soo dat den Paus Nicolaus in den jaer Christi MLIX. noch een Concilium binnen Romen aen te stellen genootsaeckt is van CXIII. Bisschoppen; waer in Berengarius wederom overwonnen, op nieus sijn dolinge herroepen heeft, ende de geloofs bekentenis gelijck se noch in de geestelijke rechten bevonden wort, onderschreven, oock met sijn eygen handen het boeck van Joannes Erigena in het vuer gesmeten en verbrant.

Dist. 2. de Consecr. c. Ego Berengarius.

Al evenwel is hy noch niet bestandich gebleven, maer hy heeft met meerder lasteringe als te vooren de Kercke ende sijn eygen selfs Catholijcke geloofs bekentenis meyneedich besteden, en daer by wel XX. jaren volhart, tot dat Gregorius den VII. noch eens een Concilium binnen Romen Anno MLXXIX. heeft aengestelt, waer in ten leste Berengarius tot oprichtich berou is gekomen, om vergiffenis heeft gebeden, en sijn dolinge voor de dardemael heeft afgesworen, en daer by tot den doot toe volhart, niet sonder gevoelen, en vroegen van we-

gens ſijn voorgaende argerlijcke Leer, in voege dat hy Anno MLXXXVIII. op Heylige Drie-Coningen dach in ſijn ſtervens-noot met ſuchten en leetweſen heeft geſeyt. *Heden op den dach van ſijn veropenbaringe ſal mijn Heer Jeſus Chriſtus my verſchijnen: ſoo ick verhope, van wegens mijn penitentie tot glorie, ofte ſoo ick vreeſe, van wegens anderen,* (namentlick die door ſijn Leer verargert en verleyt waren) *tot ſtraf.*

In deſer voege is den eerſten ſteen van dit droevich Babel en Kercke ſcheuringe by Berengarius gelecht, ende ſo veel in hem wederom omgeſtoten tot in ſijn graft. Ick geve een onpartijdich gemoet te bedencken, wat geloove een ſulcke weer-haen, die in ſoo wichtige ſaecke ſo dickwils, ſo meynedich, tegens ſijn eygen hant en mondt gehandelt heeft, waerdich is. Seecker de werelt was al langh te vooren, eermen van Joannes Erigena, eermen van Berengarius, eermen van Berengarius ende haer wanckelmoedige Leer wiſte te ſeggen Chriſte geweeſt Catholijck en recht gelovend geweeſt, ſou dan
Matt. 28. wel de Heere Jeſus ſijne gelovigen waer mede hy aenbelooft heeft alle de dagen tot voleyndinge des werelts te ſullen verblieven, ſo deger vergeeten en verlaten hebben; ſoude wel den H. Geeſt tegens het gebet ende de beloſte Chriſti, in plaets hy by de Kerke des Heere

Heere in eeuwicheyt ſou blijven, en dat om
vanChriſto getuygenis te geven, ſijnen naem Joan 14. 16.
te clarificeeren, om de Kercke te trooſten, Joan. 15.
ſoo dat hem den naem van trooſter wort toe v. 26.
ge-eygent, om die alle waerheyt te leeren, Joan. 16.
alles in te geven, toekomende dingen te 14.
voorſeggen, den waren ſin en verſtant der Joan. 16. v.16.& 26
ſchriftueren in te geven, &c. ſoude wel ſeg- Joan. 16.
ge ick deſe ſoo hooch en mennichmael be- 13.
loofde den H. Geeſt ſo deger van ſijn aenbe- Joan, 14. 26.
volen Kerck afgeweecken zijn geweeſt, en- Joan. 16.
de ſijn officie ſoo deerlick verſuymt hebben, 13.
dat ſe ſoo veel hondert jaren in ſoo grouwe- 2 Petr. 1. 20.
licke dolinge ſoude zijn vervallen en verla-
ten? Waerlick dit is even ſoo onmogelijck,
als wel onmogelijck, dat God ſoude ophou-
den Godt te zijn: want *Hemel en Aerde ſullen* Matt. 24.
voorby gaen, maer niet ſijne woorden; maer *ſijn* 35. Iſa, 40. 8
woort blijft in eeuwicheyt.

En genomen de Kerke Chriſti hadde in ſo grove dolinge ende afgoderije kunnen vervallen, dat doch onmogelijk is, ſo en heeft't dan noch geen ſchijn van waerheyt, dat tot ſoo gewichtige ſaek d'oneyndelijke eeuwige wijsheyt, die alles ſoetelijck en door wel geproportioneerde middelen beſchickt, een ſulcke onbeſtandige en meyneedigen weerhaen, ſou verkoren hebben, die met ſijn dobbeltongige wiſpeltuericheyt, overhoop werpt, al wat hy anderſints gebout hadde.

Om te ſwijgen, dat hy beneffens deſe oock andere nieuwe leeringe, ofte om beter te ſeggen, dolinge heeft voort gebracht, waer aen de gereformeerde ſelfs geen deel willen hebben, als dat t' lichaem ende bloet Chriſti teffens met t' broot ende den wijn in dit Sacrament ontfangen worden. Dat men de klijne kinderen niet mach doopen. Dat het ('t gene noch ongeſchikter is) ſonder onderſcheyt, allerhande vrouwen te misbruycken georlooft zy: ſoo als Guitmundus in ſijn 7. boecken tegens hem betuyght: dewelcke dan in ſoo wichtige dingen, aen openbare dolinge ende leugens plichtich is, wat geloof meriteert hy voor de reſt? *Verſamelt men dan wel van de doornen druyven?*

Matth. 7. 16. Indien nochtans ſijn ſeggē yet konde geldē, moeſt't aen meeſte daer in geldē, waer by hy tot in ſijn doot is gebleven: want waer noch een droppel vā Gods vreeſe en oprichticheyt by is, ſal tē minſte in dit oogenblik: (wanneer hy het ſtreng oordeel te gemoet ſiet, eñ de ſētentie van de eeuwige doot, ofte eeuwige leven, na dat hy ſal afſcheidē, heeft te verwachten:) alle bedroch en geveynſtheyt afleggen, eñ by het gene hy't beſte acht, houden, alſo dā Berengarius tot den leſten adem toe by het verwerpen en vervloecken van voor-gemelde Leer, en t' belijden van de oude Catholijcke Leer is gebleven, moeten wy hem lievec

liever en meerder gelooven in dit leſten, dan in 't eerſte. Dit ſy genoech van den eerſten vermaerden bou-meeſter van het gereformeerde Babel.

In 't jaer Chriſti MCXXVI. heeft op nieus ſijn hand aen dit werck geleght, in 't ſelfde Coninckrijck in 't Lantſchap Provenze Petrus Bruys met ſoodanige obſtinaatheyt, dat hy veel eer heeft willen branden, dan daer van af-gaen: evenwel gelijke verwerringe aen de oprichters van Babel toekomt, alſoo heeft hy oock met Berengarius ten volle niet ingeſtemt: want hy leerde dat Chriſtus alleen eens in ſijn leſte avontmael ſijn eygen vlees ende bloedt heeft gegeven, en daer na niet meer, maer dat 't louter bedriegerije was, wat voorder van dit geheymenis wort geſeyt.

Deſen is na XX. jaren by gevallen een verlope Munninck van Tholoſe Henrick genoemt: dewelcke doch bovens de vijf nieuwe geloofs poincten van Peter Bruys, ſoo wy over een weynich ſullen aenraecken noch wel ſes van ſijn eygen heeft by gedaen, ſo dat gelijck de byvallende tot den eerſte genoemt zijn Petro Bruyſianer, alſoo hy den ſijnen met een nieuwen naem Henricianer heeft aengedaen.

Tegens den eerſte heeft treffelijk geſchreven ſeeker Abt Petrus Cluniacenſis genoemt, en met hoedanige wargeeſt hy is ingenomen

geweeſt levendich afgebeelt, vervattende ſyn geheel Babijloniſche verwerringe in deſe vijf hooft-ſtucken. 1. Wilde hy niet toeſtaen dat de kinderen voor datſe tot 't gebruyck van 't verſtant waren gekomen, door 't doopſel konden ſaligh worden. 2 Wilde hy geen Kerken gebout hebben, maer veel meer die gebout waren ſouden afgebroken worden. 3. Dat men het H. Cruys niet ſoude eeren, maer allenthalven breeken en verbranden. 4. Van de Euchariſtie gevoelde hy gelijck boven is verhaelt. 5. Belachten hy de offerhande, gebeden, almoeſſen, ende diergelijcke goede werken voor de dooden.

Tegens den anderen heeft gearbeyt den H. Bernardus, ende van wat conditie hy is geweeſt betoont hy in ſijne 240. brief aen den Grave van S. Agidius Ildephonſus, de welcke „ alſo begint: hoe groote quade dingen heb-„ ben wy gehoort en verſtaen dat gedaen „ heeft, en dagelicks in de Kercken doet „ den ketter Henricus? En daer na beſchrijft hy hem in deſer voege: Maer nu hoort wel-„ ke hy zy. Hy is een afgevallich menſch, „ die verlaten hebbende het religieus habijt „ (want hy is een Munnik geweeſt) wederom „ tot des vlees en werelts vuylicheden is ge-„ keert. Maer daer hy wegens beſchaminge „ onder ſijn verwanten en bekenden niet „ konde woonen, ofte veel meer wegens de

groot-

,, grootheyt ſijnder miſdaden niet toegela-
,, ten wierde, heeft hy ſijn lenden omgort
,, ende een reyſe onwetende waer heenen
,, aenveert, en is geworden een omlooper
,, en vluchtelingh op der aerde. Ende daer hy
,, had begonnen te bedelen, heeft hy het
,, Euangelium op koſten geſet: want hy was
,, geleert, en ſlijtende het veyle woort Gods
,, gingh hy predigen, op dat hy ſoude eeten,
,, ſoo hy yet boven den koſt van de ſimpele
,, des volcks ofte eenige Matroon konde uyt-
,, parſſen, dat verquiſte hy ſchandelick ſpee-
,, lende met de dobelſteenen, ofte doch tot
,, ſchandelijker gebruyken. Want dikmaels
,, deſe voortreffelijcke prediger, na voor-
,, gaende des volks juychen by den dach, vol-
,, gende nacht by de hoeren is gevonden,
,, ſomtijts oock by getroude vrouwen. On-
,, derſoeckt o Edele man, ſo 't u gelieft hoe-
,, danich hy uyt de ſtat Loſannen, hoe hy
,, uyt Maine, hoe hy uyt Bordeaux is geſchey-
,, den. Nergens ſtaet hem den wech open
,, om wederom te komen, als dewelcke
,, allenthalven leelicke voetſtappen achter
,, ſich heeft nagelaten. Dit ſchrijft dien van
allen bekenden vermaerden heyligen man,
dewelcke oock om deſe nieuwe verwerringe
in 't begin te ſliſſen beneffens andere ver-
maerde mannen van den Paus Eugenius III.
derwarts geroepen en geſonden is en niet al-
leen

leen met krachtige woorden, maer ook met mirakelen selfs dese dolinge verwonnen en onder gebracht heeft: gelijk dit onder andere in sijn leven beschreven wort, dat hy mennichte van brooden in den naem Gods met het teycken des Heylige Cruys, segenende, „ niet en heeft getwijffelt te seggen; daer „ aen sult gy erkennen dat de dingen dewelc- „ ke van ons geraden worden, waer zijn, en „ de welke van de ketters aengeraden valsch „ zijn, ingeval uwe krancken na dat sy dese „ brooden sullen geproeft hebben hun gesontheyt verkrijgen. Waer op soo een mennichte van krancken na dat sy dit gesegent broot geproeft hadden is gesont geworden, dat dit door het geheele Landt is ruchtbaer gewordẽ. Wie en siet hier wederom niet hoe weynich geloove sulcke so wel in haer Leer, als zeden verdoemelijcke ende van alle hun mede werckers soo veel verschillende boumeesters waerdich zijn? Wie en sal niet liever by de eendracht van het oude geloof, 't welck gelijck ten alle tijden, alsoo oock voor dien tijt soodanige geleerde heylige mannen heeft gehadt, ja ook door so oogenschijnelijcke mirakelen van God selve is bevesticht, volharden?

Gofridus in vita S. Bern. l. 3. c. 5.

De darde vermaerde werck-meesters aen dit Babel zijn geweest de Albigoisen, dewelcke ons al mede het selfde Vranckrijck in de

provintie van Tholouse ongeveer 't jaer Christi MCLXX. geboren heeft met soo groten aenwas, dat soo niet de Christen Vorsten wederstant gedaen hadden, geheel Europen gevaer soude gelopen hebben van in hun handen te vervallen; tegens dese heeft God den H. Dominicum stichter der Prediger oordens verwekt, die met Leer en predigen so wel als anderen met wapenẽ hun drift gestuyt heeft. Tot ons propoost dient alleen: hoe verscheyde zy van anderen geleert en geloost hebben: dan behalven dat sy der Manichæer dolinge van twee beginzelen, welckers een een goet, eñ 't ander quaet, het eerste alle de zielen, het ander alle de lichamen sou scheppen, vernieut hebben, met de Sadducæer de verrijsenis der dooden leuchende, met de Pytagoræer het verwandelen der zielen van het eene lichaem tot het ander, so dat een mensches ziel wanneer sy 't verdiende oock wel een slange lichaem sou kunnen bewonen: en meer diergelijcke en ongoddelijcke leer-stucken hadden, hebben sy mede in het stuck van de Eucharistie haer voorgangers niet verstaen, zijn oock van hun nakomelinge niet verstaen, overmits sy wilde dat het lichaem Christi in dit Sacrament niet anders in het broot tegenwoordich zy dan in hout, steen, ende alle andere dingen, welcke manier van spreecken by den gereformeerde tot noch toe niet en

wort

wort aengenomen, alſo ſy het lichaem Chriſti Sacraments gewijſe in het broot haerders nachtmaels tegenwoordich achten, in hoedanige manier ſy dat niet toeſtaen in andere dingen tegenwoordich te zijn.

Den IV. vermaerde bou-meeſter aen't ſelfde Babel is geweeſt Joannis Wiclef van gebooite een Engelſman, van profeſſie een Prieſter, Rectoir der Kerke van Lutleworth, ende der H. Schrift in de Academie van Oxfort Doctoor, deſe overmits hem den Biſſchops ſtaff na ſijn wenſch niet gebeurde tegens de Clerge verbittert heeft om ſijn reſenſie te nemen, omtrent het jaer Chriſti MCCCLXVII. uyt de oude lompen van de Petro-bruyſianen, Henricianen, Waldenſer ende Albigoiſen een nieuwe ſect en geloof te ſamen geflickt, waer van XLV. Articulen in't algemeyne Concilium van Conſtants zijn verworpen ſommige daer van heeft naderhant Joannes Calvinus aengenomen, anderen ook verworpen tot een ſeekere kenteycken van de Babyloniſche confuſie die onder hun is.

1. Dan leert hy *dat de ſubſtantie van het materiale broot ende wijn, in het Sacrament des Altaers verblijft.* De ſaeck ſelfs laet ſich Calvinus wel gevallen, doch hy derft ſoo niet ſpreecken, want hy geen Altaers Sacrament wil erkennen.

2. Die

2. *Die byvallen des broots en blijven niet sonder subject in't selfde Sacrament.* Dit mondt Calvin seer wel.

3. *Christus is in't selfde Sacrament eygen selfs, ende in sijn eyge lichamelijcke tegenwoordicheyt dadelijck niet.*

4. *Wanneer een Bisschop ofte Priester in een doodelijcke sonde is, soo en ordineert hy niet, hy en consakreert niet, hy doopt niet.* Dit leste omhelst Calvinus geensints, maer wel het voorgaende.

5. *Het en is in de Schristuer niet gegront dat Christus de Misse heeft aengestelt.* Noch veel leelicker spreeckt Calvin van de Misse.

6. *Godt moet den Duyvel gehoorsaem zijn.* Dit is al te afgrijsselijcke Leer, die mijns dunckens by geen gereformeerde ooren sal plaets vinden. Even also salmen by vervolch verscheyden artijckelen vinden, so wel, waer in sy van malkanderen verschillen, als waer in sy over een stemmen, maer om noch naerder te sien hoe dat dese Wiclef verre van alle sijne consorten is verscheyde, sal ick noch eenige artijckelen uyt de XV. by-een-komste des selve Concili tot eē staeltjen voor stellen.

1. *Elcker ding is God.* 2. *Elcker Schepsel is God.* 3. *Alle ding is allenthalven dewijl alle ding God is.* Dese zijn niet anders dan de dromen der Heydensche Philosophē, Stoici genaemt, die de geheele versamelinge aller geschapen din-

dingen een God maeckte, ende elcker dingh een litmaet ofte gedeelte van God,

Wederom wort hy daar bevonden geleert te hebben, dat *God niet en kan vernietigen, de werelt niet groter noch kleynder maecken, maer hy kan alleen de zielen tot een seker getal scheppen, ende geen meer.* Wat is dit anders dan dat men God sijn almachticheyt beneemt? Noch eens *onmundich kijnt* (seyt hy aldaar) *dat voorsien is dat 't sal verloren gaen, ende gedoopt is sal nootwendich langer leven, ende tegen den H. Geest sondigen ende alsoo verdienen dat tot voor altoos verdoemt werde. En alsoo kan voor desen tijt ofte oogenblick het selfde geen vuyr verbranden, &c.*

En is dit niet een waerdige bou-meester aen sulken Babel, dewelke al schoon sommigen gereformeerden naderhant voor hun mede werckers geacht en ge-eert hebben, evenwel in dese stucken by niemant van hun wort verstaen, ofte aengenomen?

Maer den meesten wasdom en voltoyinge deses wercks is eerst gevolght, na dat Luther de kap op dẽ tuyn hangende de droevige Kercke scheuringe begonnen heeft in Duyts-lant Anno MDXVII. Dan schoon Luther door de heldere Schriftuer woorden, alleen gedwongen, nimmer de ware en wesentlijke tegenwoordicheyt van Christi vlees ende bloet in dit Sacrament heeft versaeckt, hoe

hoe geern hy dat oock om de Catholijcke Kerck des te meer af-breuck te doen; gelijk hy selfs in sijn brief aen die van Straetsburgh niet en berght, gedaen hadde, soo zijn doch sijne Discipelen kort daer na met sulcke gewelt daer aen gevallen, dat heele Landen en rijcken daer mede ingenomen zijn.

En swaer den eerste onder desen is geweest Andreas Carl-stad, Archidiaken tot Wittenborch in Saxen Anno MDXXIV. den welcken ons Philippus Melanchton hen genochsaem kennende met dese Coleuren na 't leven af-beelt: Carolstadius primum excitavit hunc tumultum, homo ferus, sine ingenio, sine doctrinâ, sine sensu communi, quem nullum unquam humanitatis officium aut intelligere aut facere animadvertimus: tantum abest ut in eo manifestatio aliqua spiritus sancti animadversa sit.

v. Boumeester.

Melanchton. Exempla ad Miconium.

Dese dan tot een seecker merck-teycken dat hy niet minder dan sijn voorgangers in sijn tongh geslagen was, om sijne Leer die regel recht den woorden Christi wederloopt, also, waer Christus seyde in 't leste avontmael, *dit is mijn lichaem, dit is mijn bloet* &c. hy daer tegens ront uyt. *Het lichaem Christi is in 't avontmael niet; noch sijn bloet is in den Kelk niet*, gaet met een nieuwe vont de woorden des Heeren also verdraajen, dat door 't woordeken *dit* niet gewesen heeft op 't gene

In Colloq. de Cœna.

hy t' eeten gaf, maer op ſijn lichaem dat aen de taeffel ſat.

Och hoe doolt, ja hoe doolt een menſch die van de waerheyt af-wijckende, de Schriftuer na ſijn eyge phantaſie wil uytleggen! Chriſtus en ſeyt niet ſimpelijck, neemt eet dit is mijn vlees, drinckt dit is mijn bloet, maer hy geeft mede de reede waerom ſy het geene hy hun toe reyckte ſouden eeten en drincken; *Want dit is mijn bloet* &c. wat ſoude nu op den anderen paſſen, *drinckt dat ick u geef*; want *dat hier ſit, is mijn bloet*? en ſoude dit niet daer mede gegeckt zijn? hoe iſt doch mogelijck dat luyden van verſtant met ſulcke quinck-ſlagen hun laten aapen?

VI Bou-meeſter. Een jaer daer na heeft aen het ſelfde Babel mede Ulricus Zuinglius binnen Zurich in Switſer-lant, waer hy eerſt een Catholijck Paſtoor en Prieſter, naderhant een Diſcipel van Luther was, eyndelijk een Sacramentier ſijnde geworden, ſijn uyterſte devoir gedaen: heeft doch al mede op eẽ verſcheyde voet vã de anderẽ: want hy tegens Carl-ſtad toeſtont, dat de woorden des Heere *dit is mijn lichaem* genomen moſten worden van het geene hy ſijne Diſcipulen gaf t'eeten, maer wilde dat het woordeken *is* in die ſpreuck oneygentlick zy te verſtaen, en ſo veel gelde als *dit beteykent mijn lichaem*. Hoe dat hy aen deſe nieuwe Leer zy gekomen, geeft hy ſelfs aen den

dach

dach in ſijn boeck, het welck hy noemt Subſidium Euchariſtię, waer in hy verhaelt, dat na een moejelijk diſpuyt waer in des ſtats ſchrijver ſijn nieuwe Leer grote wederſtant hadde gedaen uyt de kracht der heldere woorden Chriſti, waer tegens hy niet genochſaem konde voldoen, hem in den ſlaep eener zy voorgekomen, dewelcke of hy wit ofte ſwart was, wiſte hy niet, immers deſe hadde hem geleert dat het woordeken *is* ſoude oneygentlijck uytleggen en neemen voor *beduyt*. Tom. 2. Pag. 249.

Wanneer wy ſoo wel deſe als ſijn andere vremde Leeren willen inſien, ſullen genochſaem aenleydinge hebben om te geloven dat dien Leer-meeſter niet wit zy geweeſt, maer van ſelvige gayinge met den gene die Luther geleert en opgemaeckt heeft, om de Miſſe af te ſchaffen.

Want niemant ook van de gereformeerde ſelfs ſal toeſtaen, dat ſijn leer-ſtucken vol van Godloosheyt hem van een goede geeſt zijn ingegeven, als dat de Erf-ſonde geen ſonden en zyn, maer alleen een kranckheyt, dat men oock ſonder het geloof in Chriſtum kan ſalich worden, ja dat metter daet Hercules, Theſeus, Socrates, Ariſtides, Numa, Camillus, Catones, Scipiones, en diergelijke Heydenſche menſchen in den Hemel ſonder het geloof zijn geraeckt, en meer diergelijke, Zuinglius In declarat. de peccato Origin. In Expoſit. fidei Chriſtianæ Tom. 2. fol. 559.

waer voor Chriſtenen ooren ſchroomen.

VII Boumeeſter. Omtrent den ſelfde tijt, heeft binnen Baſel Joannes Oecolampadius een afvallige Munnick van den Birgittiner oorden, het zijn aen dit werck oock gedaen, en de woorden Chriſti in een oneygen ſin uytgeduyt, doch dewijl niemant aen dit Babel mochte timmeren die niet wat beſonders bybracht, heeft hy niet met Zuinglio het woortjen *is* maer t' woortjen *lichaem* oneygen genomen, voor de figuer van het lichaem.

VIIIBoumeeſter. Maer de aller vermaertſte vã allen die oyt aẽ deſe nieuwe verwerringe gearbeyt heeft, is geweeſt Joan. Calvinus geborẽ tot Noyon in Vranckrijck Anno MDĪX. op den X. dach Julij, ſijn Vader is geheeten Gerrit Chavijn, eerſt Notaris, naderhant ſchrijver by den Biſſchop von Noyon, ſijn Moeder Joanna Francke een Weerts dochter van Camerick, ſy hadde voor hun ſoon in de Hooft-Kerk tot Noyon een Capel, ende in een naeſt-gelegen dorp pont d' Eveſque genoemt, een Paſtoorye verkregẽ, XXV. jaren out geworden, is hy uyt Vranckrijck na Baſel gegaen, waer hy Anno MDXXXIV. ſijn inſtitutien heeft doen drucken. Ende belangende het poinct van de Euchariſtie toont hy hem ſoo wiſpeltuerich, en dobbelmondich, dat hy niet alleen van alle ſijn voorgangers, maer oock van hem ſelven lijckt heel verſcheyde.

1. Ver-

1. Verwerpt hy Zuingly Leer ende wil dat wy niet alleen de teyckens, maer te gelijck de beteyckende saeck dadelijck in het avontmael des Heeren ontfangen. *Indien het waer is,* seyt hy, *dat ons het sichtbaere teycken wordt gereyckt om de gifte van de onsichtbare saeck te besegelen, so laet ons seeckerlijck betrouwen, dat wanneer wy ontfangen hebben des lichaems waerteycken, ons mede niet minder het lichaem selfs wort gegeven.* En wederom: *soo segge ick dan dat in des Avontmaels geheymenis door de waerteyckens van broot en wijn Christus waerachtich ons werde daer gestelt, ja ook sijn lichaem ende bloet.*

l.4.inst.c. 17. §. 10.

§. 11.

2. Maer op dat hy daer mede niet al te paeps sou lijken, gaet hy in 't vervolch voorgeven, dat niet het lichaem Christi selfs, maer een besondere kracht tot ons neerdaelt, door welcke ons Christus met alle sijn gaven werde met gedeilt. *Wy houden 't voor heel onbetamelijck, dat men hem* (Christum) *onder dese verganckelijke elementen sou te rug trecken, ofte sich inbeelden, dat hy allenthalven tegenwoordich is,* Ende *sulcks is waarlijck niet van nooden om sijnder deelachticheyt te genieten: also dese weldaet de Heer door sijnen geest ons verleent, dat wy na den lichaem geest en ziele een met hem werden; den bant dan van die vereeninge is den geest Christi, door wiens verknopinge wy t' samen gekoppelt worden, ende gelijck een Canael waar*

§. 12.

door al wat Christus selfs is, ende heeft, tot ons wort afgeleyt. Want soo wy sien dat de son met sijn stralen het aertrijck om haere vruchten te baren, voeden, ende te sterken, beschijnende, eeniger maniere sijn substantie, tot haer overwerpt, waerom sou minder wesen de schijn van den Geest Christi om de gemeynschap van sijn vleesch en bloet tot in ons over te brengen?

3. Leert hy dat het een ander zy in Christum te gelooven en een ander sijn vleesch
§. 5. eeten, daer zijnder (Zuinglianer verstaet hy) *die het eetē van Christi vlees, ende het drinken van sijn bloet met een woort besluyten niet anders te zijn, dan in Christum selfs te gelooven; maer my dunkt, dat yets uytdruckelijkers, ende verhevenders in de voortreffelijke predikingh, waar hy ons sijns vlees eeten aenraet, heeft willen leeren, namentlijck dat wy door een vvaarachtige mededelinge van sijn eygen selfs levendich gemaeckt vvorden, devvelcke hy daerom met de vvoorden van eeten, en drincken heeft beteyckent, op dat het leven vvelcke vvy van hem krijgen, niemant sou vermeynen, dat door een simpele kennis verkregen vvort. Want gelijkerwijs niet het aensien des broots, het lichaem sijn voetsel geeft, maer het eeten, alsoo betaemt het dat vvaarachtelijck, ende gantschelijck de ziele deelachtich vvort van Christus, op dat se door sijn kracht gevoedt vvorde tot een geestelijck leven.*

4. Doch hier by en staet hy mede noch niet

vast: maer wanneer men het te recht besiet vervalt hy in de selfde meyninge die hy evens te vooren verwerpt. *Ondertusschen* (seyt hy) *bekennen vvy dat dit eeten geen ander eeten zy dan des geloofs, gelijck oock geen ander kan versonnen vvorden, doch dit onderscheyt is tusschen hun vvoorden, en de mijne dat by hun het eeten alleen zy geloven, maar ick segge oock dat door het geloven Christi vlees vvort gegeten, devvijl hy door het geloof ons eygen vvort, en dat eeten segge ick dat een vrucht ende vverck des gelove zy.*

Hier mede wil hy wel lijcken noch wat verscheydens van den Zuinglianer gevonden te hebben; maer wanneer het by 't licht wel wort besien bestaet het alleen in dobbel-tongige woorden; want sal gelijckenis tusschen dit geestelijcke, ende het lichamelick eeten bestaen, so moet so wel dit geestelijk eeten een werckinge des geests zijn, als het lichamelijck eeten is een werckinge des lichaems, nu bekent hy dat geen ander eeten dã des geloofs hier aengewesen is, ofte ook versonnen kan worden, so bestaet an dit eeten alleen in het geloven. En wat hy uyt den Apostel voortbrenght in deser voege. *Dan al* Eph. 3. 17.
schoon den Apostel leert, dat Chrisus door het geloof in onse herten vvoont, soo sal doch niemant dese vvooninge verklaren datse geloof is, maer sy gevoelen altemael dat daer mede een voortreffe-

lijck vverck des geloofs vvort verklaert. &c. dit en doet ter saecke niet, dan dit woonen in onse herten is Christi werckinge: maer eeten en gelooven is onse werckinge al of dan de wooninge ende het geloof verscheyden zyn, daerom en zijn noch niet dit eeten ende geloven verscheyden, also volgens uwe maximen hier beneffens het geloven geen ander werckinge kan gevonden worden.

5. Noch al platter vervalt hy in de Zuinglianer dolinge, wanneer hy tegens ons Catholijken uyt den Apostel 1 Cor. 10. 3. wil vast maecken, dat de Joden even soo wel en volkomen, Christum in hun Sacrament gehadt hebben ende ontfangen, als wy hem in onse Sacramenten tegenwordich hebben, ende ontfangen: sijne woorden luyden also: Maer
Lib. 4. Inst. c. 14. §. 23. ,, der Scholastijcken leerstuck, waer by sy ,, soo grote onderscheyt tusschen de Sacra- ,, menten van de oude, ende van de nieuwe ,, wet maecken, als of de eerste de gratie Gods ,, hadden voorgebeelt, maer dese de selfde te- ,, genwoordich met deylden, staet gantselijk ,, te verwerpen, alsoo den Apostel ten min- ,, ste niet heerlijker van de eene meer als van ,, de anderen spreeckt, wanneer hy leert dat ,, sy met ons de selfde spijsen hebben gege- ,, ten, ende verklaert dat Christus die spijse ,, zy geweest.

Maer hoe komt dit overeen met de woor-

den Christi, Joan. 6. v. 59. *Niet gelijk uvve Vaderen 't Manna hebben gegeten ende zijn gestorven, die dit broot eet sal in eeuvvicheyt leven.* Siet Christus gebenedijdt spreeckt vry heerlijcker van het Sacrament sijns lichaems, dan van het Manna, Calvinus wil van het een niet heerlijckers toestaen, als van 't ander, en wil daer in mede den Apostel trecken, hoe na sal hy desen tegens sijnen Leer-meester opmaecken? Doch Calvin doet aen den H. Paulus gewelt, en sal in eeuwicheyt uyt den Apostel niet waer maecken, dat de Joden met ons de selfde spijse hebben gegeten: Also den Apostel tot daer toe van onse spijse en dranck geen mentie hadde gemaeckt, dat doch van noden sou wesen, ingeval 't woordekẽ *de selfde* op onse spijse in het H. Sacrament soude slaen; hy en seyt van gelijck niet de selfde *met ons*, gelijk Calvinus qualijck opneemt, want volgens de Leydsche gereformeerde vertalinge des Bijbels lesen wy also. *Ick en wil niet broeders, dat gy onvvetende zijt,* 1 Cor. 10. v. 1. 2. 3. *dat onse Vaders alle onder de wolke gevveest zyn, ende alle door de Zee gegaen zijn, ende alle in Moyse gedoopt zyn, in de vvolcke en in der Zee, ende hebben alle die geestelijcke spijse gegeten, ende hebben alle den selven geestelijcke drank gedroncken, vvant sy hebben gedroncken van der geestelijcker steen-rotsen diese navolgde, ende de steen-rotse vvas Christus.* Hier en maeckt

immers den Apostel geen mentie van ons, maer hy spreekt alleen van de Joden die t' samender hant, en niet wy met hun, onder de wolck zijn geweest, en al evenwel niet allegader Godt behaecht hebben. Evenwel komt Calvinus met dese Schriftuer-plaets optrecken, ja twijffelt niet in't vervolgh daer uyt een sulck besluyt te maecken.

„ Al wat ons dan hedendaeghs inde Sacra-
„ menten wort voorgestreckt, hebben oock
„ de Joden in hun Sacramenten ontfangen,
„ namentlijck Christum met sijne geestelijke
„ rijckdommen; en welcke kracht de on-
„ se hebben, de selfde hebben sy mede in
„ hunne Sacramenten gevoelt, namentlijck
„ om te zijn zegels van de Goddelijcke goet-
„ gunsticheyt t'hun waarts, tot een hoope
„ des eeuwige salicheyts.

Siet daer beminde Leeser hoe slecht eyndelijck het groot spreecken Calvini, en sijn beloften, dat de sijne het vlees Christi selfs waerachtich in hun Nacht-mael soude eeten, en meer diergelijcken, uytvallen, tot waerteyckens en segelen van de Goddelijke goetgunsticheyt; hoe dat hy niet anders nochte meerder van sijn Nacht-maels broot maeckt dan het Joodsche Manna is geweest, den sijnen ook op geen beter ofte eygender manier het lichaem Christi geeft te eeten en sijn bloet te drincken, dan voortijts de Joden in

het Manna het lichaem des Heeren hebben gegeten, ende in het water uyt de ſteen-rots hebben gedroncken, dat op geen ander manier heeft konnen geſchieden, dan door het geloof en inbeeldinge, want het welk niet en is, gelijck Chriſti vlees ende bloet in hun ſelven doen niet en zijn geweeſt, kan mede anderſints, ofte in hun ſelve oock niet gegeten noch gedroncken worden. *Non entium enim non ſunt qualitates.*

Waer toe dan ſoo groote behey gemaekt, als of deſe manier van tegenwoordicheyt des Heeren, ende van het vlees Chriſti te eeten ende ſijn bloet te drincken, een onbegrijpelijck ende onuytſpreeckelijck geheymenis waer, ſoo als wy in het ſelfde Capitt. §. 7. 10. 32. doet, dan wat is voor moejelijckheyt om te verſtaen, dat gelijkerwijs aen de Joden in hun Manna de toekomende Miſſias met ſijn geeſtelijke rijckdommen is voorgebeelt en verzegelt, ende om door 't geloof t' eeten voorgeſtelt, alſoo ons mede in des nachtmaels broot ende wijn, als in waerteyckens, wort voorgebeelt, verzegelt, ende om door 't geloof t' eeten, voorgeſtelt? Waer toe dan de leeders, waer door wy tot den Hemel, na ſijn ſeggen lib. 4. inſt. c. 17. §. 31. moeten opklimmen, ſo wy met Chriſtum willen door dit Sacrament vereenicht worden? Moſten dan oock de Joden door gebruyck van ſulcke

leeders tot in den Hemel opklimmen, om metChristi vlees en bloet vereenicht te worden, dewelcke daer soo weynich als op der aerden, voor dien tijt te vinden was? Waer toe dan deCanalen waer van hy §.12? konde dan Christi vlees en bloet, eer dat Christus ontfangen was door dese tot den Joden afdalen? Waer toe de vleugelen waar van hy §. 24. Namentlijck soo moste hy met sijn dobbel-tongighe wisselen en tegenspraeck den gemeene man abuseren, ende doen geloven, als of hy vry wat meer dan sijn voorgaende optimmerers van dit Babel daer van maeckte, die doch eyndelijck soo plat als de rest op een bloote figuer, en leedige waerteyckens uyt valt.

Evenwel zijn dese de eerste stichters en planters van dien merckelijcke gereformeerde geloofs artikel, den welcken nu meest alle gereformeerde in hun Catechismus belijden,
Cathechism. heydelb. q. 78. ,, te weten: dat uyt 't broot ende wijn in het
,, nacht-mael des Heeren, niet en werde dat
,, wesentlijcke lichaem ende bloet Christi,
,, maer gelijckerwijs dat water in den doop
,, niet in dat bloet Christi verandert wordt,
,, noch de affwassinge der sonden selve is,
,, daar van het alleen een Goddelijck waer-
,, teycken is) alsoo en wort oock dat broot
,, in 't nacht-mael niet dat lichaem Christi
,, selve, hoe wel dat na den aert ende eygent-

schap

„ schap der Sacramenten dat lichaem Christi
„ Jesu wort genoemt.

Dan I. Wort hier uyt kennelijck hoe lang na de tyden van Christus ende sijn Apostelen dese leer eerst is voor den dach gekomen: als mede, door wie, in wat plaetse, en wanneer de selvige eerst is uyt gebrogt, als mede welke van de Catholijcke Kerck sich daer tegens opgestelt hebben, 't geene niet alleen een teycken van nieuwicheyt is, maer oock van scheuringe: maer niemant onder alle gereformeerde kan met eenige schijn van waerhet uytvinden, ofte aenwijsen buyten Christus en sijne lieve Apostelen, de mannen, tijt ofte plaets waer by dese Leer, nopende de wesentlijcke tegenwoordicheyt Christi in de Eucharistie, als mede het offerhant der Misse, t' gebruyck van Altaren ende soo voort eerst sou begonnen zijn: Niemant van hun sal kunnen naemkondich maecken een eenigen die van begin hem als een getrouwen Leeraer, en verdediger van de overleverde Leer tegens onse Leer heeft opgestelt. Waer uyt dan hant tastelijck kan gevoelt worden, dat onse Leer de outste ende de eerste is van Christo selfs ingestelt, en dat daer tegens de Leere der gereformeerde vry jonger is, ende seer langh na de tijden der Apostelen opgeresen: wiens halven, ick met goeder voege tegens de gereformeerde kan gebruyken het

gene

gene den Heylige Hieronimus tegens de Luciferianer heeft gebruyckt: *Waerom poogt gy na* CCCC. *jaren* (wy mogen ſeggen na duyſent ende meer jaren) *ons te leeren, dat vvy voorgevveten hebben? tot op deſen dach is de vverelt, ſonder deſe uvve Leer, al Chriſten gevveeſt.*

II. Wanneer de belofte Chriſti van ſijn geduerige byſtant, ſoo wel als van de eeuwige bywooninge van den H. Geeſt by de H. Kerk, waer vā ik te voorē heb mentie gemaekt haer kracht en waerheyt behouden, iſt onmogelijck dat de algemeyne Kercke Chriſti in ſoo grove dolinge als partije voorgeeft, ende dat voor ſoo een geruymen tijt ſoude vervallen zijn. Maer wort ter contrarie kennelijck dat de gereformeerde Kerck die eerſt na duyſent en meer jaren haer begintſelen heeft gekregen, geenſints voor de Kercke Chriſti, waer by hy alle de dagen van ſijn Hemel-vaert of tot voleyndinge des werelts wilde volharden, kan beſtaen.

III. Genomen de belofte Chriſti hadden gefaeljeert, ende hy hadde kunnen met goede oogen aenſien, dat ſijn bruyt geworden was een over-ſpeelſter van den Vader der leugen; ſo konde dan noch de voornoemde bou-meeſters van 't verwerde Babylon niet aengenomen worden als van God geſonden, om ſoo een gewichtich en principael ſtuck te reformeeren.

1. De-

1. Dewijl ſy door geen middel haer wettelijk beroep en ſeyndinge genochſaem kunnen waer maecken, en daerom te beduchten dat ſy van dien hoop ſijn, waer van de Heer by den Propheet: *Ick en hebſe niet geſonden, ende hun niet bevolen, ende tot hun niet geſproken: ſy predigen u valſche geſichten, waerſeggerijen, bedroch, ende haarders harte bedriegerije.* Alſoo vaſt geſtelt is by den Apoſtel, dat *niemant van ſijn ſelve deſe eer aanneemt, maar alleen die van Godt daar toe beroepen wordt, gelijck Aaron.*

Jerem. 14. v. 14.

Heb. 5. v. 4.

2. Salmen volgens t' ſeggen Chriſti, uyt de vruchten kennen en oordeelē, wie dat valſche Propeeten en Leeraers zijn: ſo en kunnen ſy geen ſteeck noch proef van wettelijke Leeraers halden, dan voor eerſt, onſe wederpartije ſelfs moet bekennen, dat ſy in andere gewichtige geloofs poinĉten grotelijcks gedoolt, en verkeerde Leeringe gevoert hebben. Wie ſal hem dan verſeeckeren dat ſy mede in dit ſtuck niet gedoolt en valſchelick geleert hebben. Die eens op leugens en foute bevonden is, meriteert niet lichtelick wederom trou, en geloof. Wederom alſoo ſe oock in dit eygenſte ſtuck ſoo verſcheyden van malkanderen, ja oock ten deel van hun ſelven zijn, kan niet aengenomen worden, datſe uyt Godt ſpreecken, want de Heer *is niet een Godt des oneenicheyts maar des vreede:*

Matth. 7.

maar

maar geven genochſaeme aenleydinge, dat
1 Cor. 14. 33. men haer wegens bedroch verdacht hebbe,
iſt (ſeyt den Apoſtel) *dat ick wederom timme-*
Galat. 2. v. 18. *re, dat ick afgebroken hebbe, ſoo maecke ik my*
ſelve een overtreder. Wiens halven Luther de
votis monaſticis, buyten de reeden en waer-
heyt niet geſchreven heeft: *Gy kunt de leugens*
niet ſeeckerder erkennen, als wanneer ſy hun
ſelven te weder zijn: t' is van Godt alſoo geordi-
neert, dat de Goddeloſe hun ſelven beſchamen,
ende dat de leugens niet over-een ſtemmen, maer
altoos tegens hun ſelven getuygenis geven.

IX. *CAPITTEL.*

Dat de woorden Chriſti by het in-ſtellen van dit Heylige Sacrament opent-lijck de weſentlijke tegenwoordic-heyt van ſijn vlees ende bloet in de Euchariſtie ver-winnen.

DE inſtinge van dit hoochwaerdich Sa-
crament beſchrijven ons uyt den mont
des Heeren drie Euangeliſten, als mede den
Apoſtel Paulus in manier als volght.

Matthæus in ſijn 26. Cap. v. 26. ſchrijft alſo
daer van: *Als ſy 't avontmael aten, heeft Je-*
ſus 't broot genomen ende gebenedijt ende gebro-
ken, ende dat ſijne Diſcipelen gegeven, ende ge-
ſeyt,

seyt, neemt en eetet: dit is mijn lichaem. Ende nemende den Kelck heeft hy gedanckt, ende heeft dien henlieden gegeven, seggende, drinckt hier uyt allegader, want dit is mijn bloet des nieuwe Testaments, het welck voor veele sal uytgestort worden tot vergiffenisse der sonden.

II. Marcus c. 14. v. 22. *Ende doen sy aten, heeft Jesus t' broot genomen, ende gebenedijd, ende heeft dat gebroken ende henlieden gegeven, ende geseyt; neemt dat is mijn lichaem. Ende als hy den Kelck genomen hadde danckende, heeft hy henlieden dien gegeven, ende sy hebben alle daer uyt gedroncken, ende hy heeft geseyt, dit is mijn bloet des nieuwe Testaments, dat voor veele sal uytgestort worden.*

Lucas c. 22. v. 19. *Ende als hy t' broot genomen hadde, heeft hy gedanckt ende hevet gebroken, ende henlieden gegeven, seggende: dit is mijn lichaem, dat voor u lieden gegeven wort, dat doet tot mijnder gedachtenis. Desgelijcks ook denKelck, na dat hy het avontmael gegeten hadde, seggende: dit is den Kelck, het nieuvve Testament in mijn bloet, de vvelcke voor u lieden sal gestort vvorden.*

Paulus 1. Cor. 11. v. 23. *Want ik hebbe van den Heere ontfangen 't geene dat ick u l. oock gegeven hebbe. Hoe dat de Heere Jesus in de nacht, als hy gelevert vvierde heeft genomen t' broot, ende danckende heeft hy t' gebroken, ende geseyt: neemt ende eetet, dit is mijn lichaem dat voor u*

ſal gelevert vvorden, doet dit tot mijnder gedachteniſſe. Deſgelijcks oock den Kelck, na dat hy 't avontmaal gegeten hadde, ſeggende: deſe Kelck (is) t' nieuvve Teſtament in mijn bloet, doet dit (ſoo dickmaals als gy drincken ſult) in mijnder gedachteniße.

Hier is voor eerſt onnodich van de authoriteyt deſer voorgaende Schriftuer-plaetſen te handelen, overmits party met ons deſe voor t' onfeylbare geſchreve Godts woordt omhelſt.

I. Bewijs uyt den eygen klaeren ſin der Schriftueren.

2. Wat aengaet de beduydenis en waren ſin; deſe woorden ſyn ſo gemeen en plat, ſo in d' een als andere tael, dat elcker een die maer der talen kondich is deſe wel kan vattẽ. Ja ingeval Chriſtus nochmaels op nieus ons ſoude verſeeckeren, dat hy in dit H. Sacrament, ſijn ware weſentlijke vlees ende bloet daer geeft, ſoude hy mijns ordeels dat met geen eygender, korter en klaerder woorden doen kunnen, als deſe die wy hier voor ons hebben: *Neemt eet, dit is mijn lichaem, drinkt allegader daer uyt, want dit is mijn bloet het welk voor veele ſal uytgeſtort worden, tot vergiffeniſſe der ſonden.*

Wanneer wy dan achter ſtellende alle menſchelijk byvoegſel van verklaringe, verdraayinge, gevolg en diergelijcke, deſe ſoo heldere woorden Chriſti, ſuyver in haer eygen kracht en beduydenis op en aennemen: ſoo

ſoo als een getrouwe taelſman ſchuldich is, wanneer hy van ſijn wijſer wort onderweſen; iſt ſo klaer als de ſon op de heldre middach, dat ſe den ſelvigen ſin en beduydenis hebben, die wy Catholijcke gelove en leeren, Want gelijck in alle talen deſe woorden in haer eygen ſin kracht en beduydenis genomen, uytdruckelijck te kennen geven, dat t' gene Chriſtus aen ſijn Apoſtelen heeft gegeven, ſijn eygen waerachtich weſentlijck *lichaem* en *bloet* is geweeſt, ſoo geloven, ſoo leeren wy oock; hebben derhalven wy Catholijcken dat de woorden Chriſti ſuyver in haer eygen ſin en kracht, ſonder alle menſchelijcke af en toe doen plat en opentlijck voor ons, maer regel recht tegens den ſin onſer wederpartije ſtrijden, 't welck gelijk t'een groot vordel voor ons geeft, alſo iſt een groot verſlach voor die genen die alleen het geſchreven woort Gods ſonder alle menſchelijke af ofte toe doen voor een richter der geloofs verſchillen erkennen, en aennemen willen.

Onmogelijck iſt hier tegens aen onſe wederpartije, dat ſy een diergelijck Schriftuerplaets ofte eenich geloofs artijckel aenwijſe, dewelcke ſonder alle menſchelijcke toedoen haer eyge kracht, ſin en beduydenis plat en helder verwin dat de Heer ſijn vlees en bloet niet in ſijn eyge weſen, maer alleen in de

waerteyckens heeft gegeven ofte dat dese voor verhaelde woorden, niet in haer eygen sin, maer daer en tegens in soo een ongewoonlijken oneygen, vremden sin genomen zijn.

Soo en moeten wy dan niet, ja so en kunnen wy dan niet achterstellen den eygen sin deser Schriftuer-plaetsen, aenhangen aen eenen soo vremden sin, die nergens met eygene woorden in de Schriftuer te lesen, en daer en bovens met geen geloofs artijckel nootwendich verknopt is, sonder dat wy te gelijck gelegentheyt geven om alle de Schriftueren in twijffel en dispuyt te trecken, ick en sien oock niet hoe dat een gereformeerde, na dat hy een mael in soo wichtige en heldere Schriftuer-woorden aen den eygen sin der Schriftueren (dewelke nochtans tegens geen andere Schriftuer-plaetsen, noch oock tegens de rechte reeden opentlijk stryt) niet wil gehouden zijn, veel min aen de verklaringe van de algemeene Christelijcke Kerck, ende eenparige uytlegginge der Outvaderen; genochsaem en bondich de oude ende nu ten deele wederom verweckte ketteren der Arrianer, Antitrinitarier, en diergelijken sal overtuygen: gemerckt even so licht en vaerdich een sulcke alle de Schriftueren, welcke hy hem voorbrengen mochte, en somtijts oock wel met meerder schijn, in een

on-

oneygen ſin ſoude uytleggen voor ſijn ketterije, als wel een gereformeerde de voor-verhaelde woorden, oneygentlijck na ſijn eyge phantaſie wil uytleggen: waer tegens met geen fatſoen op de eygen ſin der Schriftuer-woorden, mach dringen die ſelfs daer aen niet wil gehouden zijn.

Gelijckerwijs dan Partie met ons gelooft dat den Soone Gods, de eygene weſentlicke menſchelijcke natuer en vlees heeft aengenomen, overmits de woorden Joan. 1. *Het woort is vlees geworden*, ende diergelijcke in haer eygen ſin en kracht dit ſo vereyſchen: en daer tegens geen oneygene uytlegginge wil toeſtaen: maer veel meer *Marcionem*, *Saturnum*, *Cerdonem* waer tegens *Tertullianus* in ſijn boeckjen van t' vlees Chriſti, Ende *Manichæum*, waer tegens *Auguſtinus*, *Contra Epiſtolam, Fundamenti c.* 8. als mede Priſcillianum, waer tegens den Paus Leo I. in ſijne 92. brief, de welke deſe woorden op een oneygen en phantaſtic lichaem Chriſti uytduyden, als dolende ketters ſchrijft.

Wederom gelijk partije met ons gelooft, dat de Heere Chriſtus eygentlijk ende waarlijk uyt Maria is geboren, overmits de Schriftuer Luc. 1. v. 31. ende op meer andere plaetſen in haer eygen ſin en beduydeniſſe genomen, dit alſoo vereyſt, ende geenſints plaets geeft aen den oneygen ſin *Valentini*, voor-

wendende dat dit alleen moet verſtaen worden, dat de Heer Chriſtus ſijn lichaem uyt den Hemel met brengende, t' ſelvige door Maria alleen als door een canael in de werelt heeft gebracht.

Noch eens gelijk partije met ons gelooft, dat onſe Salichmaeker Chriſtus Jeſus eygentlijck en metter daet voor ons geleden heeft, oock den doot waerlijck aen t' Cruys aengenomen; beweecht door den eygen ſin der Schriftuere, ende geenſints duldet den oneygen ſin by *Baſilides* ende ſijnen aenhank verſonnen.

Ende eyndelijck om veel andere exempelen te ſwijgen, gelijck Partije met ons vaſtelijck gelooft, dat Chriſtus Jeſus een eygene waerachtige Soon Gods is eener ſubſtantie en weſen met ſijnen Hemelſchen Vader, en ſich in gener manieren laet paejen met d' oneyge verklaringe Arrii; bewogen alleen door den eygen ſin der Schriftueren. Alſo moetſe mede in dit ſtuck niet afwijcken van den eygen ſin; wil ſe vervolgelijck en met goede reeden voortgaen. Ofte wat iſſer tegen waer 't aen hapert? De woordẽ Chriſti zyn immers in dit ſtuck even ſo helder klaer en kennelick alſe in eenich der voornoemde poinčten zijn ofte kunnen zijn. Tegens deſe tegenwoordicheyt Chriſti ſtryt, even ſoo weynich eenige andere Schriftuer ofte geloofs artijckel,

als

als tegens een van alle de anderen. Eyndelijk alle de voornoemde ende meer diergelijcke ſtucken dewelcke Partije met ons gelooft, gaen even ſoo wel, ende eenige ongelijck meer ons verſtant te boven, als deſe weſentlijcke tegenwoordicheyt Chriſti in t' H. Sacrament des Autaers.

Alſo dan Partije uyt ſchuldige eerbiedenis aen de Goddelijcke Authoriteyt, die door de Schriftuer tot ons ſpreeckt, met ons haer verſtant tot dienſt des geloofs gevangen neemt, volgens, ende uyt kracht van den eygen ſin der Schriftuer: boven menſchelijcke reden, en verſtant, gelooft, dat den eeuwigen waerachtige Soon Gods, in den tijt geworden is een eygen waerachtige menſch ende Soon Mariæ, eygentlijck metter daet ende in der waerheyt den doot geleden heeft, ende dat deſe ſoone des menſchen een eygene, waerachtige Soon Gods is: moetſe met kracht van den eygen ſin, even ſo hellerduydelicke woordē uyt onderdanicheyt die ſe aen de ſelvige Goddelicke veropenbarende waerheyt ſchuldich is, haer menſchelicke reden en verſtant buygen, ende met ons geloven en belijden, dat Chriſtus ſijn eyge waere weſentlicke vleeſch en bloet onder de gedaente van broot ende wijn heeft gegeven,

II. Alle de omſtandicheden rypelick, en ſonder voor-ordeel overwogen, roepen en ver- *II Bewijs uyt de omſtandicheden.*

verwinnen opentlick dat de Heer hier geensints van den eygen sin afwijckende in so een oneygen, ongewoonelick en ongehoorde sin dese woorden sou gebruyckt hebben, sonder t' minste teyken van sulcx daer van te geven. Dan willen wy aensien de personen waer mede hy handelde, 't waren sijn eyge Apostelen, dewelcke na dat hyse lief gehadt hadde, oock tot den eynde toe bemint heeft; ende also in soo gewichtige saeck niet en heeft willen, noch kunnen abuseeren: Sy waren mede voor dien tijt heel slecht en onervaren, datse ook naulix de dingen, dewelke de Heer met d' allerduydelijckste woorden vôorbracht, konden vatten, gelijck belangende sijn lijden, sterven, ende verrysenis van der dooden is gebleken. Wie sal dan vermoeden dat de Heer met vlijt in dese soo wichtige saeck, waer in te feelen soo seer gevaerlick, tot sijn vrienden een sulcke donckere ende oneyge manier van spreken, die oock de kloeckste naulix, ofte niet gevat sou hebben, gebruykt heeft, te meer, daer hy dit so lichtelick met eyge duydelicke woorden had kunnen uytleggen; *neemt, eet, want dit is een teycken van mijn lichaem* &c.

Het is wel waer dat de Heer tot den Pharisæen en welgeleerdẽ somtijts wel donker eñ oneygen heeft gesproken: maer hy heeft sulcke reeden naderhant aen sijn Discipelen ont-

ontdeckt, en niet toegelaten dat sy met de rest in mis-verstant souden blijven steecken.

Willen wy aensien de materie, waer van hier wort gehandelt, dese laet even so weynich toe een soo ongewoonlijcke misbruyck van spreecken, ofte oneygen sin. I. wordt hier by de Heer een testament gemaeckt, nu ist kennelijck hoe dat yder een om alle misverstant ende twist te verhoeden, soo veel doenlijk d'aller eygenste en duydelijkste manier van spreken gebruyckt. 2. Hier wort een Sacrament des nieuwe Testaments ingestelt: Wijlen nu de Sacramenten dusdanige cæremonien zijn, die by allen soo geleerden als ongeleerden, moeten gebruyckt ende verstaen worden, wie sal geloven, dat de Heer in dit principaelste Sacrament met opset soo doncker ende buyten gemeene manier van spreken soude gegaen zijn? principalick aengesien andere Sacramenten, soo in t' oude als in t' nieuwe Testament doorgaens met eygene duydelijcke woorden zijn ingestelt, als Gen. 17. de besnydenis. Exod. 12. het paeslam, Matth. 28. den doop. 3. Hier wort een algemeyne wet, ende leerstuck gegeven, raeckende alle soorte en conditie van menschen; Nu strijt het tegens de gewoonte van goede wetgevers, soo wel als Leeraers, datse voorby gaende de heldere eygene woorden, donkere en oneyge manier van spreecken sou-

de gebruycken, waer door ſy voorſagen, dat veel in miſverſtant en overtredinge ſouden geraeken, veel min kan dit van d' oneyndelijke goetheyt des Heerē gedocht worden, dat hy een ſoo ongewoonelijcke manier van ſpreecken, in ſo gewichtige ſaeck ſoude gebruyckt hebben, niet tegenſtaende hy wel voorſach, dat ſo veel honderde van jaren geduerich ſo veel milioenen van menſchen die in hem gelooven ſouden, deſe woorden gelijck ſe liggen in haer eygen ſin en kracht nemende in ſoo ſware dolinge, ja oock, (gelijk partije voorgeeſt) in ſoo afgryſelijcke afgoderije ſoude vervallen, gelijck dit ſeer wel dien by Neerlanders, en ſonderlijck by de Rotterdammers ſo Hooch-ge-eerde Eraſmus in ſeecker brief heeft opgewogen.

III. Bewijs. Ick kome noch naerder, en ſtelle, dat by aldien alle deſe voorgaende Motiven onaengeſien; vernuftlijck den eygen ſin der Schriftueren konde achter geſtelt worden, (t' gene onmogelijk is) ſo is dan toch ongelooffelijk, en buyten alle manier van ſpreecken, dat de Heer ſoo een vreemde ende ongehoorde manier van ſpreeken ſou gebruyckt hebben als partije voorgeeſt, ende ſonder het minſte teycken van ſulx, t' broot ſoo abſolutelijck ſou genoemt hebben ſijn lichaem, dat voor ons ſoude gegeven worden, den wijn ſijn bloet dat voor ons tot vergiffeniſſe van ſonden

nen soude verstort worden, ick wensche
nich exempel in of buytẽ de Schriftuer van
at broot, ofte wijn soo absolutelijck het
chaem ofte bloet genoemt wort, ofte vã dat
chaem Christi, so absolutelijk gestelt, geno-
nen wort alleen voor een teyken van t' ware
chaem Christi, het is wel waer: dat sommige
kempelen by Partije uyt de Schriftueren by
ebracht worden, van dat aen de teyckens
en naem van de beteykende saeck wort ge-
even, maer dese dragen haer uytlegginge
net haer selven, ende den bygaende text
vijsen duydelijck aen dat se in een oneygen
in genomen worden. Dus wort Gen. 17.
. 10. De besnydenis genoemt, het ver-
ontenis, maer terstont wort dit verklaert
lat se was en wort genoemt een teycken des
erbontenis. Exod. 12. v. 11. Het Paes-lam
genoemt zijn *Paesse*, wort in t' selfde Capit.
. 27. *een slachtoffer van Paesse*. Van gelijck
wort Christus 1 Cor. 10. niet soo absolute-
lijck een steen-roots, maer wert van den
Apostel daer by gedaen dat hy spreeckt van
den geestelijcken steen-roots. Op andere
plaetsen waer dusdanige oneygene manier
van spreecken wort gebruyckt, wortter wel
duydelijck by te kenneng, egeven, datter
gelijckenissen, parabelen, dromen, visioenen
&c. zijn, waer uyt een yder genochsaem
kan afnemen, datter oneyge manier van
spree-

ſpreeken wort gebruyckt, Maer dit en heeft gants geen plaets in onſe materie, want de Heere ſonder den minſten ſchijn te geven dat hy oneygen ſou ſpreecken, ſpreeckt en verklaert abſolutelijck, dat t'gene hy *t' eeten gaf ſijn lichaem was*, ende dat lichaem, *'t welke voor ons ſoude gegeven worden*; ende *'t gene hy te drincken gaf ſijn bloet vvas*, ende *dat ſelfde bloet dat verſtort ſou worden tot vergiffenis van ſonden*. Dat van geen broot nochte wijn, noch eenige teyckens kan waer zijn. En dat meer is alle drie de Evangeliſten, als mede dē Apoſtel Paulus, daer ſe in verſcheyde tijt, plaets en gelegentheyt van deſe inſtellinge hebbē geſchrevē, ſchrijvē alleens ſonder dat d'een ofte ander eenichſints te kennen geeft, dat de Heer eē oneygē ſin ſou gebruykt hebben. T'is ook tegens 'tgemeene gebruyk van ſpreecken, dat aen waerteyckens die haer eygen natuer ende gebruyck hebben, buyten dat ſe teyckens zijn, gelijcket hier gelegen is, ſoo abſolutelijck den naem van de beteykende ſaeck gegeven wort, al ſchoon dat aen ſodanige waerteykens, wiens geheele weſen alleen is om teekenē te zijn, dit wel geſchiet, dus kan wel aen een beeld of ſchilderije den naem van de beteyckende ſaeck gegeven worden, maer niet aen dingen die haer eygen abſoluyte natuer en weſen hebbende alleen uyt Goddelijcke ofte menſchelijcke in-

ſtel-

tellinge teyckens zijn, dus sal niemant seg-
gen dat t' water in den doop t' bloet Christi
is, schoon dat partije in haer Catechismus
leert dattet een waerteycken van t' bloet
Christi is.

Soo en wil oock de constructie selfs so wel in t' griex als in t' latijn, ja ook in 't neerduyts den sin van partije niet lijden. Om dit te betoonen, vrage ick wat in de spreuck Christi *dat*, ofte *Dit is mijn lichaem* Ende: *Dat*, *ofte Dit is mijn bloet* door t' woordeken *Dat* ofte *Dit* wort aengewesen? Partije volgens haer sustinue, segt datter geē wesentlik vleesch ofte bloet Christi gemeynt is, ende dat 't broot ende den wijn daer door gemeynt en aengewesen is, wy ter contrarie geloven, dat door het voornoemde woordeken t' lichaem ende het bloet Christi selfs gemeynt eñ aengewesen is, de Constructie verwint dit genochsaem, ende strijt tegens partije haer sustinue in de drie voornoemde talen. Want in de griexe tael τȣτο is neutri generis, maer ἄρτος broot, ende οἶνος wijn is masculini generis. Van gelijcke *Hoc* is by de latijnsche neutri generis, *panis broot*, is masculini generis en daer en tegens *hic* is masculini generis *vinum* wijn neutri generis. In de duytse tael dit ofte dat is neutri generis, *Wijn* masculini generis: gelijk nu in het duyts niet toelatich is dat men sou seggen *dit* ofte *dat wijn*, en ter con-

IV Bewijs uyt de constructie vā de pronomina.

trarie

trarie wel wort geſeyt *dit* ofte *dat bloet* alſoo wil ſich geenſints in t' latijn rymen, *hoc panis, hic vinum*, nochte in t' griex τῦτο ἄρτος, τῦτο οἶνος, maer wel *hoc corpus hoc ſanguis*, Ende τῦτο σῶμα, τῦτο αἷμα. En volgt alſo uyt de kracht der regulen van goede conſtructie in deſe drie talen dat de Heer hier niet broot en wijn, maer ſijn ware weſentlijcke lichaem t' eeten, ende ſijn weſentlijcke bloet te drincken heeft gegeven, door dit bewijs is Theodorus Beza by den gereformeerden van de eerſte ende felſte ſchrijvers ſodanich benaut, dat hy van andere uytkomſte vertwijffelende genootſaeckt is om te ſeggen dat den latijnſchen text vervalſt is; Het ſal dienſtich zijn dat wy hem ſelfs horen, hy dan in ſijn grote aenmerckinge voor t' nieuwe Teſtament op de woorden Matth. 26. v. 28. τῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου. *Want dit is mijn bloet*,
„ ſchrijft alſo: dat τῦτο vertaelt de gemee-
„ ne overſettinge, ende Eraſmus *hic*, brin-
„ gende t' ſelfde op αἷμα, dat is op t' bloet;
„ maer in dien wy dit ſoo uytleggen, hebben
„ wy in deſe ſpreack geen ander ſubjectum,
„ als t' bloet Chriſti ſelfs; (recht ſoo dat is
„ ons ſeggen, en wy bedancken u voor deſe
„ bekentenis:) maer (ſeyt Beza) dattet broot
„ ende wijn de ſubjecta zijn, waer van t' li-
„ chaem, ende bloet bejaet wort, blijckt
„ klaerlijck uyt Luc. 22. v. 20. die daer ſtelt

t' woor-

, t'woordekē ποτήριον, so nochtans dat t'ge-
,ne vervattende is genomē werde voor t'ge-
, ne daer in vervat is, door een gemeene
, ende in alle talen gebruyckelijcke manier
, van spreecken, so verre Beza.

Hoe blinthockt men den gemeene man? ey lieve Beza hoe blijckt dit doch hier uyt? seecker die niet moetwillich wil zijn, siet wel duydelyck het tegendeel in Luca: den gront text luyt by hem alsoo: *τȣ̃το τὸ ποτήριον ἐν τῷ αἵματί μȣ τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον*, dat is: *dese drinckbeker in mijn bloet die voor u verstort wort.* Wie siet hier niet, dat van den drinckbeker geseyt wort dat die voor ons verstort wort, namentlijck tot vergiffenis van sonden, dat is na Beza sijn eygen seggen, het geene in den drinckbeker was; wie sal nu soo onbeschaemt zijn die derft seggen dat den wijn voor ons verstort, zy tot vergiffenis der sonden? alle de Schriftueren roepen in t' tegendeel dat t' bloet Christi alleen ons van sonden bevreyt, so volgt dan duydelick dat in dese spreuck niet den wijn maer het bloet Christi door t' woortjen τȣ̃το aengewesen wort, ende t' subjectum is, hoe derft gy dan soo stoutelijck u op den H. Lucas beroepen, en met sulcke ongront, de algemeyne en soo veel hondert jaren gebruykten text van vervalsinge beschuldigen.

Maer lieve hoort hoe destich hy hem hier
in

„ in verantwoort: Hier ſullen ſommigen,
„ weet ick, genochſaem roepen: dat dit mijn
„ heylich ſchendende ſtoutheyt is. Maer
„ daer en tegens en ſegge ik niet, maer roepẽ
„ dat door Duyvels bedroch, en door onbe-
„ dachſaemheyt der Herderen deſe fout in de
„ Kerck ingevoert is.

Het is om te belacchen; Beza ſtont toe te bewijſen, dat t' griex woortjen ὅτο ende de latijnſche pronomina *hoc* ende *hic* en volgens het duytſe *dat* of *dit* niet en ſlaen opt' lichaem ende bloet Chriſti, maer op t' broot ende den wijn. dit en kan hy niet bewijſẽ; daerom roept hy ſtoutelijk dat door Duyvels bedroch *hic* voor *hoc* in den text ingekropen is. Mijn God! meer dan duyſent jaren hebben ſoo veel Hooch-verlichte God-vreſende Leeraers en Out-vaderen, deſe foute niet geſien noch gekent, maer is door de algemeyne Chriſtelijcke Kerck gelooft ende geleert, dat men leeſe moſt. *Hic eſt ſanguis meus.* En nu komt eene ſoo nieuw gebacken tweede gereformeerde Paus van Geneve, overmits hy niet en wil geloven, dat Chriſtus in dit H. Sacrament weſentlijck tegenwoordich is, ſiende dat dit pronomen *hic* hem de keel af-ſtoot ſchreyt dat *hic* voor *hoc*, door Duyvels bedroch ingekropen is. Maer hier mede ſtrijt hy niet alleen tegens ſijn eygen confratres, de Overſetters ſegge ik van den gereformeerde

Zurichſe Bijbel, die *hic* voor goet gekeurt en behouden hebben, maer oock ſijn ſelve: want indien Matth. 26. v. 28. daerom *hoc* voor *hic* moſt herſtelt worden, dewijl *vinum* na ſijn phantaſie ende niet *ſanguis* het *ſubjectum* is, ſo hadde hy vervolgens in het 26. vers *hic* voor *hoc* moeten ſtellen, overmits mede na ſijn dunken niet t' woordekẽ *Corpus*, maer *panis t' ſubjectum* is, waer mede even ſo weynich *hoc* wil accordeeren, als *hic* met *vinum*: evenwel en heeft hy daer van geen mentie gedaen. Soo ſwaer is 't met vervolg te liegen.

Dat hier tegens ſommige inwenden, dat 't pronomen *hoc* in voorgemelde 26. vers, niet *adjectivè* maer *ſubſtantivè* wort genomẽ, en daerom wel in *neutro genere* mach ſtaen, alhoe *panis maſculini generis* is: houdt geen ſteeck. Want dit kan voor eerſt niet goet maecken dat *pronomen hic* met het *nomen vinum*; alſo by allen, die maer latijn weten, bekent is, dat ſo wanneer eenich *pronomen* ofte *adjectivum ſubjectivè* genomen wort, nootwendich *in neutro genere* moet geſtelt worden. 2. is 't tegens het gebruyck en tegens de rechte manier van ſpreecken, dat men het *pronomen ſubſtantivè* ende ſoo confuys ſou nemen, wanneer de ſaeck waer van geſproken wort, beſcheylijk genoch bekent is, maer dit heeft alleenlijk plaets, wanneer ſe alleenlick

in't confuys voorkomt. Dus en laat de manier van ſpreken by de latijnſche niet toe, dat ſoo wanneer gy een ſchilderije voor u hebt, ende ſiet, ſout ſeggen *hoc eſt Cæſar*, dat is de Keyſer, maer om wel te ſpreken moet ick ſegge *hic eſt Cæſar*, deſe is de Keyſer: anders iſt gelegen, wanneer het gene waer van men ſpreekt noch niet beſcheydentlijk bekent is: exempel by, wanneer gy van verre yet ſiende niet wetende of 'teen menſch ofte het wat anders is, als dan mach men wel ſeggen *hoc eſt homo*, dat is een menſch. Maer dit en heeft geen plaets in de ſpreuck Chriſti, wanneer wy ſe willen verſtaen, gelijck de gereformeerde willen, want indien het alleen broot is, waer van de Heer ſeyde, neemt, eetet, dit is mijn lichaem, dat kondẽ de Apoſtelen beſcheydentlijk genoch ſien ende erkennen, en daerom laet de manier van ſpreecken by den latijnſche niet toe, dat de Heer ſoude geſeyt hebben *hic* maer hadde moete ſeggen *hic* verſtaet *panis eſt corpus meum*, verbliift alſoo dit vierde bewijs in ſijn geheel.

Eyndelijck wort de Catholijcke waerheyt uyt en griexe gront text Luc. c. 22. v. 22. ſo helder verwonnen datter niet tegen te ſeggen valt: de woorden leyden alſoo, τȣ̃το τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μȣ τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. dat is van woort tot woort *deſe* (is) *den drinckbeker het nieuwe Teſta-*

Testament in mijn bloet dewelcke (NB. verstaet drinkbeker) *voor u vergoten wort*. Hier is voor eerst wel aen te mercken, met wat kracht den griexe gront text geseyt wort, dat den drinkbeker voor ons vergoten wort, namentlick gelijck de andere Evangelisten daer by setten tot vergiffenis van sonden.

2. Dat hier den drinckbeker door een gemeen gebruyck van spreecken, gelijck Beza. ende in t' gemeen partije selfs toestaet genomen wort voor het gene in den beker was.

3. Het is seecker gelijck S. Paulus wijtlopich bevesticht Hebr. 9. dat alleen 't bloet Christi, en geensints wijn ofte yet anders voor ons tot vergiffenis van sonden vergoten is. Waer uyt ik dan een absolut besluyt maek.

Dat in den Kelck is geweest den welcken Christus in 't leste avontmael heeft gegeven; seggende, neemt en drincktet &c. is voor ons tot vergiffenis van de sonden vergoten.

Maer alleen 't bloet Christi is voor ons tot vergiffenis van de sonden vergoten.

Ergo alleen t' bloet Christi is alleen in den Kelck geweest, den welcke Christus gegeven heeft, seggende neemt en drinckt &c.

De eerste voorstel is klaer, uyt den griexe gront text Luc. de tweede is by S. Paulus op voornoemde plaets, het besluyt volgt nootwendich.

De Oversetters van den Neerlantschen

StatenBijbel geen gat hier door ſiende, hebben ter quader trouwe den texr alſo verkeert: *deſe drinckbeker (is) het niewe Teſtament is mijns bloede*(NB) *'t vvelck voor u vergoten vvort.* Wat is dit anders als den gemeene man bedriegen? Lucas en ſchrijft niet dat 't *bloet*, maer dat *den drinckbeker voor ons vergoten vvort*, en daerom in plaets van *'t vvelck* dat een Hollandtſche vervalſchinge is, moſt ſtaen *devvelcke*, gelijck in den gront text ſtaet. Maer den gemeene man moſt dit niet weten, op dat hy leſende dat den drinckbeker voor ons vergoten was, niet ſoude beſluyten, dat nootwendich daer in dan het bloet Chriſti is geweeſt. Evenwel S. Lucas heeft 't ſoo geſchreven ende wy Catholijcken ſullen 't ſoo leſen ende geloven.

Den voornoemde Beza maecktet niet een hayr beter dan voor eerſt in ſijn anteykening over Luc. 22. v. 20. bekent hy volmondich, dat wanneer wy de woorden nemen gelijk ſe liggen, het woortjen ἐκχυνόμενον, dat is, *de vvelcke verſtort vvort* tot den drinckbeker nootwendich, ende niet tot het bloet ge-
„ hoort: ſijn woorden zijn deſe: alſo deſe
„ woorden τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, in-
„ dien wy de conſtructie aenſien, nootwen-
„ dich niet tottet bloet maer tot den drinck-
„ beker behoren, en doch niet van den wijn,
„ veel minder van den drinckbeker kunnen

„ verstaen worden, so isser een opentlicke so
„ solœcophanes, door dien had moeten ge-
„ seyt worden τῷ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμένῳ, &c.

Maer Beza! waerom kan 't niet, ja waerom moet men niet van den drinckbeker, dat is voor soo veel hy, na u eygen seggen genomen wort, voor het gene daer in vervat is, verstaen worden dat hy voor ons verstort is, wanneer wy verstaen, gelijck wy moeten verstaen, dat Christi bloet daer in geweest is? Waer toe dan de constructie een sulcke gewelt aengedaen, waer toe den Evangelist van soo grove solœcismus, ofte solœcephanes, dat is ongeschickte misbruyck en ondeugende manier van spreecken beschuldicht? Dit is alleen een reedelose vondt, en moetwillige obstinaetheyt, door dien men de Catholijcke waerheyt niet wil omhelsen, dewelcke den text soo onwederleggelick uyt druckt. Wanneer dit passeerlijk was men sou van wit swart kunnen maecken, ende even so licht alle geloofs stucken kunnen verdraejen hoe hel en klaer die oock beschreven zijn.

Doch den ongront schijnt Beza selfs genochsaem aen den dach te geven, wanneer hy in't vervolgh, daer by toeset: ofte be-
„ ter, daer dese (woorden) uyt Matthæo,
„ ende Marco aen de kant waeren geteykent,
„ zijn se naderhant in den text ingekropen,
„ dat soo veel te lichter is aengenomen, wij-

,,len in het voorgaende vers daer by geschre-
,, ven was ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, 't welk voor
,, u gegeven wort, soo scheen dat yet dier-
,, gelijcke most by-geworpen worden.

Mijn Godt! Niemant voor Beza so Catholijck, soo gereformeerd, heeft 't minste bedencken gemaeckt, dat dese woorden tot den text niet soude gehoren ofte van Luca selfs niet souden geschreven zijn. Beza selfs bekent volmondich dat hy se niet alleen in be Sierische oversettinge, maer oock in alle Griexe exemplaren dewelke hy heeft inghesien, gevonden heeft, daer hy nochtans in de Voor-reede tot den Leser verklaert dat hy dese Oversettinge met negenthien de outste exemplaren als ook seer veel andere gedrukte en geschreven boecken 't samen gehouden heeft: evenwél dewyl desen text so krachtich de Gereformeerde Leer de keel afsteeckt, den gedroomde Soloecismus geen steek hout en terwijle geē andere uytkomst voor handē is, derft hy op sijn eigen troost als uyt Apollinis drie-voedt uytseggen, dat dese woorden van den rant in den text ingekropen, eñ volgens dat den text in so verre vervallt is. Onnodig is 't tegens so baldadighe mensch yet te seggen, gemerckt elck een die maer reede gebruykt genochsaem voelen kan, dat dit maer vertwyffelde uytvluchten zyn, waer mede de Catholijcke waerheyt soo veel krachtiger

wort

wort bevesticht hoe se ongeschickter zijn.

Eyndelijck wort onse leer bevesticht uyt de woorden des Apostels. 1 Cor. xi. v. 27. *So wie dan onweerdich dit broodt sal eeten ofte den Kelck des Heeren drincken, sal schuldich zijn aen 't lichaem ende bloet des Heeren.* Dat is, gelijk Chrysostomus ende Theophylactus verklaren: *sal schuldich zijn aen de moort des Heere, als of hy den Heer vermoort, ende het bloet Christi vergoten hadde.* Nu en kont het niet soo arch zijn: wanneer een sulcke alleen de figuer, ofte waerteyckens onwaerdich quam te eeten of drinken. Dan niemant sal seggen, dat soo dickmaels in voortijde de Joden haer Paes-lam, ofte het Manna met een sodanich gemoet aten, ofte het water uyt de steenrots vloeyende, droncken, daerom schuldich waren aen t' lichaem ende bloet Christi: ende soo veel misdaen hadde, als of se Christum vermoort, eñ sijn bloet vergoten hadde: niet tegenstaende dese alsowel figueren en waerteyckens van Christus zijn geweest, als nu broot ende wijn by den gereformeerde dese waerteyckens zijn, ja partije selfs, wanneerse de beeldẽ Christi uyt de catholijke kerkẽ verstoot, met voeten trapt, verbrant; gelooft niet datse daerõ schuldich wert aẽ het mishandelen en moorden van Christus selfs. So moet dã dese grote schuld, waer vã dẽ Apostel spreekt, daer uyt ontstaen, dat die onweerdich tot den

VI Bewijs

disch des Heeren komende, Christum selver wesentlick en dadelick ontfanght, en daerom hem in sijn eygen vleesch en bloet in sijn persoon, mishandelen, gelijck dede die hem aen t' Cruys nagelde.

Alsoo dan niet alleen den eygen klaren sin der woorden, soo Christus by 't minste van dit Heylige Sacrament heeft gebruyckt, maer oock alle de omstandicheden soo wel als de constructie voor ons staen, ende te gelijk de Leer van partije met alle haer uytvluchten te niet doen, kunnen niet seekerder, niet beter doen, dan dat wy Godt de eere geven, onse verstanden tot dienst van het geloof gevangen nemende, omhelsen de onverwinnelijcke Catholijcke waerheyt. Tot bevorderinge van sulcks sal ick de principaelste opwerpsels hier tegens by partije bygebracht wederleggen eer ick tot vorder bewijs kome.

X. *CAPITTEL.*

Ontleedinge van de principaelste opwerpsels.

1. Opwerpsel. HEt eerste nemen sy uyt de woorden Matth. 26. v. 26. *Ende als sy aten, nam Jesus het broot, ende segende, ende brack het,*

ende

ende heeft 't sijne Discipelen gegeven, Dat de Heer, seggen sy, in sijn handen heeft genomen, dat hy gebroken en gesegent heeft, dat heeft hy ook t' eeten gegeven. Maer den text seyt dat hy broot in sijn handen genomen, gesegent en gebroken heeft, so heeft hy dan oock broot t' eeten gegeven.

Die dit besluyt voor goet kent, moet dit volgende, zynde vã de selvige alloy ook voor goet keurẽ. Dat de dienaers op de bruylof van Cana in de Kruycken gevult hebben, dat hebben sy daer wederom uytgeschept, ende den Hoof-meester te drinken gegeven, maer sy hebben water daer ingevult gehad, so hebben sy dan mede water daer uyt geschept, ende te drincken gegeven. Soo is dan niet waar dat de Heere t' selfde onverandert t' eeten heeft gegeven, dat hy in de handen heeft genomen: gelijck onwaer is, dat de dienaers t' selfde onverandert geschept hebben, wat sy daer in gevult haddẽ. Maer daer en tegens gelijck t' water niet en is water gebleven, maer in wijn verandert is, eer het geschept en geproeft is, volgens t' seggen Joannis 2. *Als dan den Hoof-meester t' water dat wijn geworden was geproeft heeft.* Even alsoo heeft de Heer t' broot, dat hy in sijn hand genomen had, geen broodt gelaten, maer in sijn ware wesentlicke lichaem verandert t' eeten gegeven: Wijlen hy seyt t' gene hy, t' eeten gaf Antwoort.

ſijn lichaem was, wiens woort ſoo wel moet waer ſijn, als t' woort van S. Jan.

2. Opwerpſels. II. Uyt de woorden die volgen, *Dat is mijn lichaem*, nemen ſy tot haer vordel t'woordtjen. *Dat*, ofte *Dit*, en ſegghen door dit woordeken, eer nog de volgende uytgeſproken zyn geweeſt, is yet ſeeckers beduydt ofte aangeweſen, niet t'lichaem Chriſti, want dat na ons eighen belijdeniſſe, daer niet en is voor dat alle de woorden uytgeſproken zyn, Ergo het broot; ſo en iſt dan ook niet t'eigen weſentlicke lichaem, maer alleen in figuer, want het is onmogelijk dat van 't broodt geſeit ſou worden met de waerheit dat 't weſentlicke lichaem Chriſti is.

Antwoort. Ick ſegge dat daer door aengeweſen wort t'lichaem Chriſti, t'gene ſo haeſt de geheele ſpreuck voleint is, tegenwoordich is: En 't wordt tot verificatie van ſodanige ſpreuken, die te gelijck mede werken 't gene ſy aenwyſen, ofte oock alleen aenwyſen, 't gene gheſchiet, niet vereyſt, dat wanneer t'eerſte aenwyſende woortjen uytgedruckt wort, voor 't ſelfde oogenblick oock al tegenwoordich zy, 't gene daer door aengeweſen wort, maer 't is genoch dat 't na voleindinge van de geheele ſpreuck tegenwoordich zy, ofte werde. Alſo kan een Muſicant tot ſijnen Diſcipel met waerheyt ſeggen: Dit is een courant, ofte balet van ſodanig geſpeel, dat hy na voleynde

ſpreuck

ſpreuck terſtondt aenvanght, en wort door 't woortjẽ *Dit*, aengewefen, niet 't gene tegenwoordich was voor dat oogenblik wanneer 't geſproken wort, maer 't gene naer voleinding der ſpreuck eerſt aenvanght tegenwoordich te zyn. Waerom en ſoude dan van gelijcke in deſe werckende ſpreuck Chriſti niet met waerheyt door 't woortjen *Dit* kunnen aengewefen worden, t' lichaem Chriſti, 't welck ſo draey die ſpreuk voleynt is volkomen tegenwoordich is? en dit noch ſo veel te meer, dat in geen ſpreuck de waerheit ofte onwaerheit te vindẽ is, wanneer t' eerſte ofte twede woort uytgeſproken is, maer als dan eerſt, wanneer t' leſte woort uytgedruckt is.

Vorder went partye voor dat het den aert ende eygenſchap van Sacramenten is, dat ſy oneygentlijk den naem van die dingen dragẽ waer van ſy waerteykens zyn; gelijk te ſien is Gen. 17. vers. 10. alwaer van de beſnydenis geſeyt wort oneygentlick, *dat is mijn verbontenis*, dat is een teiken van myn verbontenis. Ende Exod. 12. 11. Van 't Paes-lam, want 't is Paeſſe, (dat is een voor byganck des Heeren) waer van doch 't Lam een teycken was. Ende 1 Cor. 10. 4. wort geſeit, *Maer de ſteenrots was Chriſtus*, waar van hy alleen een waerteycken is geweeſt. Soo dan van gelijcken. Wordt hier van 't broot geſeyt dattet is 't lichaem des Heere, eñ van den wijn dat hy is 't 3. Opwerpſel.

bloet des Heeren, dat is oneygen en Sacramentaliſcher wyſe, waer vanſe waerteykens en Sacramenten zyn.

Antwoort. Hier worden verſcheide dinghen byghebracht die door den boegel niet en konnen. Dan voor't 1. Iſt niet waer, dat het dẽ aert en eygentſchap der Sacramentẽ, is dat met ſy dẽ naem van die dingen genoemt worden, waer vã ſy alleen waerteykens zyn, dan den doop is eẽ Sacrament, ende na 't ſeggen van partye, 't water in den Doop is een Goddelick waerteicken van 't bloed Chriſti, ende van d'afwaſſinge der ſonden, evenwel wordt dit water nergens gegeven den naem van 't bloedt Chriſti, ofte van d'afwaſſinge der ſonden: Ergo dit en is niet ſo gemein. Het is wel waer dat elcker Sacrament een goddelijk waerteyken moet zyn van de onſichtbare genade die ons daer door gegeven wordt; maer daer uyt en volgt geenſins dat waer Sacramentẽ ingeſtelt worden, die woorden oneigen moeten genomen en verſtaen worden.

Catech. Heidelb. qu. 71.

2. Wort hier den ſteenrots, waer van 1 Cor. 10, 4. onder de Sacramenten geſtelt, als oft een eyge waerachtich Sacrament waer geweeſt, dat by ons ontkent wort, en by partye nimmermeer ſal waer gemaeckt worden.

3. Wort voor ſeecker genomen, dat Exod. 12. 11. het Lam oneygentlick genoemt wort Paeſſe, Dit wordt by veel geleerde mannen

mede ontkent,en in 't tegendeel beweert, dat even soo wel Paesse geworden zy een eighe naem van sulcke een lam ofte offerhandt, als Isack eñ Ismael eygen namen zijn geworden van Abrahams Soonen, die voor henen appellativa nomina waren, want Isack in sijn eerste gebruyck *een lach.* Ismael *Godt heeft verhoort*, heyt. En wederom *Escec*, ende *Rechobodt* by Isaak geworden zijn eygen namen van de putten van wegens de uytkomste, daer andersints *Escec* evẽ so veel was als *onrecht, onderdruckinge* ofte *bedroch*, ende *rechobot ruymte* beteyckende. Waerom en sou dan niet mede *phase* een eyge naem van dit Paes-lam kunnen zijn? gelijck oock schijnt dat Matth. 26. 17. Marc. 14. 12. Luc. 22. 7. als by eygen naem dit Lam Pascha genoemt wort. Wederom wanneer ik met sommige wilde staende houden, dat Exod. 12. 11. niet van t'Lam maer van d'aenstaende overganck des Engels geseyt wort, *want t' is Paessen des Heere*, als ofter geseyt wierde, gy luyden moet so wech veerdich ende haestich dat Lam eeten, want den voorbyganck des slaende Engels, ende die daer uyt volgende overgank uyt Ægypten naer Palastina is voor de handt en sal ylens overkomen: hoe soude partije het tegendeel t' welck sy hier soo seecker neemt beitandich kunnen daer doen?

Gen. 21. 31
Gen. 17. 11
Gen. 16. 20. en 22.

4. Wort voor seecker genomen, dat 1 Cor.

10. 4. Den steen-rots oneygentlick Christus genoemt is, maer dit en is soo klaer niet, overmits den Apostel schrijft: *maer sy droncken van den geestelijke steen-rotze die haer volgde, maer de steen-rotze was Christus.* Waer uyt kennelijk is dat den Apostel niet den lighamelijcken steen-rotzen, maer veel meer den geestelijcke steen-rots Christum neemt; door welcke byvoeghsel den Apostel ofte de beteyckende saeck neemt; dewelke Christus was, ende in deser voege isser geen oneyge spreuck, want kennelijck, dat eygentlijck Christus genoemt is, die door dien steen-rots wiert beteyckent; ofte hy doet door dit byvoeghsel, het woortjen steen-rots van sijn eerste beduydenis overgaen in eenen eygen naem Christi, dan wel eygentlijck Christus genoemt kan worden *een geestelijck steen-rots.*

5. Wil men uyt dese weynich exempelen besluyten dat in t' gemeyn dit so in alle Sacramenten plaets heeft: dat geensints volght, en noch veel min volght, Gen. 17. 10. Exod. 12. 11. ende 1 Cor. 10. 4. wort oneyge gesproken, ende aen t' teycken den naem van de beteyckende saeck gegeven, ergo soo moet oock dese spreuck des Heeren, *Dat is mijn lighaem,* &c. *Dit is mijn bloet* oneygen zijn, ende aen t' teycken den naem van de beteyckende saeck gegeven zijn. Want eenmael seecker is

dat

dat de Schriftuer ongelijck meermaels eygen ſpreeckt, als oneygen, en dat men van den eygen ſin der Schriftueren niet en mach afwijcken, ſo langh ons den hoogen noot daer toe niet en dwinght.

En is geen gelijck tuſſchen die voorgebrachte exemplen, ende onſe materie die wy voor hebben. Dan voor eerſt daer worden diſparata, dat is ſodanige dingen te ſamen gevoecht, die onmogelijck te ſamen kunnen ſtaen ofte een zijn, dan onmogelijck dat een lichamelijcke ſteen ſou Chriſtus zijn, de beſnydenis ſou zijn een verdach, ofte des Engels voor overganck een Lam: en daerom moet men nootwendich tot een oneygen ſin overgaen. 2. van de beſnydenis ſoo wel als t' Lam wort in de ſelvige capittels geſeyt, dat ſy teykenen ofte offer-handẽ zijn vã de beteykende ſaek, en dẽ ſteen-rots wort ook hier toe geſet, dat hy geeſtelijck moeſt genomen worden: niet diergelijken bevindt men in deſe woorden, *Dit is mijn lichaem*, ofte *dit is mijn bloet*, ſo en iſſer dan geen gelijckheyt, nochte gevolch van t' eene tot het ander.

Eyndelijck is onwaer dat hier van t' broot wort geſeyt, dat is mijn lichaem, want gelijck ick boven betoont hebbe deſe artijckelen niet voor broot, ofte wijn, maer voor t' lichaem Chriſti ſelfs ende ſijn bloedt ſtaen.

Uyt

IV. Opwerpsel- Uyt de woorden Christi: *Doet dat tot mijnder gedachtenisse.* Luc. 22. 19. Maeckt Pet: Molin: een sulcken besluyt: indien dit broot tot gedachtenisse des Heeren is gegeven, so en is dit broot de Heer selfs niet, dan daer kan niet ongerijmders erdacht werden, als dat de Heer in t'nachtmael het teycken te gelijk ende de beteyckende saeck sou wesen; En noch ongerijmder en sotter dattet onsichtbare lichaem Christi in de Misse een teycken ofte beeltenis van 't sichtbare lichaem des selvige Christi zijn soude.

Antwoort. Hoedanich die woorden Christi, *doet dat tot mijnder gedachtenis* te verstaẽ sijn, leert ons den Apostel Paulus, 1 Cor. 11 27. *so dickmaels gy dit broot eetet en desen Kelck drincket, sult gy den doodt des Heeren verkondigen tot hy komt.* Soo heet dan het seggen des Heeren so veel wel als doet dit tot ghedachtenis mijns bloedige lijdens en sterven, waer mede alle de vermeynde ongerijmtheden Molinæi uyt hebben. Want niet het broot Christus is, nochte de beteyckende saeck Christus absoluyt in dit Sacrament is gelijck hy qualijck opneemt: Maer t' teycken ofte Sacrament is Christus, voor soo veel hy door de gedaente van broot en wijn, waer onder hy vervat wort, sichtbaer is. De beteyckende saeck is voor eerst de onsichtbare genade, waer mede door dese geestelicke spijse en dranck onse

zielen gelaeft, gevoedt en gesterckt worden, en van de sonden genesen die heel van dese teyckens verscheyden is. 2. is oock den doot Christi de beteyckende saeck, die al mede verscheyde en nu al langh verby is. Dat nu sommige seggen, dat de gedaente van broot en wijn teyckens zijn van Christi lighaem ende bloet daer onder vervat, helpt Molinæum niet, want dan noch de teyckens ende de beteyckende saeck genochsaem verscheyden blijven. Veel min hindert dat Christus daer selver tegenwoordich, want diens halven worden de teyckens in de scholen onderscheyden in *rememorativa*, die dingen beteykenen die nu gepasseert sijn: in *demonstrativa*, die aenwijsen dingen die tegenwoordich, ende *prognostica*, die toekomende dingen beduyden.

Dat eyndelijck Molinæus droomt als of wy onsichtbare dingen hier tot teyckens stelde, is over sijne verkeerde inbeeldinge, dan wy niet Christum voor soo veel hy in dit Sacrament onsichbaer is een teycken erkennen, maer voor soo veel hy met de gedaente van broot ofte wijn een Sacrament maeckt, en door de selvige gedaenten oock sichtbaer is, want hy even soo wel door de gedaente van broot en wijn, waer onder de kracht sijnder instellinge door de woorden gestelt wort, sichtbaer moet geseyt worden, als wel een

Engel onder de aengenomen gedaente en lichaem van een mensch, Ende God den H. Geest onder de gedaente van de duyve, Marc. 1, 10. Luc. 3. 22. Ende van vuerige tongen, Act. 2. 3. sichtbaer geweest te zijn wort geseyt.

V. Opwerpsel. „ *Molinæus* gaet al voort: de Heere Chri-
„ stus gelijck S. Paulus ende S. Lucas melden
„ als hy den Kelk heeft gegeven, heeft hy t'ge-
„ ne in den Kelck waer een nieuw Testament
„ genoemt, seggende: *dese Kelck is 't nieuwe*
„ *Testament*. Dese woorden geven klaere na-
„ richtinge hoe de woorden *Dat is mijn lig-*
„ *haem* zijn te verstaen I. Dan 't kan niet fee-
„ len, t' broot dat Christus heeft gegeven,
„ moet even alsoo 't lichaem Christi zijn als
„ de Kelck het nieuwe Testament is. 2. Het
„ verstaet sich selfs dat Christus de Heer, soo
„ wel by t' broot, als by den wijn eenerley
„ aert en manier van spreecken heeft ghe-
„ bruyckt.

Antwoort. I. Geve ik een onpartijdich gemoet te bedencken, hoe ongeregelt Partije in dit argument voortgaet: aengesien se de eygene heldere woorden Matthæi, ende Marci, *Dit is mijn lichaem. Dit is mijn bloet des nieuwe Testaments*, nu met vry donckerder uyt S. Lucas ende Paulus wil uytleggen, en verdrajen tot haer voornemen. Ick soude immers bondiger ende met meerder recht ter contrarie kun-

nen

nen ſeggen deſe woorden Marci en Matthæi, *Dit is mijn lichaem, Dit is mijn bloet des nieuwē Teſtaments* geven klaerlijck te kennen, dat het lichaem ende bloet Chriſti ſelfs, en niet alleen de figuer van die daer tegenwoordich is, ergo moeten deſe donkere woorden Pauli ende Lucæ oock ſoo genomen en verſtaen worden, alſoo ſich ſelfs verſtaet dat de Heer ſoo wel by d'een gedaente als by de andere eenerley aert en manier van ſpreecken heeft gebruyckt; nu altoos t'gene dat donckerder is geſeyt, moet uytgeleght worden, door t'gene elders in eygene heldere woorden is geſeyt of geſchreven.

2. Hout dit gevolg by Molinæus gemaekt geen ſteeck. *Den Kelck wort oneygentlick een Teſtament genoemt: ergo ſoo wort mede t' broot* (dat is t'gene onder de gedaente van broot tegenwoordich is) int *avontmael Chriſti oneygentlick t' lichaem Chriſti genoemt.* Maer hadde hy recht willen ſluyten, ſoude hy geſeght hebben, ergo t' broot is mede oneygentlijk een Teſtament. Ende t' is opentlick valſch, t' gene hy voor ſijn eerſte bewijs ſtelt: t' broot moet opentlick even alſoo t' lichaem Chriſti zijn als den Kelck t' nieuwe Teſtament is: 2. 't ſtaat in bedroch, het is wel waar dat de Heer ſoo veel aangaat ſijn vleeſch en bloet van t' broot en den wijn op eenderley manier geſproken heeft, dat is dat ſe beyde door ſijn

goddelijcke almogentheyt verandert, ſijn eyge ware lichaem, en bloet zijn. Maer dat ſe even op de ſelfde manier ſoude zijn t'lichaam ofte bloet als ſe zijn t' nieuwe Teſtament ſal Molinæus nimmer waar maecken, en volght even ſo bondich als doen ick ſeyde, Chriſtus wort oneygentlijk een ſteen, lam, wijnſtock genoemt, ergo wort hy oock oneygentlijck een God, ofte menſch genoemt, welck gevolch opentlick valſch is.

3. Soo en iſſet niet waer dat den drinckbeker in deſe ſpreuck van Paulus en Lucas diens halven t' nieuwe Teſtament wort genoemt, dewijl hier een teycken ofte gedachtenis van t' nieuwe Teſtament is, gelijck partije wil dat daerom t' broot t' lichaem des Heere, ende den wijn t' bloet des Heere genoemt wort, dewijl ſe waarteyckens daar van zijn. Maer den ſin deſer woorden is de ſelfde met den ſin der woorden Matthæi en Marci, *Dit is mijn bloet des nieuwe Teſtaments*, namentlijk, dewijl door dit bloet Chriſti ſijn uyterſte wil, ende ſijn nieuw verbontenis dat hy met ſijn gelovige heeft ingegaen, beſegelt en beveſticht wort: En daarom ſeyt Lucas en Paulus niet ſlechtelijck deſe Kelck, maer deſe Kelck in mijn bloet, dat is met ofte door mijn bloet, is een nieu Teſtament, dat is een verſeekeringe, beveſtinge ofte beſegelinge van mijn Teſtament. Namentlijk, gelijk t' oude Teſtament
ſoo

soo Godt met den Joden heeft ingegaen van dat so sy sijn geboden soudẽ onderhouden, hy haer bewaren en beschermen soude in t' lant van Palastina en alle tijdelijcke segen sou geven, door t' bloet van Calveren, Exod. 24. is bevesticht en besegelt, also wilde de Heer sijn nieuw verbontenis waer door hy sijn gelovige vergiffenis van sonden, rechtveerdicheyt, genaden en t' Hemelsche Vaderlant beloofde en maeckte, door sijn bloet bevestigẽ en besegelen. Dan van outs tot meerder verseeckeringe van het gemaeckte verbontenis, wel een beest geslagẽ ofte geoffert wierde, ende t' bloet daer verstort, als of sy wilde seggen, God straffe den verbontenis breeker gelijck wy slaen dit beest, dus vindt men by Virg. lib. 8. Æneid. *Et cæsa jungebant fœdera porca.* Nu zijn verscheyde geleerde Mannen die staende houden, dat t' woordeken Testament niet alleen den uyterste wil des Testateurs, gelijck 't by *Ulpian. L. 1. ff. de iis qui Testamento facere possunt* genomen wort. Maar oock ten 2. het authentycke instrument waar door den Erfgenaem gerechticheyt heeft en bevoecht is tot Erffenis, als mede. 3. de Erfgoederen selfs, in sijn beduydenis soude beduyden, en volgens dien willense dat hier oock geen figuerlijcke manier van spreken in t' woordeken Testament begaen wort. Doch hier van zy wat 't wil, t' is ons genoch,

dat t' geen gemeenſchap en heeft, met de on-eyge manier van ſprekē ſo partije in t' woortjen lichaem, ende bloet wil vinden, noch te de ſelve door goede conſequentie kan inbrengen.

VI. Opwerpſel. „ Molinæus dringht noch op de ſelfde „ woorden, Chriſtus (ſeyt hy) heeft geſpro-„ ken: *deſe Kelck is dat nieuwe Teſtament in* „ *mijn bloet.* Dewijl dan t' gene in den Kelck „ het verbontenis in 't bloet Chriſti is, ſoo „ en is immers den Kelk t' bloet Chriſti niet. „ En wanneer men door den Kelck t' bloet „ Chriſti moet verſtaen ſoo ſoude deſe woor-„ den: deſe Kelck is dat nieuwe Teſtament „ in mijn bloet, even ſoo veel heeten als dit „ bloet iſt verbont in mijn bloet, en ſoude „ alſoo t' bloet Chriſti in 't bloet Chriſti zijn, „ dat gantzelick ongerymt is.

Antwoort. Dit is alleen een knoop in een bies ſoecken, t' is Molinæo niet onbekent, dat volgens 't gebruyck van de hebreeuſche ſpraek, dat de Apoſtelen, als ſodanige van geboorte; meermaels in haer Schriftuer volgen, het woortjen *in* veeltijts in plaets van *door* ofte *met* wort gebruyckt. Waerom oock den gereformeerden Bijbel Anno MDXLIV. tot Zurich in Switſerlant gedruckt. Luc. 22. v. 20. in plaets van, *in mijn bloet*, uyt het griex op latijn heeft over geſet: *per meum ſanguinum*, dat is; *door mijn bloot.* Van gelijcken vindt

vint men in den Hebreeuschen gront text, Genesis 32. v. 10. *in mijne stock* voor *met mijne stock*, Gen. 48. v. 22. *in mijn sweert en boogh* voor *met mijn sweert en boogh*, Isa. 7. v. 24. *in de pijlen en boogen* in plaets van: *met de pijlen en boogen*. Num. 21. v. 24. Deuter. 13. v. 15. ende c. 20. v. 13. *in de mondt van t' sweert*: voor met het scherp des sweerts: Alsoo dan wort by Lucas ende Paulus gelesen *dese Kelk in mijn bloet* en gelt even so veel, als *dese Kelck met mijn bloet*, ofte *door mijn bloet*, ofte *dese Kelck mijns bloets, is 't nieuwe Testament*. Ende heeft den selfde sin, met de spreuck Matthæi ende Marci, *dit is mijn bloet des nieuwen Testaments*, ende met het seggen Moysis, Exod. 24. *dit is 't bloet mijns verbontenis*, dat is waer door mijn verbontenis, mijn Testament bevesticht ende bezegelt wort. Waer mede dan alle de kromme spronġen ende ingebeelde ongerymtheden, dewelcke Molinæus hier op de baen brenght, uyt hebben, en kennelijck wort, hoe dat uyt dese spreuck niet en volght, dat het bloet Christi niet en is in het bloet Christi; dat den wijn ofte het bloet Christi het verbontenis ofte Testament selfs is: dat den Testateur in het Testament, ofte den wijn in 't Testament getransubstantieert warde; ofte het bloet Christi uyt suyver artykelē, clausulen, punctē reeden en woorden bestaet; ofte eyndelijck

het verbontenis Gods alder eerſt door de tranſubſtantiatie gemaekt wort. Want het is bekent, dat door deſe woorden, *deſe Kelck is een nieuw Teſtament in mijn bloet*, het bloet Chriſti geenſints in het Teſtament, ofte yet vreemts geſtelt wort, maer ſoo veel te ſeggen is, als dat den drinckbeker met, ofte door het bloet Chriſti het Teſtament zy, niet als of den beecker met of door Chriſti bloet den wil des Teſtateurs ofte de Schriftuer des Teſtaments is, waer in den wil beſchreven wort, maar alleen een verſeeckeringe en beveſtinge des uyterſte wils van den Teſtateur, gelijck als Hebr. 9. geſeyt wort dat door de doot het Teſtament beveſticht wort. Van gelijke door de tranſſubſtantiatie verwandelt den wijn niet in het Teſtament, maer in 't bloet des Heere, waar door oock niet het Teſtament op nieus eerſt gemaeckt wordt, maar meerder beveſticht wort.

VII. Opwerpſel. Het principaelſte neemt partije uyt de woorden Chriſti Matth. 26. v. 29. *Ick ſal van dit gewas des wijnſtocks niet meer drincken.* Welcke woorden alſoo ſe de inſtellinge van dit Heylige Sacrament volgen, ſchijnt dat de Heer van den geſegende wijn geſproken heeft. Waer uyt ſy inbrengen, dat de Heer niet ſijn weſentlijck bloet gegeven heeft, want dit en is niet een gewaſch des wijnſtocks, maer wijn.

Den

Den Euangelist Lucas c. 22. v. 18. verhaelt dese woorden van Christo gesproken te zijn al voor de instellinge van dit Heylige Sacrament, en volgens soo heeft se een van beyde niet præcys op sijn rechte plaets by gebracht: Nu kan ick met soo veel reeden geloven, datse Lucas præcijs op sijn tijt en plaets ordentlijck verhaelt heeft; gelijck dit Bellarm. lib. 1. de Eucharistia c. 11. Maldonatus in de uytlegginge over dese plaets, verstaen: als partije bevoeght is te sustineren dat se Matthæus ende Marcus præcijs en ordentlijck verhaelt hebben op haer plaets. En dit krenkt in t' geringhste de authoriteyt van de Euangelisten niet: want haar voornemen niet en is alle de woorden en wercken Christi ordentlijck op te tellen, dat al te veel wercks sou ingehadt hebben, maer alleen uyt veele dingen eenige weynich uyt te kiesen, waer mede sy het leven ende Leer Christi summarischer wijs souden af-beelden, gelijck S. Jan in't eynde van sijn Euangelie te kennen geeft, hierom ist datse niet over al soo nau op de ordere van den tijt, in't verhael van de woorden ende wercken Christi acht geven. Ende de eene swijght veel dingen, die d' ander uyt druckt en evenwel vervolght elck den draat van sijn schrijven, als ofter ten minste tussen beyde niet uytgelaten waer, gelijck dit om andere passagiẽ te swijgẽ, bescheydentlijk te Antwoort.

 sien

ſien, in het verhael van de openbaringhen dewelcke Chriſtus na ſijn verrijſeniſſe aen den ſijnigen gedaen heeft: waer in de Euangeliſten vry wat verſcheyen van malkanderen lijcken te weſen. Het gene dan partije in ſulcke geval om de apparente verſcheydentheyt wech te nemen genootſaeckt is te ſeggen, en in hoedanige manier ſy om te bewaren dat Matthæus ende Marcus de woorden Chriſti op haer plaets hebben verhaelt den H. Lucam ſullen excuſeeren, in ſelviger voege ſal ick om de ordre van Lucas te behouden Matthæum, ende Marcum kunnen met Lucas vereenigen.

II. Maer genomen de Heer hadde deſe tweemaels geſproken, ofte immers na de inſtellinge van dit Heylige Sacrament eerſt geſproken, gelijck oock by verſcheyde Catholijke wort toegeſtaen daer mede is noch niet verwonnen, dat Chriſtus deſe ſijn woorden juyſt gericht heeft gehadt, op het gene dat de Apoſtelen uyt den gekonſakreerde beker gedroncken hadden, want 't is my even ſo licht te ſeggen en ſtaende te houden datſe gericht zijn geweeſt op den wijn, die noch op ofte by de taeffel was, en waer uyt dat deſe geconſakreerde Kelck geſchoncken is geweeſt, als partije ſal daer doen, dat ſe juyſt en alleen gegaen zijn op het geene dat in den geconſakreerden Kelk is geweeſt.

Ende

Ende wanneer ick dit oock al wilde toegeven, so volgt noch niet 't besluyt dat partije wil maeké. Want also na de volbrachte transubstantiatie, noch overich zijn de gedaente ende alle de byvallen des wijns, die soo wel van den wijnstock herkomen, als de substantie selfs, kan oock de spreuck des Heeren van dese waer gemaeckt worden.

Ick swijge, dat overmits het bloet Christi in dit Heylige Sacrament onder de uytwendige gedaente en byvallen des wijns is, ende de substantie des wijns in dit bloet des Heeren verandert is, sou even so gevoechlijck om sulcke reeden het bloet Christi, met den naem van wijn, ofte gewas van den wijnstock kunnen aengedaen worden, als wegens de uytwendige gedaente meermaels in de Schrifture de Engelen mannē genoemt zijn, ende als den mensch, Gen. 3. stof der aerde, ende Exod. 7. de slange Moysis genoemt is een stock, overmits den mensch uyt d' aerde, en dese slange uyt een stock was geworden. In hoedanige manier den Apostel 1 Cor. 10. ende 11. Capittelē meermaels den naem van broot gebruykt, wanneer hy van het lichaem Christi in dit Heylige Sacrament handelt: so wel dat de uyterlijcke gedaente noch daer is, als mede dattet in't lichaem verandert is, ofte oock wel, wijlen by den Hebræer niet ongewoon is door het broot allerhande spijsen te

verstaen, waer onder oock dese geestelijcke spijse konde begrepen worden.

XI. CAPITTEL.

Vorder bewijs uyt de belofte Christi Joan 6,

DE belofte Christi oock na de oversettinge van den gereformeerde Staten bijbel luyden alsoo, Joan. 6. v. 51. ende navolgende. *Ick ben dat levendige broot, die van den Hemel gekomen ben; so yemant eet van desen broode die sal in der eeuwicheyt leven, ende het broot dat ick geven sal, is mijn vlees, welcke ick geven sal voor het leven der werelt. Doen streeden de Joden onder malkanderen en seyden, hoe kan ons dese sijn vleesch t' eeten geven? Doen seyde Jesus tot hen: voorwaer voorwaer segge ick u lieden, ten zy dat gy eetet het vlees des Soons des mensche ende drincket sijn bloet, so en hebt gy lieden geen leven in u. Wie mijn vlees eet, en mijn bloet drinkt die heeft het eeuwich leven, en ick sal hem verwecken ten uytersten dach. Want mijn vlees is waerlijcken spijs, en mijn bloet is waerlijcken dranck.*

I. Beroep ik my hier wederom op den eygen sin deser woorden Christi, sonder datter eenige menschelijcke of ofte toe doen,

consequentie, otte verdrayinge toe kome, en vraegh een onpartijdich gemoet of niet dese beloftẽ ten volste passen op t' instellen en geven van de Eucharistie? hier beloofst de Heer dat hy sijn vlees wil geven tot een spijse, ende sijn bloet tot een dranck: daer geeft hy sijn vlees dadelijck t' eeten, seggende: *neemt ende eetet, want dit is mijn lichaem*: ende sijn bloet te drincken, seggende: *Drinckt alle gader hier uyt, want dit is mijn bloet.* Hier beloofst hy dat t' vlees t' gene hy te eeten wilde geven, t' eygenste vlees was t' gene hy geven soude voor des werelts leven. Daer verklaert hy dat hy te eeten geeft, *t' eygenste lichaem dat voor ons gegeven wort.* Ende op dat dit eeten en drincken niemant op een oneygen manier sou trecken, gelijck nu partije doet, komt de Heer daer by voegen: *mijn vlees is waerlijck spijs, en mijn bloet is waerlijck dranck*: als opsettelijk en met voordacht onse wederpartije te gemoet siende, ende haer voorgeven van een oneyge manier van eeten en drincken, door t' geloove alleen afweerende. Seecker dese woorden des Heere zijn in d' eersteKerke so hel, so onwedersprekelijck voor de wesentlijcke eygene waerachtige tegenwoordicheyt van Christi vleesch ende bloet in de Eucharistie gehouden, dat den H. Hilarius Bisschop tot Pistoir in Vranckrijck omtrent het jaer Christi CCCL. in sijn 8. boeck van de

de H. Drievuldicheyt, niet en twijffelt te ſeggen. *Alſoo hy ſeyt: mijn vleeſch is waerlick ſpijſe, en mijn bloet is waerlick dranck: die mijn vleeſch eet, en mijn bloet drinckt, die blijft in my, ende ick in hem, iſſer geen plaets overich om aen de waerheyt van't vlees ende bloet te twijffelen. Want t' is nu door de bekentenis des Heeren ſelfs, en na ons eygen geloove waerlick vlees, en waarlick bloet, en deſe gegeten, en gedroncken, maecken dat wy in Christo, ende Chriſtus in ons is. Is dit niet de waerheyt? Het mach by ſoodanigen niet waer zijn, die looochenen dat Christus Godt is.*

Noch meer kennelijck maeckt ſijn gevoelen die H. Leeraer, wanneer hy even te vooren deſe vraegh voorgeſtelt hebbende, *of Chriſtus met waerheyt der natuere nu ter tijt by ons is, ofte alleen door vereeninge met den wil?* alſoo antwoort. *Indien het woort waerachtich is vleeſch gheworden, ende wy waerachtich t' woort dat vleeſch is geworden, in de ſpijſe des Heeren ontfangen, hoe kan men daer voor houden, dat hy in ons niet ſoude natuerlick* (dat is weſentlick) *blijven.*

Siet hoe dat Hilarius, ofte om beter te ſeggen de Chriſtelijcke algemeyne Kerck ten tijde Hilarii, niet alleen deſe woorden by Joan. 6. in haer eygen ſin genomen en verſtaen heeft, dat daar door ons Chriſtus ſijn eyge ware weſentlicke vleeſch en bloet

beloofſt

elooft heeft, tot een ware ſpijs en dranck, n daer uyt ſo ſeeker beſluyt gemaeckt heeft, at wy ſoo waerlijck en eygentlick ſijn vlees eten, als wel waarlick en eygentlick t' woort lees geworden is, en Chriſtus Godt is; en Chriſtus ſo waarlick en weſentlick in het H. acrament in ons is, als wel waerlijck en weſentlijck t' woordt is den aanghenomen menſch ofte vleeſch.

Het is ſeecker dat niet alleen t' gemeene volck, maer oock de Diſcipulen Chriſti, ſijne woorden verſtaen hebben van een mondelingh, dadelick eeten en drincken, wiens halven ſy twiſtich zijn geworden, ſeggende: *hoe kan ons deſe ſijn vleeſch te eeten geven?* En oock een deel van de Diſcipulen te rug gegaen zijn, en van Chriſto afgeweecken. En ſoo verre iſt dat de Heer deſe ſin en beriſpet, ofte verandert heeft, dat hy oock op nieus, met meerder en ſtercker reeden dien beveſticht en vermeerdert heeft. Nu en kan het van ſijn oneyndelicke goetheyt niet gedocht of geſeyt worden, datſe ſo opſettelick, principalick ſijne Diſcipulen in ſulcke misverſtant, ick ſegge niet gelaten, maar oock aller dinghs geſtevicht ſou hebben, te meerder, wijlen hy ſoo lichtelick alle ſwaarigheyt had kunnen benemen, verklarende dat ſe alleen door t' gelove, ofte figuerlicker wijſe ſijn vleeſch hadden t' eeten, ende ſijn bloet

ſouden

ſouden drincken. Soo blijft dan, dat deHeer het mondelingh eeten en drincken van ſijn eygen ware weſentlicke vleeſch ende bloet hier gemeynt en gedreven heeft.

DeHeer maakt hier een groot onderſcheyt tuſſchen t' Manna der Outvaderen, en t' gene hy ons t' eeten wilde geven. Het welcke onderſcheyt niet en beſtaat, ſo wy niet verſtaen dat de Heer ons de voorgebeelde waarheyt, dat is ſijn weſentlijck vleeſch ende bloet in 't H. Sacrament belooft heeft, dan willen wy nemen, dat de Heer hier ſpreeckt van t' eeten en drincken ; dat door t' geloove alleen geſchiet, dit hebben de Outvaderen even ſo wel en rijckelick in het eeten van t' Manna kunnen hebben, als wy in t'eeten van t' broot int avontmaal, willen wy het Manna tegens ons broot vergelijcken, ſal oock t' Manna boven gaan. Willen wy de bequaemheydt van Chriſtum als een geeſtelijcke ſpijſe en dranck uyt beelden, ende ons tot een ſulcke geloove te verwecken, hier in ſal het Manna niet minder, ja lichtelijck meer hebben dan ons backers broot. So dan deſe van Chriſto gemaeckt onderſcheyt ſal beſtaan, moeten wy ſijne beloften niet van een figuerelick eeten en drincken door t' geloove, nochte oock van mondelingh eeten en drincken van bloote waarteyckens, maar veel meer van ſijn eyge ware vleeſch en bloedt

ge-

gelijk ſijn woorden luyden, verſtaan.

Onſe wederpartije wil voorgeven dat hier in t' geheele Cap. 6. Joan. van dit H. Sacrament niet wort gehandelt, ſoo als ook Corn. Janſenius, Tapperus, Cuſanus, Cajetanus ende eenige andere Catholijcke Schrijvers ſelfs toe-ſtaan, en diens halven geen bewijs voor de weſentlijcke tegenwoordicheyt Chriſti de Euchariſtie daer uyt mach geſocht worden.

Ick ontkenne niet dat ſommige van ons dit toeſtaen, maar deſe weynich Schrijvers kunnen tegens de mennichte der Outvaderen, ſoo wel als jonger Leeraars die eendrachtich houden, dat de Heer hier van het H. Sacrament geſproken heeft, niet op, nochte ons bewijs eenich afbreuck doen, ter contrarie brengt Adamus Contzen meerder van Partije haar eyge Schrijvers an den dach, die met ons gevoelen dat hier van het Sacrament wort gehandelt, dan ſy van onſe Schrijvers voor t' tegendeel kunnen optellen. Te weeten 1. Æcolampadium lib. de verbis domini 2. Lavatherum in Hiſtoria Sacramenti p. 37. 3. Wilhelm. Kleinwizium contra Heshuſium. 4. Tigurinnum contra Teſtamentum Brentii pag. 9. 11. 12. 5. Myconium pag. 150, in Marcum. 6. Calvinum libello contra Heshuſium. 7. Bezam contra Weſtphalum (alhoewel deſe twee, volgens haar wiſpeltue-

richeyt op andere plaatſen ook anders ſchrij-
ven) 8. Lambert Danæum lib. contra Sel-
neccerum pag. 101. 108. 9. Wolffg. Muſcu-
lum in locis de cœna Domini pag. 480. edit.
Baſil. 1560. in fol. en meer anderen. Dat ſy
dan eerſt met hun eyge volkjen haar verge-
lijcken, eer ſy t' miſverſtandt van voor-
noemde weynich Catholijken tot hun voor-
deel trecken.

Ondertuſſchen en is ons gevoelẽ niet dat
de Heer doorgaens van dit H. Sacrament han-
delt, maar allenxkens opklimmende eynde-
lijck daar van komt te ſpreeken in de verſen
vā begin verhaalt. het is wel waar dat in 't be-
gin ter occaſie hem veel volks die vā de ver-
mennichvuldichde garſten-brootjens gege-
ten hadde, volghde, vermaent hy haar dat
ſy meer der ziele ſpijſe ſoude ſoecken, en
vervolgens gaet hy haer aen manen tot 't ge-
loove, dat hy van den Vader gegeven en ge-
v. 29. komen was, en ſeyt daerom, *dit is 't werck
Gods, dat ghy in hem gelooft, die my heeft ge-
ſonden.* Al waer kennelijck dat noch niet van
het Sacrament geſproken wort, nochte van
eenich Sacramentaliſche ofte mondelingh
eeten, maer van een geeſtelick nuttigen door
t' geloove, t' welck in liefde werckt. En paſt
Tract. 25. in Ioan. daerom hier wel dat Auguſt. ſchrijft. *Want
bereyt ghy de tanden ende den buyck, gelooft, en-
de ghy hebt gegeten.* Welcke woorden over
de

de 29. vers van August. geschreven, ter quader trouwe van sommige uytgelecht worden, als of August. ook in het vervolgh geen ander eeten als door t' geloof erkent hadde, daer hy het tegendeel aen den dach geeft, schrijvende over de volgende woorden Christi: *Uwe Vaderen hebben Manna gegeten en zijn gestorven, &c. Want wy oock* (seyt hy) *noch ter tijt een sichtbare spijse ontfangen, Maer een ander is t' Sacrament, een ander de kracht des Sacraments. Hoe veel ontfangen van den Outaer en sterven ontfangende. Wiens-halven den Apostel* (seyt hy) *eet en drinckt zijn ordeel.* Siet hoe dat August. hier van een Sacramentalisch eeten de woorden Christi gaet verklaren, en volgens een ander eeten dan t' geene door t' geloof geschiet in de volgende woorden des Heere erkent heeft.

Dus dan heeft de Heer allenxken van de lichamelicke broden tot de geestelijke spijse, van dese tot het geloove van het geloove, tot het H. Sacrament opgeklommen, ofte van t' lichaem broot eeten, tot het geestelijck eeten door t' geloove, en wederom van dit puyr geestelik oneyge eeten door het geloove al vorder gegaen, tot het dadelijck en waerachtich eeten en drincken van sijn vlees ende bloet in het Sacrament.

Dat de Heer van het lichameliick broot eeten opgegaen is tot het geestelijck eeten,

door het geloof is kennelick uyt den text, en ſtaat Partije ons geern toe. Dat hy tot den eynde toe daer by niet is verbleven, maer voorder gekomen is tot het dadelick eeten en drincken van ſijn vleeſch en bloet in t' Sacrament.

Wort I. verwonnen, uyt de veranderde manier van ſpreken; dan voor heen ſpreekt de Heer van dingen die al voorby ofte tegenwoordich zijn: hier ſpreeckt hy van yet dat noch toekomende was: Daer ſeyt hy v. 32. *Mijn Vader geeft u het waerachtige broot van den Hemel.* Ende v. 33. *Het broot Gods is die van den Hemel hier af komt, ende het leven an de werelt geeft.* v. 35. *Ik ben het broot des levens.* Ende v. 40. *Deſe is de wil mijns Vader die my heeft geſonden, dat alle die den ſoon ſiet, ende in hem gelooft, het leven hebbe.* Ende v. 47. *Voorwaer voorwaer ſegge ik u die in my gelooft* &c. Maer in het vervolgh belooft de Heer noch yet dat toekomende was, ende dat hy ons noch wilde in 't toekomende eerſt te eeten geven, ſeggende: *Het broot dat ick* (NB) *geven ſal is mijn vlees dat ick geven ſal* &c. Het welk t' onderſcheyt genochſaē aenwijſt, dat hy noch ſoude t' eeten geven ſijn vleeſch, in hoedanige manier tot dato ſijn Vader dat noch niet gegeven had: ſoo als hy dit oock volbracht heeft in de inſtellinge van dit H. Sacrament, waer by hy ſijn weſentlijck vleeſch en bloet ons

t' ee-

t' eeten ende te drincken heeft gegeven, op vry een heerlicker manier dan oyt voorheen dat ghefchiet was. Het welck geenfints op het eeten door t' gelooven kan paffen, aengefien in fulcke manier alle rechtvaerdigen des oude Teftaments van t' begin aen Chriftum al hadden gegeten. Waerom ook Apoc. 13. v. 9. Van dit Lam Gods gefchreven ftaat, *dattet van aenvanck des werelts gedoodt is geweeft*, namentlick in voorfienicheyt, en aenneminge tot verfoeninge.

2. Het is feecker dat de Heer v. 52. feggende: *het broot dat ick geven fal, is mijn vlees dat ick geven fal voor des werelts leven.* Spreekt in t' lefte deel van een geven dat noch toekomend, en gefchieden fou aen t' Cruys, waerom en foude dan niet mede het eerfte geven, gelijcket oock de felfde letter mede brenght van een toekomend geven moeten verftaen worden? dan t' is ongeloovelick dat de Heer in een ende de felfde fprueck het felfde toekomende woortjen, *ick fal geven* anders en anders fou genomen hebben. En dat om foo veel te min, dewijl het eerfte fo gevoechlick van het toekomende geven in t' H. Sacrament kan verftaen worden, als t' ander van het toekomende geven aen het Cruys.

3. Het is mede kennelijck dat de Heer foo wel in het eerfte als t' tweede deel fpreeckt van het gene hy aen en voor ons doen wilde,

want hy ſeyt, *het broot dat* (NB) *ick geven ſal, is mijn vleeſch dat* (NB) *ick geven ſal voor des werelts leven*, Ende hy ſeyt niet dat gy eeten ſult, ofte dat ſy cruyſen ſullen: &c. ſo en kan dan dit niet genochſaem met eeten door t'geloof waer gemaeckt werden, want in Chriſtum gelooven is eygentlijk geen werk waer door Chriſtus omtrent ons werckt en hem aen ons geeft, maer is een werck waer door wy omtrent Chriſtum wercken, en wy hem ons toe-eygenen. En daerom wanneer de Heer van het eeten door t' geloove in t' voorgaende handelde, ſpreekt hy daer van niet als ſijn werckinge: maer hy meet dit ons toe en eyſt dat wy dit doen ſouden: *Bearbeyt gy lieden* (ſeyt hy) *ſpijſe die niet vergaet.* En wederom: *dit is t' vverck Gods dat gy in hem gelooft, die my heeft geſonden.* Gelijck dan de Heer in het leſte deel ſpreeckt van een geven, dat hy vrywillich gedaen heeft, alſoo niemant ſijn ſiel van hem heeft kunnen nemen, maar hy ſelfs die voor ons heeft opgeſet, alſo ſpreekt hy mede in t' eerſte deel van een vrywillich geven, waar door hy het eygenſte vlees ons eerſt heeft gegeven tot een ſpijs in t' avontmaal, dat hy kort daar na vrywillich heeft voor des werelts leven gegeven tot een rantſoen ende verſoen-offer.

4. Alſo de Heer ſo beſcheyden ſijn vleeſch een ſpijſe ende ſijn bloet eenen drank noemt,

 en

en dat niet ſimpelijck maer waerachtighlick een ſpijſe, en waarachtelick een dranck, ſoo beſcheyden oock van ſijn vleeſch t'eeten ende ſijn bloet te drincken ſpreeckt, en kan dit niet bequaã genoch op het nuttigen door het geloove uytgeduyt worden, alſo het vry wat een oneygen manier van ſpreeken is, dat men door het geloove Chriſti vleeſch eet, ende Chriſti bloet drinckt, en noch ſwaarlijcker dit onderſcheyt tuſſchen eeten en drincken te vinden; Maer dit en heeft geen ſwaarigheyt in t' H. Sacrament, alſo daar in eygentlijck en waarachtich Chriſti vleeſch onder de gedaente van broodt wordt gegeten, en Chriſti bloet onder de gedaante van wijn wort gedroncken.

5. Eyndelick hebben de oude Concilien en Outvaderen ghelijck in groot getal die by Maldonatus over deſe plaets Bellarminus lib. 1. de Euchariſt. c. 5. en anderen worden aengeweſen deſe woorden van het H. Sacrament verſtaen, ſoo dat gelijck Maldonatus ſchrijft voor de tijden van Luther naulix yemant in de ſin gekomen is, om te ſeggen dat hier van de Euchariſtie niet gehandelt wort. Wie en ſal nu niet raatſamer en ſeeckerder achten het gevoelen van ſo veel oude hoochverlichte Heylige mannen te volgen, dan het gene eenige weynich die in t' getal, geleertheyt en heylicheyt met die niet te vergelijcken

ken daer tegens ſtaende houden? Ick ſal om kortheyts wille beneffens Hilarium ende Auguſt: die wy te vooren gehoort hebben, alleen noch Ambroſium doen ſpreeken, op dat uyt den mond van deſe drie getuygen het gevoelen van de eerſte Kerck ons verſeeckert worde. Deſe dan ſchrijft als volght. *Gelijck onſe Heer Jeſus Chriſtus is een waare ſoon Gods, niet door gratie als de menſchen, maar als een ſoon uyt de ſubſtantie des Vaders, alſo is het ware vlees, ſo als hy heeft geſeyt, dat wy niet ontfangen, ende is den waren dranck. Maar veel licht ſegt gy t' gene in dien tijt ook ſeyden de Diſcipulen Chriſti, wanneer ſy hem hoordē ſeggen, ſo wie niet mijn vlees eet, en mijn bloet drinckt ſal in my niet blijven, ende het eeuwich leven niet hebben.* veel licht ſeght *ghy oock, hoe zijn deſe dingen waar? die ick ſien de gelyckens, en ſien niet des bloets waarheyt. Voor al heb ick u geſeyt, van t' woort Chriſti datter vverckt, dat het kan de gemeyne inſtellinge der natuere veranderen en omkeeren.*

Lib. 6. de Sacram. c. 1.

Siet daer hoe dat Ambr. ofte beter de Kerke Chriſti ten tijde Ambroſii, alſoo Ambroſius geenſints hier in buyten t' gevoelen van de Kercke geſproken heeft, 1. ſo eygen en weſentlick achtet t' vleeſch Chriſti dat wy ontfangen in het Sacrament, als wel eygentlick en weſentlik Chriſtus is in ſubſtantie een Soone Gods. 2. En dat om de woorden Chri-

ti Joan. 6. v. 56. mijn vleesch is waerlijck spijse &c. 3. hoe dat hy den genē die daar aen twijffelen veel ligt met de twijffelachtige ende ongeloovige Discipulen Joan. 6. 4. in het Sacrament onderscheyt de teyckenen, en gelijckenis die gesien wort, van de waetheyt des bloets die niet gesien wort, edoch niet minder tegenwoordich is. 5. Om dit geloofwaerdich te maken sijn toevlucht neemt tot de almogentheyt des goddelijken woorts, die der natuere instellinge kan veranderen en omkeeren. Hadde Ambrosius wel duydelijker in dese saek voor ons kunnen schrijven?

Tegens dese soo gewichtige reeden heeft partije niet sonderlingh in te wenden, buyten t' gene sy neemt uyt de woorden Joan. 6. v. 64. *Het is den geest die levendich maeckt: t' vlees is u niet nut, de vvoorden die ick gesproken heb, zijn geest en leven.* Waar by se tot haar schoonste vervoecht t' gene Augustinus tot verklaringe van die woorden, Christum als spreekende invoert. *Verstaat 't geestelijckerwijs, dat ick heb geseyt, gy sult dit lichaam, t' geene gy siet eeten, en dat bloet t' gene sy vergieten sullen, die my sullen Cruyssen, drincken; maar het Sacrament dat ick u lieden heb bevolen, geestelijcker wijse verstaan, sal u levendich maken, het vlees is u niet nut.* Ende noch wederom t' gene de selvige Outvader schrijft lib. 3. de doctrina Christiana c. 16. *So gy niet* In psalm. 98.

eet het vlees van den Soone des menschen, ende 't bloet drinckt, sult ghy geen leven in u hebben, hy lijckt een misdaadt ende laster te gebieden, soo ist dan een figuer gebiedende dat men moet communiceeren het lijden Christi.

Waer uyt sy sluyt dat het eeten van t' vlees des Heeren niet nut zijnde van Christo niet gemeynt, veel min belooft sy, maar dat alles gaet alleen op een geestelick eeten door het geloove.

Maar dit is een groot misverstant, en misbruyck soo wel van de woorden Christi, als van de verklaringe Augustini. Dan by aldien het vlees Christi niet nut is, hoe bestaat dan t' seggen Christi v. 5. *Het broot dat ick geven sal, is mijn vlees dat ick voor s' werelts leven geven sal.* Ende v. 54. *soo gy niet eetet t' vleesch van den Soone des mensche &c. sult gy geen leven in u hebben.* Ende v. 55. *die mijn vlees eet, en mijn bloedt drinckt, blijft in my en ick in hem.* Waarlijk waar door s' werelts leven, en waar door wy in Christo, en Christus in ons verblijft, en sonder t' welk wy geen leven hebben, is ons ten hoochste nut.

Wat? en soude het vleesch Christi lichamelijcker wijse niet nut zijn, waer toe heeft Godt dan vleesch aengenomen? waar toe heeft hy in den vleesch lichamelijcker wijse geleden? waer toe is hy in den vleesch wesentlijck en dadelijck ghestorven, begraven,

n, ende wederom opgestaen?

So is 't dan meer als kennelijck dat dit niet verstaen van het vleesch des Heere in sijn ge substantie, maar veel meer van een vereerden vleeslijken sin der Capharnaiten, gejck dit den H. Chrysostomus, Theophylacus, Euthymius, over dese plaets Origees lib. 3. in Epist. ad Rom.: S. Cyprianus erm: de Cœna Dni, ende andere verklaen; in hoedanigen sin Christus Matt. 16. et vleesch neemt, seggende, *vlees en bloedt eeft 't u niet geopenbaart.* Ende Paulus Gal. 1. . 16. *Ick en heb niet gerust op vlees en bloet.* Ende wederom 1 Cor. 15. v. 50. *vleesch en loet kunnen 't rijck Gods niet besitten.* Al waar ' vleesch en bloet, niet voor de substantie les vleesch ofte bloet, maar voor vleeschelijcke gedachten, vernuft, affectie, &c. wort genomen.

Nu en is de menschelijke vleeschelijke onnuttelijk verstant en meyninge der Capharnaitē, daar in niet gelegē geweest, dat se Christus vlees wesentlik en met der daat eetē soude, also de Heer met eygene heldere woorden, dit meermaels seyt en bevesticht, maar alleen in het misverstant en inbeeldinge van een vleeschelijke gemeine manier van eeten, also sy gelijk August. op d' eerste bygebrachte plaets verklaert, *dat sottelijck hadden genomen, vleeschelijcker wijse gedocht, en vermeynt,*

dat

dat de Heer eenige ſtucken van ſijn lichaam ſou afſnyden, en hun ſaude geven. En ſy hebben geſeyt deſe is een harde reeden; ſy waren hart, ende niet de reeden. Wanneer dan Auguſtinus ſeyt, *verſtaatet geeſtelijcker wijſe*, wil hy niet een ſulcke figuerlicken ſin die de waarheydt en dadelikheyt van t' vlees ende bloet Chriſti uyt ſluyt, maer een ſulke overnatuerlijke geeſtelijke manier, waer door wel weſentlijk en waerlick t' vlees Chriſti, ons in het H. Sacrament wort gegeven, doch in ſijn ſelven onſichtbaarlijck, ongevoelich, ondeylbaaar, onverdetſelijck. En alſo wil hy met die woorden; *geeſtelijcker wijſe verſtaan ſalt u levendich maken, het vleeſch is u niet nut*, niet meer ſeggende dan dat dien vleeſchelijcken ſin der Capharnaiten van dat ſy Chriſti vlees gevoelijckerwijſen ſoude deylen in ſtucken, byten en kauwen, &c. niet nodich nochte nut en was.

Anderen verſtaen deſe woorden des Heeren van het vlees des Heeren alleen en ſonder de Godtheyt genomen, in hoedanigen ſin mede waar is dat het vlees alleen, ofte uyt ſijn ſelven niet en kan levendich maken, nochte ter ſalicheyt nut zyn, maar dat van den Geeſt, en Godtheyt alle deſe kracht en werckinge moet komen. Wanneer oock Auguſtinus een weynich te vooren ſchrijft. *Wanneer ghy hem aanbidt, wilt met u gedachten niet verblij-*

ven

ven op het vlees. Maar een sulcke uytlegginge als partije wil uytparssen, is noyt eenich Outvader in den sin gekomen.

Wanneer hy eyndelijck daar by doet *niet dit lichaam* &c. en sluyt hy geensints de wesentlicke substantie uyt, maer alleen de botte inbeeldinge der Caphatnaitē, als of t' sichtbaerlicker gevoeliger wijse soude in sijn selvē gegeten en gekaut werden. In hoedanige sin den Apostel 1 Cor. 15. v. 37. schrijft: *gy saeyt niet het toekomende lichaam.* Dat is niet met soodanige byvallen en hoedanicheden van onsterffelickheyt, klaerheyt &c. als het wel verrijsen sal. Dan wat aangaet de substantie selfs en is geen twijffel of t' is het selfde lighaam dat begraven wordt, en wederom uyt het graf sal opstaen.

Dat hy eyndelick lib. 3. de doct. Christ. c. 16. seyt, dat het seggen Christi: *soo gy niet eet het vlees van den Soone des mensche* &c. een figuerlijcke manier van spreeken zy, heeft niet de meyninge, dat dit eeten alleen, in ofte door een figuer geschiet; maar sy wort figuerlijck genoemt, ten aensien van de gemeyne manier van eeten; alsoo de Sacramentalische manier van eeten, al schoon sy ons het wesentlicke vleesch Christi, ook met den lichamelijcken mondt doet eeten, soo isse dan noch na des gemeyne mans gevoelen oneygen ende figuerlijck, wijlen wy niet

gelijk wel gemeynlijck geschiet, dit vlees met onse tanden in stucken byten, kauwen, &c. nochte onse lichamen daer mede gevoed werden. En dat Augustinus niet vorder gesien of gewilt heeft, is kennelick uyt sijn reeden, waar om die spreuck figuerlick moeste zijn; namentlick dat andersints een groot laster ofte misdaat soude schijnen geboden te zijn. Nu en kan 't voor geẽ laster ofte misdaat gerekend worden, dat men het wesentlicke vlees Christi, ongeschent, ende onverlet in manier als verklaert is, eetet. Maer dat men Christi vlees sou dodoen, in stucken snyden, en in manier als gemeyne spijse sou eeten, sou een grouwel lijcken. Dat hy daar seyt van het lijden Christi te betrachten geschiet ook by het gebruyk van dit Sacrament, volgens het gebodt by den Apostel 1 Cor. 11. v. 26. en daarom wil daar mede Augustin. de Sacramentalische nuttinge niet uyt sluyten.

Dat nu Augustinus van't selvige gevoelen, aengaende dit H. Sacrament met ons is geweest, sal in het vervolch kennelijck worden.

Andere bewijsreedenen, soo by ons uyt 1 Cor. 10. ende 11. Capittel voor de wesentlijke tegenwoordicheyt getrocken worden, gaen ick voorby, om by mijn voorgenomen kortheydt te blijven; alleenlijck

al ick in't volgende Capittel gaan betoonen, hoe dat d' oude Kerck en Leeraers van de eerste vier en vijf hondert jaren, van't selvige gevoelen met ons zijn geweest.

XII. CAPITTEL.

Van het gevoelen der Outvaderen ende authoriteyt van de eerste Kerck in dit poinct.

SOo wanneer wegens de voor aengetoge Goddelijcke Schriftuer, en der selvige eygen waren sin noch eenich bedencken en twijffel sou kunnen of mogen overich zijn, kan men niet naerder, noch seeckerder doen dan dat met onpartijdich gemoet, en sonder voor-ordeel gaan na sien wat doch voor henẽ eer dit geloofs verschil is opgeresen, daar in by d' eerste Outvaderen ende waare onvervalste Kerke is geleert en gelooft, en in hoedanige sin de woorden Christi verstaen en genomen zijn. En hier mede onderwerpt men niet Gods woort aan eenich menschen oordeel gelijk dit sommige qualijk uytduyẽ, maar alleen het particulier verstant en uytlegginge van u en my, en ander particulieren. Nu en is geen twijffel, of men mach, ja men moet meerder staan op de uytleggin-

ge der Outvaderen, dan op d' uytlegginge van die dewelcke ſich in deſe leſte tijden aen den dach geven.

I. Dan buyten alle diſpuyt of deſe woorden Chriſti zijn al voor dat dit geloofs verſchil is opgereſen geweeſt, recht en wel verſtaen in de Kercke Chriſti, en uytgeleyt.

2. De Outvaderen van d' eerſte drie, vier, vijf, ofte ſes hondert jaren, zijn immer ſoo geleert, verſtandich, heylich en oprechtich geweeſt, dan de geene die nu ter tijt van geleertheyt ofte kloeckheyt haar roemen.

3. Sodanige Outvaderen geven niet alleen aen den dach haar particulier geloof en gevoelen, maar ook het gemeyn geloof en gevoelen van de Chriſtelicke Kerck in haare tijden, alſo niet te twijffelen is of ſy in ſoo verſcheyde tijden en plaetſen ſchrijvende, ſchreven het gene in t' gemeyn geleert en geloooft wierde, anderſints wel eenige haar daer tegens ſouden opgeſet hebben, gelijck altoos by oprijſen van eenige nieuwe of ketterije bevonden zijn die voor de Kercke Chriſti daar tegens geſtreden hebben.

4. En niet alleen ook leeren ſy ons wat de Kerck in haar tijt heeft geleert en geloofr, maar ook wat ſy van handt tot handt van haar voorſaten ontfangen hebben; want gelijck den H. Auguſtinus ſchrijft. *Het gene ſy* (de Outvaderen) *in de Kerck gevonden hebben, hebben*

Contra Julianum lib. 2. c. 10.

en sy gehouden, wat sy geleert hebben, heb-
ense voortgeleert, wat sy van de Vaderen ont-
angen hebben, hebbense overgelevert. Waer-
om oock den H. Cyrillus Alexandrinus ront Lib. Apo-
uyt schrijft. *Deren hart oprichtich is bevlijtigen* log.
un altesamen, om haerlieden (Outvaderen) anath. 8.
gevoelen te volgen, dewijl sy selver oock daar se
naar gemoet met de Apostolische en Euangelische
overleveringe vervult hadden, en uyt de H. Schrif-
tueren het woort des geloofs recht en sonder be-
rispinge gehandelt hadden, des werelts lichten
geweest zijn, vervattende het woort des levens.

5. Mach niemant dese mannen partijdich
ofte verdacht houden, als of se met voordeel
tot des eene ofte anderdeels faveur gesproken
hadden, aengesien sy de partijen niet gekent,
nochte oock van sulken verschil geweeten
hebben: Maar met den H. Augustino kun-
nen wy seggen, op de voornoemde plaets: *wy*
handelden noch niet by dese richters met u lieden;
en onse saeck is by hun al afgehandelt; noch wy,
noch gy, zijt haar bekent geweest: en wy bren-
gen voor haar sententie, voor ons tegens u lieden
uytgesproken. Wy waren noch niet met u lieden
in strijt, en volgens haar uytspraack hebben wy
gewonnen.

6. Onse Partije selver is meestendeel ge-
standich dat in d'eerste Christelijcke Kerck
(de welcke sommige binnen de eerste drie a
vier hondert jaren na Christi geboorte bepa-

len, sommige oock tot vijf, en sommige tot d' eerste ses hondert jaren uytreycke:) ten minste so veel aangaat die ter salicheyt nootwendige artikulen des geloofs onvervalscht, ende ongeschent is geweest, en voor sulck t' gene daar van by de Outvaderen in t' gemeen soo wel als de Concilien van die tijden is beschreven, mach aengenomen werden. Dus verstaat Joan Calvin. lib. 1. instit. Cap. 11. §. 13. dat de eerste vijf hondert jaren de oprichtige Religie en leer in swanck is geweest. Ende lib. 4. inst. C. 2. §. 3. verklaart hy dat de Outvaderen hun wel beroepen hebben op de authoriteyt ende onverbroke succesie van de Kerck, *dewijl*, gelijck hy seyt, *buyten dispuyt was, dat van begin af tot dien tijt, in de leere niet verandert was: Ende alsoo namen t' gene om alle nieuwe dolinge te verdoen genoch was, namentlijck dat daar door die leeringe bestreden wierde, die van de Apostelen selfs tot dien tijt bestandich ende met een eenparige over-eenstemminge was behouden.*

Van't selvige gevoelen is by Philippus Eilbrachtius, gelijck dit de Heeren Walenburg verhalen in Methodo parte 1. Cap. 5. Oecolampadius in Epist: ad Bercktold. Hallerum: Bullingerus de Origine cultus divorum Cap. 19. Joannes Buleus lib. 2. de actis Rom: Pont: Hieronimus Zanchins in præfat. lib. de natura Dei. Sadeel tract. de legitima Ministrorum

rum

um vocatione. Wittakerus de Ecclesia quæst. 3. c. 1. ende meer ánderen, die practijk s van begin af altoos in swanck geweest by le recht gelovigen, in voege sy so haest ee- nich geloofs verschil voorquam, beneffens een vlijtich ondersoeck van de Goddelijcke Schriftueren, naerstich hebben naagesien, wat de waerde outheyt, ende eerste Kercke Leeraars daar van gelooft en geleert haddẽ, niet twijffelende voor de seekere Goddelijke waerheyt t'omhelsen, t'gene sy bevondẽ een- parich by den selvigen geleert en gehoudẽ te zijn, gelijck dit niet alleen de eerste Concilia gepleecht hebben, maar ook naar hun exem- pel den Keyser Theodosius, so als van hem Lib. 7. c. Zozomenus schrijft, wanneer hy den Arria- 12. nen en meer andere ketters heeft afgevraegt, wat sy van d' uytlegginge der Outvaderen gevoelden, en dewijl sy seer loffelijck daar van spraecken, daar opgedrongen heeft dat sy dese als genochsame ghetuygen van de waarheyt souden aennemen.

Alsoo dan de Outvaders van de Apostelen ende Apostolische mannen door een ge- trouwe overleveringe van hand tot hand niet alleen de Goddelijcke Schriftueren, maar oock den waren sin der selvigen ontfangen hebben, ende wat sy ontfangen, sonder mis- gonst getrouwelijck voort gelevert hebben. daarenboveẽ noch wat sy hier vã geleert heb-

ben, niet ſoo ſeer uyt haar beſondere meyninge, als wel uyt den mond van de algemeyne Chriſtelijcke Kerck, de welcke voor dien tijt oock na partije haar eyge belijdenis in nootwendige geloofs-ſtucken ongeſchent was, geſproken hebben, kunnen wy niet ſeekerder, nochte naerder doen, dan dat wy, ſo noch by avontuer eenich twijffel mochte overich zijn, na ſien, hoe ſy deſe Schriftueren verſtaen ende uytgeleght hebben: overmits gelijck den Heyligen Auguſtinus wel ſchrijft, als dan de waarheyt der Schriftueren achtervolght wort, wanneer wy het gene de algemeyne Kerck believt heeft, als dewelke ons door de authoriteyt der Schriftuere ſelfs ons recommandeert, op dat, dewijl de Heylige ſchrift niet kan bedriegen, alle de gene door de twijffelachticheyt van deſe vraage vreeſt bedrogen te worden, de Kerck daar over om raadt vragen, als dewelcke buyten alle twijffel de Heylighe ſchrijft aenwijſt.

Lib. 1. Contra Creſcon. c. 33.

Om dan ſoo veel te gevoechlicker het gevoelen der Outvaderen in dit poinct uyt te vinden, ſal ick eenige principale proeven in bedencken trecken, waar by een yegelijck ſal kunnen taſten en voelen, hoe ſeecker ſy de weſentlijcke tegenwoordicheyt Chriſti in dit Heylige Sacrament gelooft ende geleert hebben, en volgens dien deſe Schriftuer-

plaetſen niet in een oneygen ſin, gelijck de gereformeerde willen, maar in den eygen ſin verſtaan hebben.

1. Dewijl ſy ſeer eygen, ſeer verheven, ende ſeer ſpaarſaam van dit Heylige Sacrament ſpreeken, waar van partije nu heel verſcheyden en af-keerich is.

2. Dewijl ſy een hooch geheymenis ende mirakel hier in erkennen, ende diens halven tot de almogentheydt Godts haar toevlucht nemen.

3. Dewijl ſe ſodanige vergelijkinge maken, die niet beſtaan kunnen, als alleen met de weſentlicke tegenwoordicheyt.

4. Dewijl ſe groter vereeringe aan dit H. Sacrament beweſen hebben, dan eenige waarteyckens, ofte figuer toekomt.

5. Dewijl ſe ront uyt een dadelijcke veranderinge van t' broodt ende wijn in t' lighaem ende bloet Chriſti erkent en beleden hebben.

XIII. *CAPITTEL.*

Van het eygen, verheven, en ſpaarſaem ſpreecken der Outvaderen, omtrent dit Heylige Sacrament.

1. GElijck wy in de voorgaande Capittelen gehoort hebben, dat de Godde-

lijcke Schriftueren tegens haer eygen ſin en beduydenis duydelijck voor ons ſtrijden, alſo is dat deLeeracrs van de eerſte vier a vijf hondert jaren ſo volmondich ende beſcheyden het lichaam en bloet Chriſti in de Euchariſtie erkennen en belijden, datter niet tegen valt: tot een proefjen ſtelle ick.

Leefde Anno Chriſti 70. 1. DenHeyligen Ignatus BiſſchopenMartelaer, dewelcke gelijck Theodoretus dialogo. 3. verhaelt in een brief tot die vanSmirna van de Simonianer ketters ſchrijft. *Sy en nemen de Euchariſtie ende offerhande niet aan, om datſe niet bekennen, dat de Euchariſtie is het vlees des Salichmakers, dat voor onſe ſonden heeft geleden, t' welk den Vader door ſijne goedertierentheyt heeft verweckt.*

Merkt dat deſe ketters, overmits ſy wilden dat Chriſtus geen ware ende eygen vleeſch ende bloet, maar alleen den uyterlijcken ſchijn daer van ſoude gehadt hebben, ende alſoo niet eygentlijck, maer alleen na uyterlijcken ſchijn geboren en gheſtorven was, daerom oock de Euchariſtie, door dien by den recht geloovigen gelooft wierde, dat het ware eygene vleeſch ende bloet Chriſti ſelfs daar in tegenwoordich was, niet wilde aennemen: ende daar over van Ignatius hier beſchuldicht worden, dan by aldien de Euchariſtie alleen broot en wijn als waarteyckens van Chriſti vleeſch ende bloet vervat hadde,

ſoude

souden hun dese weynich beswaart hebben, om de Eucharistie aen te nemen, overmits dese even soo wel waarteyckens van het oneyge vlees ende bloet hadden kunnen zijn, als van het eyge ware vleesch en bloet: maar daarom beswaerden sy hnu, dewijl Ignatius met de Christe Kerck wilde dat hier in het eyge vleesch ende bloet Christi tegenwoordich was.

Origines noemt het *een Heylige spijs, een onbederffelijcken kost*, en voeght daar by: *wanneer gy geniet t' broot des levens ende den Kelck, soo eet en drinckt ghy het lichaam ende bloet des Heeren.* Anno Christi 226. Hom. 5. in diversa loca Euangelii.

Den H. Cyprianus Bisschop ende Martelaar in een Sermoen de Cœna Dni. noemt meermaels de Eucharistie *het lichaam ende bloet Christi: ende besluyt hier uyt: dat dit Sacrament een nieuwe Leer is, ende een onderricht dat by Christus eerstmaal de wereldt bekent gemaeckt is,* (namentlijk) *dat de Christenen bloet souden drincken, dese nuttinge de authoriteyt van het oude Testament op het aller scherpste had verboden. Want de wet verbiet het eeten van bloet, het Euangelie gebiet dat men 't sal drinken.* Het selfde besluyt maeckt oock den H. August. lib. 3. super levit. 4. 57. *Wat beduydet,* (schrijft hy) *dat aan het volck soo seer verboden wiert het bloet van de offerhanden voor de sonden opgeoffert, wanneer door die offerhandē dese offerhande* Anno Christi. 249. Anno Christi. 420.

wierde beteyckent, waar in de waarachtige vergiffenis der ſonden geſchiet, van wiens offer hants bloet nochtans, niet alleen niemandt verboden wort tot ſijn voetſel te nemen, maar veel meer wy altemael vermaent worden, om te drincken ſo wy het leven willen hebben.

Waar in beyde deſe Outvaderen, nootwendich verſtaen, dat ons Chriſti bloet weſentlick in eygen ſubſtantie in de Euchariſtie wort te drincken gegeven, want in figuer, ofte waerteycken, alleen bloet te drincken, was even ſo wel georlooft den Joden, als het nu den gereformeerden, in den wijn, als een waarteycken georlooft te drincken.

Anno. Christi 350. Den H. Hilarius lib. 8. de Trinit. waarſchout en leert ons hoe dat men de woorden Chriſti geenſints mach verdraajen tot een oneygen ofte vremde ſin: *men moet niet in de ſaacke van Godt, na menſchelijcke ofte wereltſche ſin ſprecken, nochte oock door een geweldadige, ofte onbeſchaamde verkondinge, uyt de geſontheyt van de Hemelſche woorden, de verkeertheyt van een vremde en goddeloſe verſtandt uytparßen. Laten wy leſen watter geſchreven is, ende t' gene wy leſen, laten wy verſtaan, want wat wy van de natuurlijcke* (dat is weſentlijcke) *waarheyt, Chriſti in ons ſeggen, ſoo wie het van hem niet en leeren ſpreecken wie ſottelijken goddeloos. Want hy ſeyt mijn vlees is waarlick ſpijſe* &c. En wederom op de ſelvige plaats *van de waar-*

waarheyt des vlees ende bloet (Christi in de Eucharistie) *is geen plaats gelaten om te twijffelen: Want soo wel nu door belijdenisse van de Heere selfs, als door ons geloof, t' waarachtelijk vlees is, ende waarachtelijck bloet is.* Wat konde duydelijcker voor ons geseyt worden?

Den H. Cyrillus Bisschop van Jerusalem, in sijn vierde Catechismus lesse gaat in t' begin ernstelijck aen manen datmen geensints aan de waarheyt van t' lichaem Christi in de Eucharistie sou twijffelen: ende maeckt onder andere dit besluyt: *Alsoo Christus selve dit soo bekrafticht, ende van het* (geconsakreerde) *broot seyt, dit is mijn lichaam, wie sal voortaan derven daar aan twijffelen? en daar mede dien selfde bevesticht en seyt, dit is mijn bloet: wie segge ick sal daar aan twijffelen, en seggen dattet sijn bloedt niet en is.* Anno Christi. 365.

DenH. Gregorius Nazianzenus drijft van gelijcke sterck op t' geloof en wil dat wy sonder eenige twijffel geloven de eygenschap van Christi lichaem. *Eet,* (seyt hy) *sonder beschaamtheyt en twijffel het lichaam, en drinckt het bloet, indien gy ten minste begeerte van t' leven hebt, en wilt aan de woorden die van t' vlees gesproken vvorden, t' geloof niet vveygeren, nochte aan het lijden u stoten: vveest bestandich, vast, ende stadich, en vvilt geen dingen om der tegenspreeckers reeden vvaggelen.* Anno Christi. 307. Orat. 2. de paschate.

Om meer anderen te verswijgen, stelle ik

Anno Christi. 400.

noch alleen den H. Joannes Chryſoſtomus, dewelcke doorgaans deſe waarheyt beveſticht, en neme hier alleen dat hy ſchrijft Hom. 85. in Joannem: *door het water worden ſy herboren, maar met vleeſch en bloet worden ſy geſpijſt.* Neemt in acht t'onderſcheyt dat dien Vader hier maekt tuſſchen den doop en tuſſchen de Euchariſtie: dan ingeval naa ſijn meyninge de Euchariſtie alleen broot en wijn, ende een figuer van Chriſti vleeſch en bloet was, ghelijck t'water waar in wy gedoopt worden, alleen een figuer van Chriſti bloet is, hadde hy ſoo wel mogen en moeten ſeggen, dat wy door t'bloet herboren worden, als hy ſeyde dat wy door het vlees ende bloet Chriſti geſpijſt worden; maer door dien hy dat niet en doet, ja wel uytdruckelijk een tegeſtellinge maackt, geeft hy genochſaam te kennen, dat hy een ander gevoelen hadde, van t'doopſel, ende een ander van de Euchariſtie, namentlijck dat overmits in het doopſel het water water blijft, al ſchoon het een beeltenis ofte teycken is van t'bloet Chriſti, wy al evenwel door het water herboren worden; maar overmits in de Euchariſtie het broot geen broot, den wijn oock geen wijn blijft, maar verandert wort in het vlees ende bloet Chriſti, daarom ſeyt hy niet dat wy met broot en wijn, maar met vlees ende bloet geſpijſt worden.

Al-

Alsoo dan uyt dese weynich Outvaders in verscheyden tijdē en plaatsen schrijvende, genochsaam af te nemen is hoe dat d'eerste Kercke niet alleen doorgaens de Eucharistie genoemt hebben het vlees ende bloet Christi, maar om sulcks aen te nemen, op de kracht ende eygenschap der woorden Christi gedrongen hebben, een vast en onveranderlijck geloof ge-eyst hebben, oock een sulck bloet drinken in dit Sacrament verstaen hebben, dat den Joden door de wet verboden; en eyndelijck verstaan hebben, dat wy vry anders door het vleesch ende bloet in de Eucharistie gespijst worden, dan wy in den doop door t' bloet Christi afgewasschen ofte herboren worden; volght daar uyt, dat sy geensints met partije vermeynt hebben, dat in de Eucharistie alleē het broot en wijn als waarteyckens van Christi vlees en bloet zijn: waar op sich voorgaande stucken geensints schicken, maar veel meer met ons geloofť en geleert hebben, dat waarlijck en wesentlijck Christus sijn vlees en bloet in dit Sacrament gegeven heeft.

II. Hier by komt noch dat sy ongelijk verhevender en heerlijcker van dit Sacrament gesproken hebben, dan sich op natuerlijck broot en wijn wil nemen.

Dionisius Areopagita, een Discipel des Apostels Pauli de Hierarch. Ecclesia c. 3. p. 3. Anno Christi. 70.

noemt

noemt de Euchariſtie *het allergoddelijckſte, ende t' eenemaal Heylich Sacrament, het Heylich ende verborgen, ende ſchroomwaardige ſacrificie, het onuytſprekelijcke myſterie, het Goddelijckſte avontmaal,* en diergelijcke meer.

Anno 230. Origenes Hom. 13. in Exod. noemt ſe *Goddelijcke geheymeniſſen* Hom. 6. in diverſa loca: *een Heylige ſpijſe, een onbederffelijcke eetmaal, het broot des levens* &c.

Anno 250. Den H. Cyprianus de Cœna Domini: noemt de Euchariſtie *een ſpijſe die niet verteert kan worden; Als nu,* ſeyt hy, *het avontmaal was toe bereyt, zijn onder de Sacramentaliſche ſpijſe, de oude ende de nieuwe inſtellinge malkanderen ontmoet, ende na dat t' lam t' gene de oude overleveringe voorſtelde, verteert was, heeft den meeſter ſijne leerlingen voorgeſtelt een ſpijſe die niet verteert kan worden.* Merckt hoe dat dien Outvader het Joodſche paes-lam, daar in onderſcheyt van onſe Euchariſtie, dat het niet alleen opgegeten maar oock verteert wierde, en daar tegens de Euchariſtie al-hoe-wel ſe gegeten wort, nochtans niet verteert wort: Waer uyt nootſakelijck volght, dat dien man hier door niet verſtaen heeft de ſubſtantie van broodt en wijn, alſoo die niet minder in het gereformeerde nachtmael opgegeten en verteert wort dan het Joodſche paes-lam: nochte ook Chriſti vleeſch ende bloet voor ſoo veel dit

in't

n't broot en den wijn, als in ſekere waerteykens ſou mogen voor-gebeelt worden, want in deſer voege t' Joodſche paes-lam, t' geene buyten twijffel oock een ſeecker waerteyken van Chriſti vleeſch en bloet is geweeſt, voor ſijn voorgebeelde ſaeck genomen, even ſoo weynich verteert konde worden, als de ſubſtantie van broot en wijn in gelijcke manier voor haer beteyckende ſaeck genomen, maar dit onderſcheyt is wel in den Catholijcken ſin, dan al-hoe-wel Chriſti vleeſch en bloet in de Euchariſtie waerlick gegeten wort, ſo wort het nochtans niet verteert.

Optatus Milevitanus lib. 6. contra Parmenian. noemt de Euchariſtie, *een pant van d' eeuwige ſalicheyt, een beſcherminge van t' geloof, een hoop van de verrijſeniſſe:* hy noemt de Altaren, waer op dit offerhant geſchiet, *een ſitplaets van Chriſti lichaam ende bloedt*, de Kelck, waer in men na Catholijken gebruyck conſakreert: noemt hy *dragers van t' bloet Chriſti.* Anno 360.

Joannes Chryſoſtomus Hom. 41. in 1. ad Corinth. ſchrijft van het bidden voor de gelovige afgeſtorven, dat ſoo wel in ſijn tijt, als noch by de Catholijcke onder de H. Miſſe geſchiet tot ons voornemen alſoo: *Niet te vergeefs houden wy onder de Heylige Myſterien de gedachtenis der afgeſtorven, ofte komen wy voor haar bidden, het lam leggende* (op den Outaer) Anno 400.

dat

dat hin wech neemt de sonde des werelts, siet daar de Eucharistie is by dese man het lam Gods dat wech neemt de sonde des werelts. 2. de Eucharistie wort niet vergeefs aengebeden, 3. en dat voor de dooden. 4. de Misse is een Heylich mysterie.

Anno 420. Augustinus lib. 9. Confess. c. 13. schrijft van sijn Godsalige moeder alsoo: *Sy heeft alleen begeert dat haarder soude gedachtenis geschieden aan u Altaar, vvaar van sy wiste, dat het Heylich slaght-offer, waar mede uytgedaan is het handt-schrift dat ons te weder uytgedeylt wort.* Siet hoe dat gelijck-formich by den H. vermaerde Augustinus. 1. de Eucharistie is het slagtoffer voor onse sonde. 2. Outaren in gebruyk zijn geweest, eñ 3. vã den outaer de Eucharist. is uytgedeylt. 4. het gebed voor de afgestorven aen dẽ Outaer heylsaem is geacht.

Ick vrage en betuyge een onpartydich gegemoet of wel sulcke eer-tijtelen, dewelcke de waarde outheyt de Eucharistie heeft gegeven, op natuerlijck broot en wijn, hoe seer die oock waerteyckens van Christi vlees en bloet alleen mochten zijn, kunnen te passe komen? 2. Of wel een gereformeerde sal derven seggen, dat t' broot en wijn in sijn nachtmael een Heylich schroomwaerdich en verborgen sacrificie sy, ick vermeyn wel neen, alsoo sy buyten het bloedich sacrificie Christi aen het Cruys geen ander ons willen toestaen. 3. Of sy wel zijn

zijn nachtmaels broot en wijn een onbederf-
lijcke spijse die minder dan het Joodsche
paes-lam kan verteert worden, sal derven
noemen. Ick vermeyn wel neen, gemerckt
sy ons, (doch verkeert) willen opdringen, dat
oock Christi lichaem selfs wanneer t' mon-
delingh gegeten wierde moest verdorven en
verteert worden. 4. Of sy wel Outarē in haar
Kerken hebben, en geloven dat die sit-plaet-
sen van Christi vleesch en bloet zijn. 5. of sy
wel Kelcken gebruycken, en dese dragers
van Christi bloet achten en in eere houden?
ick vermeyn wel neen, also sy, waer sy maar
kūnen de Altaeren raseeren, de Kelcke
prophaneeren en uyt den Kercken bannen.
6. of sy wel t' broot en den wijn in haar avont-
mael op de tafel gestelt, het Lam Gods,
wech nemende de sonde, het Heylich slaght-
offer uyt doende het handtschrift dat ons te
weder, derven noemen, ick geswijge dat aen-
bidden en vereeren, als soodanige? het te-
gendeel betuygen sy genochsaem, door dien
sy het in den gront en substantie niet meer
dan broot en wijn noemen, achten, ontsien:
Leest haer boecken, doorsnuffelt haer schrif-
ten, nergens sult gy dese of diergelijcke ma-
nier van spreken vinden. Waer uyt dan meer
als notoir is, hoe verre sy niet alleen in manier
van spreecken, maer oock in de Leer ende
geloof selfs verschillen van de Outvaderen,
ende

ende van de eerſte Kercke in t' ſtuck van de Euchariſtie afgedoolt zijn.

III. Dient beſonder daer opgelet, hoe de Outvaderen ſonderlijk verhoedt hebben, dat deLeer van de Euchariſtie niet aen elcker een bekent ſou worden, niet alleen daer van weerende de heydenen, maer ook de gene die vers tot het Chriſtendom bekeert waren, en door dien ſy noch in deChriſtelijckeLeer onderricht wierden Catechumeni, dat isLeerlingẽ genoemt wierdẽ, en daer de ware kennis van de hooft poincten onſers geloofs tot den doop bereyt wierden: dan al ſchoon deſe in andere ſtucken geleert wierde, ſoo wort dan noch de Leer van de H. Euchariſtie voor haer verborgen; om geen ander reden, dan dat ſy deſen geloofs artijckel weerdiger en hooger reeckenden, dan dewelke van ongelovige, ſoo wel als die noch vers en teer in het Chriſtelijcke geloof, ſonder gevaar van ergernis ofte beſpottinge konde gehoort worden: nu en is immers in het gene onſe wederpartije van de Euchariſtie leert en gelooft ſulck een gevaar niet, dan wat wonder, dat ons natuerlijck broot en wijn gegeven ſoude zijn tot waarteyckens van Chriſti vleeſch en bloet, ende tot een voorbeelr, dat onſe ziel ſoo leeft, ende geſpijſt wort ende geſterckt door Chriſtus, gelijck het lighaem leeft, geſpijſt en geſterckt wort door

broot:

doch dat Christus in dat voorbeelt niet wesentlijk en dadelijck tegenwoordich is: Maar dat het bloet en den wijn in Christi wesentlijck vleesch en bloet verandert wort en daar onder gadaente van brood en wijn waarachtigh selfs tegenwoordich geworden, gaet alle natuerlijcke reeden te boven en wort billick voor den ongelovigen, en die noch teer in t' geloof zijn, bedeckt tot dat se genochsaem bevesticht zijn. Maar laten wy met weynich exemplen betonen hoe dat de Outvaders dese leer verborgen hebben.

Origenes schrijvende tegens den Heydensche Philosoph Celsus, daer dese den Christenen verweten had, *datse een verborge Religie hadden, die se niet opentlijck aen den dach brachten, ende haar leer niet anders dan een verborgen leer was*, geeft tot antwoort alleen: *dat wy niet alle artijckelen onses gheloofs verborgen houden, maar alleen sommige, het gene oock wel by de Heydenen geschiet is.* Anno 226

Zeno Bisschop van Veronen handelende van een Christe vrou, wiens man Onchristi schrijft: *Het Sacrificie van u was geschiet in't heymelijck: het sijne mach vryelijck van yeder een gehandelt worden, maar het uwe en mach oock van de Christenen selfs, die daar toe niet gewyt zijn sonder Kercke schenderije niet gesien worden.* Anno 260 apud Marium in Amstelredams. her. Cap. 10.

Cyrillus Bisschop van Jerusalem, besweert de Anno 365.

de, gelovigen, dat sy sijne Catechismus leere, waar in hy van de Sacramenten, ende in t' besonder oock van de Euchariſtie handelt, niet aen eenige ongelovigen ofte oock Catechumen overgeven.

Anno 420 Epist. 43. Augustinus seer ernstlik gebeden van een geleert, heydens Philosooph Maximus, om te betoonen, wie of dien Godt is die de Christenen hun als eygen toeschryven, en veynsen, als of sy in hem in verborghe plaetsen sagen, en heeft evenwel van de Eucharistie hem niet willen onderricht geven, om niet het heylich voor de honden te werpen: also hy dese Leer grooter en weerdiger achte dan hy voor dien tijt noch dragen konde.

Aengaende de Catechumenen, hier van is een Kerckelijke gebruyk en ordonnantie geweest, dat sy in het Ampt der Misse naer dat 't Evangeliū gelesen en gepredikt was, moesten uytgaen, wiens halven de Diake uit riep: *Laet de Catechumenen uytgaen*, waar van te sien het IV. Concilium van Carthago Can. 84. Den H. Ambrosius in sijne 13. Brief aen syn Suster Marcellina Johannes Chrysosthom: 16. in 2. ad Corinth. Dionysius Areopag Cap. 3. van de Kerkelijcke ordinantie ende meer anderen.

Cyrillus Bisschop van Jerusalem Catechesi 6. *Wy en spreken van de mysterien*, (schrijft hy) *niet opentlijck wanneer daer Catechumeni by*

zijn

zijn, maar wy seggen veel dingen bedektelijck, op dat 't de geloovigen, die het weten, mogen verstaen.

Den H. Cyprianus Hæresi 42. stelt onder de dolinge van den Ketter Marcion, dat hy de mysterien deedt bedienen, alsser Catechumeni by waren.

Den H. Augustinus Tract. 11. in Joann: Anno 370
past de woorden Christi, Ioan. 2. v. 24. op de Catechumenen, schrijvende als volgt: *Wanneer wy tot een Catechumenus seggen: gelooft gy in Christus? hy antwoort ik geloove, ende hy teykent sich met het Cruys Christi: hy draecht 't aan sijn voorhooft en schaamt sich niet, van wegen het Cruys sijns Heeren. Laten wy hem vragen: eet gy het vleesch van den Soone des mensche, en drinkt gy het bloedt van den Soone des mensche? hy weet niet wat wy seggen, dewijl Jesus sich aan hem noch niet betrout heeft.*

En hierom is 't by gemelde Augustinus, Chrysostomus en andere Outvaderen so gemeyn, dat sy om bedektelijk van de Eucharistie te spreken, veelmaels dese omspraek gebruycken, *het Sacrament dat den geloovigen bekent is.* In voege dat Isaac Casaubonus andersints de gereformeerdẽ toegedaen niet twijffelt te seggen exercit: 16. *Wie isser so vreemt ofte onervaren in 't lesen van de Outvaderen, dien onbekent is de manier van spreken, die sy principalijk als sy van de Sacramenten spreken, dage-*

lijks gebruyken, de geloovigen verstaan't. In eeners Chrysostomi boeken alleen kan men dit ten minsten vijftigh maal vinden, in Augustini boeken ook niet veel min. Ja ik vermeyne datse by alle Outvaderen te vinden is.

Nu wilde ik wel eens van partije weeten, indien de Outvaderen niet meerder van de Eucharistie gevoelt en gelooft hebben dan sy nu doen, waerom hebben sy dit so wel voor de Catechumen als heydenen soo verborgen, oock al in dien tijt wanneer het Euangelium al door de geheele werelt straelde? wanneer de Christenheydt onder bescherminge van Christen Keisers de vervolginge smaet en spot der Heydenen niet meer hadde te vreesen. Sy hebben niet verborgen de mennichte van figueren des Ouden Testaments, men heeft opentlijck gepredickt, hoe dat Christus is voorgebeelt geweest door t' Joodsche paeslam, door de kopere slangh, door t' Manna &c. Men heeft sonder onderscheyt bekent gemaeckt, hoe dat Christus by verscheyde figueren vergeleecken wort in de Schriftuer, ende genoemt wordt het Lam Gods, den Leeuw uyt het geslacht van Juda, den wijnstock, een hoeck-steen &c. Men heeft oock soo seer niet verborgen voor de Catechumenen, dat het water in het Sacrament des doopsels, afwasschende het lichaam, beduydt de afwassinge onser zielen in kracht van het

bloet

bloet Chriſti. Waarom dan ſoo deger verborgen, in dien t' broot en wijn waarteykens alleen zijn van Chriſti vleeſch en bloet, waer door onſe zielen geſpijſt en geſterkt worden, gelijk door broot en wijn onſe lichamen, wat is hier in meer ſwaricheyt ofte gevaer, dan in het voorgaende?

Wel is waar dat de Heidenen in haar duyvels dienſten ſommige dingen heymelick gehouden hebben, niet om datſe in haar ſelven van meerder gewicht, maar om het vleeſch daar mede een groot gevoelen te maken als of in ſulcke verborge dingen wat beſonders en wonders ſchuylde: Maar ſulck bedroch kan men van de heylige Outvaderen niet vermoeden, als of ſy yet wonders ſoudē geveynſt hebben, dan ſy in der daat gevoelden, ſoo blijft dan ſeecker, dat ſy niet glooft hebben dat in dit Myſterie alleen de waarteyckenen, maar veel meer de waarheyt ſelfs van Chriſti vleeſch ende bloet waarachtich en weſentlijck tegenwoordich is: want dit ſoo wel dit bergen voor de Catechumen, en ongeloviven, als mede haar verheven en eygenſchap van ſpreecken in deſe materie uytwijſen.

XIV. CAPITTEL.

Uyt het hooge onbegrijpelijcke geheymenis ende mirakel, t'gene de Outvaders in de Euchariste erkent hebben, wort verwonnen dat sy daar in met ons en niet met de Gereformeerden gelooft hebben.

WAnneer de eerste Kerk gevoelt hadde, gelijk onse wederpartye, souden sy buyten voege en reede haer, 1. So deger op het geloove beroepen, 2. Den genen die vraegde hoe dat konde geschied en, tot de Almogentheyt Gods boven de nature werkende hun gewesen hebben. 3. Sonder reede ook dit voor een overgroot, ende aller menschen verstanden te boven gaende mirakel uytgegeven hebbē. Dan wat mirakel, wat wonder ist dat het broot, broot: ende wijn, wijn onverandert in hun wesen verblijvende gedenk en waerteyckens alleen tijn van Christi Lichaem en bloet. Waerlijk dat de coopere slange kracht hadde de gequetsten te genesen. Dat het Manna elcker een na syn appetijt smaeckte, was mirakel en vereyste de Goddelijke medewerkende almogentheyt: maar datse voorgenoemde over natuurige eygendommen hebbende tot figuuren ende waer-

waerteykens van Christus (die aen het Cruys verheven zijnde, alle den gene soo in hem geloofde, sou van haer sonden en ziele quaden genesen, ende van gelijcke een geestelijke spijs der zielen sou wesen) sijn aengenomen, dat en was geen wonder nochte niet mirakel, veel minder een onbegrijpelijcke saeck: dewijl dan het broot en den wijn, naer het seggen van partye sonder eenige mirakeleuse veranderinge ofte boven-natuurige medewerckende Goddelijcke almogentheyt, alleen van Christus syn ingestelt tot waerteykens van Christi vleesch ende bloet, sien ick niet wat hooge onbegrijpelijcke geheymenis, wat mirakel hier in gelegen is, en tot wat eynde wy soo deger tot de Almogentheyt Gods, ende tot de authoriteyt van Gods woort, en het geloof hun gewesen worden; evenwel by den Outvaderen ist soo gebruykelijck dat sy in de Eucharistie een hooch en onbegrijpelijck geheymenis, een onuytsprekelijk mirakel erkennen, en op het geloof, ende Gods almogentheyt hun beroepen: ik stelle eenige voor tot een proef.

I. Den H. Irenæus in syn 4. Boeck Cap. 34. schrijft van seeckere ongeloovige: *Hoe sullen sy 't weten, dat het broot, daar de dank segginge over geschiet is, is het Lichaem van haer Heer, en den kelck van sijn bloet, ist dat sy niet en seggen, dat hy den Soone is van den Schepper* Anno Christi 180.

des werelts, dat is ſijn woort, door 't welke de boomen vruchten dragen, de fonteynen vloeyen ende de aerde voort-brengt eerſt het ſtroo, daar na de air, ende ten leſte volwaſſen Koorn in de air.

Anno Chriſti. 325. Vide Binium Tom. 1. lib. 3. de decretis Concilii Nic. Pag. 345.

II. Het algemeyn Concilium tot Nicæa van 318. Vaders gehouden, verklaren haer geloof als volgt: *wederom laet ons aen de Godlijcke Taeffel niet neederich ſien op de voorgeſtelde broot en beecker: maar ons verſtant verheffende door 't geloove verſtaan, dat op die Heylige tafel geſtelt is het Lam, wechnemende de Sonde des werelts, onbloediger wijſe van de Prieſters opgeoffert, en dat wy waarachtelijck ſijn weerde Lichaam en bloet ontfangende, gelooven dat deſe zijn de waarteyckenen van onſe verrijſeniſſe.*

Anno 375 Lib. de Initiandis myſt. c. 9.

III. Ambroſius Biſſchop van Milanen in ſeecker boeckjen dat hy geſchreven heeft tot onderricht van de Catechumen, gaat in perſoon van een ſulke tot ons voorneemen alſo voorſtellen, *gy ſout mogelijck ſeggen; ick ſie, yet anders, en hoe ſegt gy my, dat ik het Lighaam Chriſti ontfangh.* Waar op die Heylige Leeraar alſo gaet onderrichten. *Dat ſtaet ons dan noch goet te doen, hoe veel exempelen gebruyken wy dan om te bewijſen, dat het dat niet en is dat de natuur heeft voort-gebragt, maar dat de zegeninge heeft geconſacreert, en dat de cracht van de zegeningh meerder is, als van de natuur, want door de zegeninge oock de natuure ſelfs wort verandert. Moyſes hiel een roede, hy heeftſe wech*

eworpen, en sy is een Zerpent geworden; hy heeft e stert van de slange wederom gevat, en is tot de atuur van een roede wederom gekeert. Siet gy an wel dat door de Prophetische gratie de natuur weemaals verandert is. De revieren van Ægypen liepen met een suyvere water-vloet, en stracx ser bloet uyt de aderen van de fonteinen opgeborelt. In de revieren was geen drank. En het bloet der revieren is wederom op het gebet van den Prophet opgehouden, de natuur des waters is wederom gekomen. (Ende na verscheyde andere mirakelen; besluyt hy alsoo.) *Wy bemercken dan dat de gratie van meerder cracht is, als de natuur* (ende na een weynigh) *indien de menschelijke zegeninge soo veel heeft kunnen uytrigten, datse de natuur verandert heeft, wat sullen wy seggen van de Goddelijke consecratie, daar de eyge woorden van onsen Heer ende Salichmaker wercken? Want 't Sacrament dat ghy ontfanght, wort door de woorden Christi gemaakt. Indien het seggen van Elias so veel heeft vermogt, dattet 't vuur van den Hemel heeft doen komen, sullen de woorden Christi niet soo veel crachts hebben datse de speceryen der elementen niet soude knnnen veranderen? ghy hebt van de geheele weerelts wercker gelesen, hy heeft gesproken, ende sy zijn voortgebracht, hy heeftet bevolen ende sy zijn geschapen. En soude dan de woorden Christi, die van niet hebben kunnen maken, datter niet en was, oock niet dingen die-er alreedē zijn,*

niet kunnen veranderen in het gene dat se niet en waaren? Want 't is niet minder nieuwe natuere aan yet te geven, als de selvige te veranderen.

Anno 378. IV. Den Heylige Ephrem, die van dit leven tot het eeuwige leven, in 't jaar Christi 378. is overgegaan, ende volgens 't verhael van den Heyligen Hieronymus lib. de script. Eccles: van so groote Heyligheyt en de geleertheyt is gehoudē, dat syne Schriften, naest de Goddelijke Schriftuuren zyn gelesen. Dese dan schrijft tot ons voornemen alsoo: *wat doorvorscht ghy de dingen die niet zyn te doorvorschen, in geval gy dese dingen al te sorgvuldich ondersoekt dan sult ghy niet geloovigh, maar curieus genoemt worden: weest trou, ende onnosel, maakt u deelachtigh der onbevlekte Lichaams uwers Heere, met de volkomenste geloove verseeckert, dat gy geheel 't Lam selfs eet. De geheymenissen Christi zyn een onsterffelijck vuur, wiltse niet vermetend door vorsschen op dat gy niet in het door vorschen van die verbrandt wordt.* (Ende daar na) *het gaat voorwaar alle verwonderinge, alle verstandt, ende alle reeden te boven, het gene ons dien eenig gebooren Soon, onse Saligmaecker Christus gedaen heeft. Vuur ende den geest heeft hy ons t' eeten ende te drinken gegeven, namentlijk zyn Lichaam, ende zyn bloet.*

Libro de non scrutanda Dei natura Cap. 5.

Anno 389. V. Even so heerlijk spreekt den Heyligen Gaudentius, dewelcke in het jaar ons Heeren 386. Bisschop tot Brixien is geworden, in zyn 2. Tractaat over Exodus: *Den Schepper ende Heer der natuure selfs,* (seyt hy) *die uyt de*

aarde het broot voortbrengt, maakt wederom van het broot, want hy kan het, ende hy heeftet gelooft, syn eyge Lichaam; ende die van water heeft wijn gemaakt, maakt van den wijn zyn bloet. (Ende daar na.) *O Hoogheyt der Rijkdommen van de wijsheyt ende wetenschap Gods! het is 't Pascha des Heeren dat is den overgank des Heere, en wilt 't niet aarts achten, 't gene dat Hemelsch geworden is, door den gene die daar in is overgegaan, ende dat tot zyn Lichaam ende bloet gemaakt heeft.*

Noch eens: *gelooft* (seyt hy) *'tgene is verkondigt, want dat ghy ontfanght is 't Lighaam van 't Hemelsch broot, ende 't bloet van dien Hemelsche wynstock. Want als hy het gezegende broot ende wyn aan zyne discipelen reyckte, heeft hy alsoo geseyt, dit is myn Lichaam, dit is myn bloet, laten wy gelooven den gene dien wy gelooft hebben, de waarheyt weet niet van leugens.*

VI. Den Heylige Joannes Chrysostomus dewelcke in 't jaer Christi 398. Bisschop tot Constantinopel is geworden, schrijft in syn 51. Homilie over Matthæum alsoo: *devvelcke meerder, dat is zyn ziele voor u heeft opgeset, waarom soude die onwaardigh achten, zyn Lichaam aen u te geven; laten wy dan soo wel Priesters als andere horen hoe groote, hoe wonderlijcke saeck ons is vergunsticht, ik bidde laat 't ons horen en schricken: hy heeft ons zyn eygen vleesch gegeven, hy heeft ons hem selve na dat hy opgeoffert was voorgestelt.* Anno 398.

En wederom; *O mirakel! O goetheyt Gods! die met zynen Vader daer boven sit, wort in dat oogenblik, met alle-mans handen gehandelt, en* Lib. 3. de Sacerdotio.

geeft

geeft hem ſelve over, aan allen die willen ontfangen en omhelſen. Soude wel yemant duydelijker kunnen ſpreecken.

Anno 395. VII. Den H. Auguſtinus, die in 't jaar Chriſti 395. Biſſchop van Hippone in Africa is geworden, ſchrijft in ſyn uytlegginge over deſe woorden: *ende hy vvierde in ſyn handen gedragen*, zynde in den tytel van den 33. Pſalm, alſo; *hoe dat dit een menſch ſou kunnen geſchieden, wie ſal 't verſtaen? Dan wie worter in ſyn eyge handen gedragen, in handen van anderen kan wel een menſch gedragen worden maar niemant wort in zyn eygen handen gedragen. Hoe dat dit in David ſelfs na de letter mach verſtaan worden vinden wy niet, maar in Chriſto vinden wy 't. Want Chriſtus wierde in zyn handen gedragen, wanneer hy zyn eygen ſelfs Lighaam recommandeerende ſeide: dit is myn Lighaam, want hy droeg dat Lichaam in zijne handen.*

Conc. 1. in Pſal. 33.

VIII. Ick ſal tot een toemaet hier by noch ſtellen den H. Joannem Damaſcenum, dewelke oock wat naerder by onſe tijden, dan de voorgaande, dat is in 't jaer Chriſti 727. voor de Catholijke Kerck aangevangen heeft te ſchrijven, om mede te ſien hoe dat altoos in navolgende tijden deſelvige Leer van hand tot hand is over-gelevert. Deſe dan

Anno 730.

Lib. 4. de fide Orthod. ,, ſchrijft als volght: Indien 't Woort Gods ,, leevent ende uytwerkende is, ende de Heer ,, gemaakt heeft wat hy wilde: indien hy ge- ,, ſeyt heeft, dat het licht worde; ende 't is ge-

,, wor-

worden: dat 't Firmament worde, ende 't
is geworden: indien door 't woort des Hee-
ren, de Hemelen zyn gevesticht, ende alle
haer kracht door den geest syns monts: in-
dien Hemel en aerde, als ook water, vuur,
ende de locht, ende al haer verzierſel door
't woort des Heerẽ voltoyt ende volmaakt
is, ja ſelfs oock dat aller eedelste gedierte,
't gene een menſch wort genoemt: indien
,, 't woort Gods ſelfs, wanneer het ſynen wil
,, alſoo goet vonde, menſch geworden is, en-
,, de uyt het ſuyver en onbevlekte bloet, van
,, de Heylige altoos maechd voor ſyn ſelven
,, ſonder zaat heeft vleeſch geſchapen; wat
,, ſoude doch kunnen voor-gebragt worden,
,, of hy kan van broot ſyn Lichaam, van wijn
,, en water ſijn bloet maken? Hy heeft wel
,, eertijts geſeyt: dat de aerde groene cruy-
,, den voortbrenge, ende de ſelfde door Gods
,, woort gedrongen ende versterckt zijnde,
,, brenght als noch, met den reegen bedout
,, weſende, haar vruchten voort. Godt heeft
,, geſeyt: dit is myn Lighaam, en dit is myn
,, bloet, en doet dat tot mijnder gedachtenis,
,, ende door ſyn almogend bevel wort dit ge-
,, daen tot dat hy komt. (Want hy heeft die
,, woorden gebruykt dat hy kome) ende voor
,, den reegen van dit nieu-koorn gewas, is
,, door de conſecratie een overſchaduwende
,, kracht des Heiligen Geeſts, swant gelijker-
wijs

,, wijs Godt al 't gene dat hy gedaen heeft,
,, even al eens bestelt nu des selve Geests
,, uytwerckingen alle de dingen die natuurs
,, kracht te boven gaan, ende niet als door
,, 't geloof *gevat, ofte verstaan konnen werden. Op wat wanier sal my dat doch geschieden? Seyde de Heylige maechd, want ick geenen man en bekenne. Den Engel Gabriel antwoort den H. Geest sal u overkomen, ende de kracht des allerhoochsten sal u beschaduwen. En vraeght ghy nu oock, hoe het broot, het Lichaam Christi, en wijn met water vermenght het bloedt Christi sou konnen worden? ick antwoort u eens-gelijcks, den H. Geest komter over en doet dingen, devvelcke een uytspraecks cracht, en ziels verstant te boven gaan.* Wat wil men meer hebben?

Ick vrage dan noch eens, indien broot en wijn in dit H. Sacrament geen overnatuurlijke veranderinge overkomt, ofte Goddelijke werckinge onderworpen wort, maar in haer eygen natuurlijk wesen, voor als na volharden, indien Christi vleesch en bloet, niet dadelijk en wesentlijk in haar eyge substantie tegenwoordigh wort, maar in den Hemel blijvende in dit Sacrament niet anders als doch gemeinlik de uytgebeelde dingen in haar beelden, en teyckenen tegenwoordich zyn: waar toe wort by de waerde outheyt, so sterck op het geloof gedrongen? soo deger op de Almogentheyt Gods gewesen? so een

onuit-

onuytſprekelijck onbegrijpelijck mirakel en geheymenis daar van gemaackt?

Vergeefs, ja ſeer ongerijmt ſoude dan den H. Irenæus beſloten hebben, dat dewelcke niet geloofde dat Chriſtus den Soon des Scheppers, ja den Schepper ſelfs was, waer door de bomen vruchtbaarde, ook niet konde geloven dat het broot waar over de dankſegginge geſchiet het Lichaem des Heeren was, dan eenmaal ſeecker dat de Heer wel 't broodt hadde konnen inſtellen tot een bloot waarteycken van ſyn Lichaam al waar hy geen Schepper geweeſt: alleen de weſentlijke veranderinge des broots in Chriſti Lighaam vergiſt de Scheppers almogentheyt.

Niet alleen vergeefs maar ook ongeſchikt ſoude dan den H. Ambroſius, en Joannes Damaſcenus beneffens d'anderen de Scheppinge des werelts ſo verſcheyde overnatuurlijcke veranderinge voorgeſtelt hebben, om daar door te verklaren hoe dat door het almogent woort Chriſti het broot in ſijn Lighaam, ende de wijn in ſijn bloet verandert wort, indien daar geen dadelijcke weſentlijcke veranderingh geſchiet, maar broot, voor als na, broot, ende den wijn wijn blijft. De exempelen paſſẽ immers tẽ minſte hier op niet.

Vergeefs, ja buyten reeden en waarheyt hadde Auguſtinus geſeyt, dat een menſch zyn elve in ſijn handẽ niet kan dragen, ja dat niet

is om te verſtaan, dat dit in een menſch geſchiede, dan alleen, dit na de letter in Chriſto volbracht is. Wanneer hy gevoelt hadde dat Chriſtus alleen figuurlijcker wijſe ſyn Lighaem in de teyckens gedragen heeft en niet waarachtig, eygentlijck en weſentlijk, dan wie en weet niet dat ſoo wel David, ja elcker menſch ſyn eygen ſelfs in een teycken ofte beeltenis buyten alle wonder met ſijn eygen handen kan dragen, als wel Chriſtus in broot en wijn alleen als teyckenen hem ſoude gedragen hebben.

Waar het ſaecke Chriſtus met ſyn vleeſch en bloet nu alleen door het geloof in den Hemel te ſoecken en te vinden is, gelijck partye wil, ſo hebben ons ſeer qualijk die CCCXVIII. Outvaders in het Concilium tot Nicæa, met ons geloof na de tafel des Heere, ofte na den Kerckelijcken outaer geweſen, om hem daar te ſoecken, ende door 't geloof te erkennen, dat hy daar ſelfs tegenwoordigh geſtelt is, en niet alleen bloot broot en wyn dat hy daer ſelfs onbloedigh van de Prieſters opgeoffert wort, dat wy daar waarachtich ſyn vleeſch en bloet ontfangen, dewelcke drie ſtucken in geenerley wijs kunnen waar zijn, wanneer alleen broot en wijn als waarteickens van Chriſti vleeſch en bloet daar te vinden zijn.

Nimmer ſoude den Godſaligen Ephrem in den ſin gekomen zijn. 1. Dat het ſo ſwaar

m te gelooven. 2. Dat het soo deger onbegrijpelick ende onnavorschelick. 3. Dat het een mirakel alle verstant te boven gaende zy, dat wy het Lam Gods selfs eten; indien hy met partye gevoelt hadde dat wy alleen broot eten ende wijn drincken tot sijn gedachtenis; want dit geen mirakel, nochte onbegrijpelik, nochte onnavorschelijck is; maer kan so licht verstaen worden en geschieden, als wel de Joden in haer Paes-lam gelijck een uytdruckelicke voorbeeldende sig uyt Christum gegeten hebben.

Nimmer soude den H. Gaudentius geseyt hebben, dat de geene die uit de aerde broot maekt, eñ van water wijn gemaekt heeft, nu wederom van 't broot sijn lichaem, eñ van den wijn sijn bloet maeckt, dewijl hy dat belooft en wel kan doen: Nimmer soude hy hier een Pascha ofte over-ganck Christi in plaets van de substantie des broots erkent hebben, wanneer broot in substantie broot, en den wijn in substantie wijn; nimmer soude hy soo hart op 't geloof gedrongen hebben.

Eyndelick, isser maer broodt en wijn tot waerteyckens van Christi vleesch en bloedt, ongeschickt en tegens sijn selven: eyst den H. Chrysostomus, dat wy afgaende van onse gedachten en sinnen, door het geloof ons houden aen sijn woorden, die niet feelen konnen, gelijk wel al te licht onse sinnen kunnen doo-

 len.

len. Want dit en is onse gedachten en sinnen niet te weder, maer dat daer den reuk, smaek, en andere byvallen van broot en wijn volharden, evenwel geen broot nochte wijn, maer 't lichaem en bloet Christi daer onder vervat zijn, dit gaet verre boven onse sinnen en gedachten. Dat de gene boven sit in den Hemel, daer blijft, en alleen in sijn waerteykens wort gegeven en gehandelt, is geen mirakel, maer dat die daer boven sit, in dat oogenblick mede selfs in sijn eygen substantie op den Autaer is, en van elck een wort ontfangen, is het mirakel, waer van Chrysostomo.

XV. CAPITTEL.

Uyt verscheyde vergelijckingen, dewelke de Outvaders gemaekt hebben tusschen de Eucharistie en andere dingen, wort betoont datse iets meerder daer van gelooft hebben, dan partye doet.

VErscheyde vergelijkingen en tegen-eenstellinge bevint men dat de Outvaderen, om de grootheyt van dit hoochwaerdigh Sacrament, beter bekent te maecken, gebruyckt en gemaeckt hebben, maer al te samen loopense daer op uyt, dat wy Christi vleesch en bloet selfs, en in eigene substantie tegenwoordich hebben en ontfangen. Dan

Dan 1. makense een tegenstel desers Heyligen Sacraments, tegens de Sacramenten ende andere Figuyren des Ouden Testaments, als 't broodt en wijn by Melchizedeck op-geoffert, het Manna, het Paes-lam, en dergelijcken, soodanich, dat sy uytdruckelijck leeren, dat wy nu de waerheyt selfs in ons Sacrament hebben, daer de Joden alleen figuyren en ledige voorbeeltsels hebben gehadt.

2. Maken sy vergelijckinge met sodanige dingen, die in der daet soo zijn, en wesentlijk geworden zijn als se genoemt worden, exempel wies; dat gelijck Godt is mensch geworden, gelijck de Godtheyt onder de menscheit Christi is verborgen, en alsoo mede het broodt in Christi lichaem waerachtig verandert wort, ende onder de gedaente van broot verborgen is, en gelijck de Engelen in de aengenomene Lichamen schuylden, alsoo mede Christus selfs onder de ghedaente van broodt en wijn schuylt.

3. Leeren sy dat een Moeder met haer eygen melck haer Kint voedende, noch niet soo veel doet, als 't welk Christus de Heer die met sijn eygen vleesch en bloet ons spijst.

4. Vergelijcken sy den genen, die onwaerdich tot dit Sacrament comen, met Judas, met den genen die Christum vermoort hebben; waer uyt dan oogenschijnelick is af te nemen, dat sy gevoelt en gelooft hebben dat Christus

door ſijn eyghen ſubſtantie in dit Sacrament tegenwoordigh is: maer laten wy de Outvaderen ſelfs hooren.

Anno230 Hom.7. in Num. I. Den ouden Leeraer Origenes, dewelke Anno Domini 330. is Prieſter geworden, ſchrijft tot ons voornemen als volght: *Doen was het Manna een ſpijs in de figuyr: maer nu is't in't klaer het vleyſch van het Woort Gods een waerachtige ſpijſe, gelijck hy ooc ſelfs ſeyt, mijn vleeſch is waerachtich een ſpijs, en mijn bloet is waerachtich een dranck.*

De iis qui myſteriis initiantur cap. 8.& 9. Den H. Ambroſius komt hier wederom duydelijck ſijn meyning betoonen, ſchrijvende alſoo: *Het is in der waerheyt wonder dat God den Vaderen het Manna heeft ghereghent, en dat ſy ghevoedt zijn, met dagelicks voeder van den Hemel, waer van geſchreven ſtaet, den menſch heeft 't broot der Engelen gegeten; doch alle die dit broot gegeten hebben, zijn geſtorven in de wilderniſſe. Maer die ſpijs dewelcke ghy nutticht, dat levendich broot, 't gene van den Hemel daelt, geeft een vaſticheyt van het eeuwich leven, ende dewelcke dit broot eet ſal in eeuwicheyt niet ſterven: ende het is 't lichaem Chriſti. Overdenct nu welcke van beyde weerdiger zy, het broodt der Engelen, ofte het vleeſch Chriſti, het gene immers is het lichaem des levens. Dat Manna is uyt den Hemel, dit is boven den Hemel: Dat is des Hemels, Dit is den Heere van de Hemelen: Dat was de bederffenis onderworpen, wanneer het tot den tweeden dagh toe wierde*

wierde overgehouden, dit is verre van alle bederffelickheyt: alle de gene die dit aendachtelijck sal proeven, sal de bederffelickheyt niet kunnen smaken. Voor hun is water uyt een steen gevloeyt; Voor u het bloet uyt Christo: Hunlieden heeft voor een uyr het water versadicht, u wascht het bloedt af in eeuwicheyt. Den Jood drinckt en dorstet, ghy sult in eeuwicheydt niet dorsten kunnen, wanneer ghy sult gedroncken hebben. En dat was in een schaduwe; Dit is de waerheyt; indien dan het gene ghy verwondert schaduwe is; hoe groot is't, over wieus schaduwe ghy u oock verwondert? Hoort dat't een schaduwe is, dewelcke by de Vaders geschiet is sy; dronken seyt hy (dē Apostel 1 Cor. 10.) *van dē navolgende steen, maer den steen was Christus, maer in vele van hun hadt Godt geen welgevallen, want sy zijn in de Woestijn verslagen, maer dese dingen zijn geschiet tot een figuyr van ons. Hebt ghy nu erkent, dat sy* (onse Sacramenten) *weerdiger zijn? Want meerder is het licht, dan de schaduwe; de waerheydt dan de figuyr, het lichaem des Antheurs, dan het manna van den Hemel.*

III. Hieronymus, die na de reeckeninge Cæsaris Baronii omtrent het Jaer Christi 342. geboren is, schrijft over het 26. Cap. Matth. alsoo: *na dat het voorbeeldende Pascha vervult was, ende hy het Lams-vleesch met sijne Discipelen gegeten had, neemt hy't broot, dat des menschen hert versterckt, en gaet over tot het Sacrament van het waerachtige Pascha: op dat gelijc-*

kerwijs in dese voorbeeldinge Melchisedech een Priester des Allerhoochsten Gods, Broodt en Wijn offerende gedaen had, hy oock de waerheyt van sijn lichaem ende bloet soude daar stellen.

Noch soo duydelijck schrijft hy over het 1. Cap. tot Titum. *Tantum interest inter panes propositionis, & Corpus Christi, quantum inter umbram & Corpora, inter imaginem & veritatem, inter exemplaria futurorum & ea ipsa quæ per exemplaria figurabant.* Dat is: *soo veel onderscheyts isser tusschen de brooden der voorstellinge ende het lichaem Christi, hoe veeler is tusschen de schaduwe ende de lichamen, tusschen het beelt, ende de waerheyt, tusschen het voorbeelt der toekomende dingen, ende de dingen selfs die door het voorbeelt zijn voorgebeelt.*

Hom. 35. in Gen. IV. Joannes Chrysostomus maeckt diergelijcke tegenstellinge tusschen het broot en de wijn van Melchisedech Gen. 14. geoffert, ende onse Eucharistie schrijvende; *Vides quomodo sacramentum nostrum insinuatur; vidisti typum cogita oro veritatem.* Dat is: *Ghy siet hoedanich ons Sacrament bedecktelick wordt aengewesen, ghy hebt 't voorbeelt gesien, ick bidde u betracht de waerheyt.*

Wederom maeckt hy een sulcke tegenstellinge tusschen het Joodsche Paeslam, ende ons hoochwaerdich Sacrament, seggende: *Gelijck somtijts de beelden van de Regeerders, den menschen die haer toevlucht tot haer nemen, wel plach-*

Hom. ad Neophytos.

ten

ten t'hulp te komen, niet om datse van metael gemaeckt zijn, maer dewijl sy het principale beeltenis dragen; also heeft oock dat bloedt (te weten des Paes-lams, waer mede de posten van de deur-raamtẽ bestreken zijn geweest, Exo. 12.) *bevrijt, niet om dat 't bloet was, maer overmits het de aenkomste deses bloets vertoonde. Wanneer dan nu den Vyant sien sal niet het bloet des voorbeelts, staende op de posten, maer het bloet des waerheyts lichtende in de mondt der geloovigen, sal hy hem veel meer wegh maken. Want is 't saeck den Engel voor het voorbeeldtsel heeft geweecken, hoe veel te meer sal den vyandt verschrickt werden, wanneer hy de waerheyt selfs sal gesien hebben?*

V. 't Selfde onderscheyt heeft mede Augustinus erkent, wanneer hy schreef: *Het is een ander Paschen, dat de Joden van het schaep vieren, ende een ander dat wy in het lichaem ende bloet des Heeren ontfangen.* Lib. 2. contra litt. Petil. c. 37.

Onnoodich is 't meer Outvaderen by te brengen, alsoo den Apostel selfs de Joodsche Sacramenten en Ceremonien in 't ghemeyn verklaert maer schaduwẽ geweest te zijn, daer tegens wy hebben de waerheydt, ende als de lichamen selfs: Ja Christus de Heer selfs soo veel onderscheyt tusschen sijn levendig broot en het Joodsche Manna gemaeckt heeft. Coloss. 2. Joan. 6.

Nu lust my wel eens te hooren, hoedanich een Gereformeerde dese soo groote verschillen en tegenstellingen tusschen de voorbeelt-

ſels des Ouden Teſtaments, ende de Eucha-riſtie, ſal waer maken, ſoo langh hy ſtaenden hout, dat wy daer in niet het vleeſch ende bloedt Chriſti in eygen ſubſtantie en weſent-lick, maer alleen in broot en wijn als waertey-kens door het geloof ontfangen.

Dan wanneer dit ſoo is, ſien ick niet, wat wy meerder, wat wy weerdiger hebben dan Melchiſedeck in ſijn offerhandt, dan de Joden in haer brooden der voorſtellinghe, ende in haer water uit den ſteenrots vloeyende, gehad hebben: Want beyderzijts is de ſubſtantie des broodts ende des wijns eenerley natuyr en weerdigheyt; even ſo bequaem warenſe voor heen, als noch om Chriſti vleeſch ende bloedt ons tot een geeſtelicke ſpijs en dranck voor-geſtelt, uyt te beelden, en moſten onſe broot en wijn ſoo wel voorbeeltſelen, teyckenen, en figuyren van Chriſti lichaem en bloet geacht en ghenoemt worden, als die van het Oude Teſtament.

Hoe ſal dan beſtaen het ſeggen Chryſoſto-mi, dat Melchiſedech alleen het *voorbeeldt*, maer wy *de waerheyt ſelfs* hebben? Hoe derft Hieronymus ſeggen, *Dat tuſſchen de brooden der voorſtellinge, ende het lichaem Chriſti*, dat wy nu hebben, ſoo veel verſchil is, als tuſſchen de *ſchaduwe en de lichamen ſelfs*, tuſſen het *beeldt*, en de voorgebeelde *waerheydt*, tuſſchen het *voorbeelt*, ende de *voorgebeelde dingen*? Een van

eyde moet nootsakelick feelen, ofte het seg-
en onser wederpartye, ofte het seggen der
)utvaderen: Dan ist sake wy nu ter tijdt niet
ygentlick en hebben Christi vleesch en bloet
n sijn eygen substantie, in ons Sacrament, de-
velcke zijn eigentlick de waerheydt die in de
oodsche dingen is voorgebeelt, maer alleen
n broodt en wijn als waerteyckens voor-ge-
beelt, soo hebben wy even soo weynich noch
le waerheyt en de voorgebeelde saeck als de
oden, maer alleen desselfs schaduwe en beel-
tenis: en so feelen de Outvaders: ofte wy heb-
ben nu met der daet oneygentlick het lichaem
Christi, zijnde de voor-gebeelde waerheydt,
gelijck de Outvaders spreecken, en soo blijft
onwaer de leer van onse wederpartye, dat wy
alleen Christum in het broot en wijn als waer-
teyckens hebben, ende niet eygentlick ofte in
sijn eygen substantie en wesens

Noch eens, den H. Ambrosius seyt dat
voor den Joden *water vloeyden uyt den steen*;
maer dat voor ons *het bloet uyt Christus vloeyt*:
Het is seker by Ambrosius, dat dit water den
Joden een voorbeelt en figuyr is geweest van
het bloet Christi, 't welck ons tot een geeste-
licken dranck wort gegeven: Wederom het
staet by partye even vast, dat wy even so wey-
nich het bloet Christi in sijn eygen substantie
nu drincken, als wel voortijden de Joden ge-
droncken hebben: hoe bestaet dan het onder-

ſcheyt en de tegenſtellinge, by Ambroſio gemaeckt, dan iſt ſaecke daerom by partye wy geſeyt worden het bloet Chriſti te drincken, dewijl den Wijn die wy drincken een waer-teycken van Chriſti bloet is, en den naem van de beteyckende ſaeck aen het teycken gegeven wort: ſo konde, ja ſo moſte even ſoo wel geſeyt worden, dat oock de Joden het bloedt Chriſti gedroncken hebben, alſoo dit water mede een waer-teycken is gheweeſt van het ſelfde bloet, en alſoo even ſoo wel den naem van de beteyckende ſaeck toe-komt, als onſe wijn. Ja indien wy Chriſti vleeſch en bloedt in eygene ſubſtantie niet en hebben, ſo verre iſt dat ons Sacrament ſoo veel weerdigher en beter ſou zijn boven de Joodſche voorbeeldtſels, gelijck d' Outvaderen volmondich uytſeggen, dat veel eer het Joodſche Paeslam, en manna beter en meerder konden geacht worden. Want die niet moetwillich is, kan wel verſtaen dat een Paes-lam in ſijn natuyr weerdiger is, als een weynich broots, hy kan oock wel verſtaen, dat een levendich Paeslam gedoot, wiens bloet geſtreecken boven de deur des huys en aen de poſtẽ, het huys beſchermt, van den beſchadigenden Engel, beter gelijckt een geeſtelick lam en ſijn doot, en de kracht van ſijn vergoten bloedt, als broot en wijn alleen. Waer in is dan onſe Euchariſtie krachtiger en weerdiger dan dit Lam, iſt dat daer al-

teen is broot en figuyr alleen, wijn en figuyr alleen? By den Joden was waerachtig vleesch van een levendich geweest Lam; daer was waerachtigh bloet, van een diergelijcke Lam, het soo een groote ende aengename kracht van een huys te beschermen van de lichamelicke doot der eerst-geboren, ende dit was altemael een figuyr van Christo mede. Ick segge noch eens waer in is dan onse Eucharistie waerdigher als het Joodsche Paeslam? isser Christus selfs niet, soo isset en in wesen, ende oock in manier van beteyckenen noch veel minder als het Joodsche Paeslam.

Het selfde is 't met het Manna, ons broodt wort in't zaet gezaeyt, in't gewas gemaeyt, gedorst, gebacken: hier in is het Joodsche Manna boven ons broot (als't broot sou blijven gelijk partye seyt) veel edelder, dat sonder menschen sorgh en arbeyt, van den Hemel regende, en daerom genoemt wort het broodt der Engelen vers 77. ende was van Godt begaeft met een kracht van alle smakelickheyt, 't gene ons broot met menschen handen gemaekt, uyt den back-oven, en van eene smaeckelickheyt niet en kan toe-ge-eygent worden. Hoe sullen wy dan bestaen met Origenes, Augustinus, Chrysostomus, Ambrosius en dergelijcke, die de Eucharistie so seer verheffen boven het Joodsche Paeslam, en manna? Hoe sullen wy waer maken, dat ons *lichaem Christi*

in de

in de Eucharistie waerdigher is *dan het broot der Engelen*, wanneer wy met partye toestaen, dat ons gebacken broodt niet eygentlicker is het lichaem Christi als het manna? *Dat het manna des Hemels alleen is*, maer onse Eucharistie *zy des Heeren der Hemelen*, indien het manna in selviger manier is het lichaem des Heeren als onse Eucharistie, namentlick niet in eygen wesen, maer in representatie? Dat het Manna verderffelick, maer onse Eucharistie onbederffelick, alsoo na partye voorgeven, de heele substantie in onse Eucharistie so wel bederffelijck als het Manna, maer de represen-terende saeck, Christi lichaem en bloedt, soo weynich in voor tijden in het Manna, als nu in broot en wijn bederffelick? Hoe kunnen wy met Ambrosio seggen, dat wy nu soo veel weerdiger dinghen hebben als de Joden, als veel waerdiger is het licht boven de schaduwe, de waerheyt boven de figuyr; het lichaem des Autheurs boven het manna, alsoo na partye seggen, so wel onse Eucharistie alleen een figuyr en schaduwe is van Christi lichaem, en niet meerder het eygen wesentlicke lichaem des Autheurs als wel het Manna?

Voor het II. bevint men dat de Outvaders van de eerste Kerck meermaels vergelijkingen gemaeckt hebben, met dinghen, dewelke al schoon sy uytwendigh niet so en lijcken, evenwel in der daet en wesentlick so sijn, gelijk sy gelooft worden. Also

Alſoo gaet den H. Martelaer Juſtinus in ſjne Apologie, dewelcke hy na 150 jaren van Chriſti geboorte heeft geſchreven, een vergelijckinge maken tuſſchen de Euchariſtie en de menſchwerdinghe Chriſti. *Wy ontfangen deſe dingen* (ſeyt hy) *niet als gemeyn broot, nochte als gemeynen dranck, maer gelijckerwijs onſen Saligmaecker Chriſtus Jeſus door het Woordt Godts menſch geworden, ende vleeſch ende bloet voor onſe saligheyt heeft gehadt: alſoo zijn wy oock geleert, dat de ſpijſe waer uyt ons bloet en vleeſch door een veranderinge erneert worden, door de gebeden van het Woort Godts van hem een Euchariſtie geworden zijnde, ende vleeſch ende bloedt zy van dien menſch-geworden Jeſus.* Anno 150 Juſtin. Apol. 2. ad Antonin. 1. cap.

II. De eygenſte vergelijckinge gebruykt oock den Heyligen Martelaer Cyprianus, die in het jaer Chriſti 250. Biſſchop van Carthago is gemaeckt; *ſicut in perſona Chriſti, inquit, humanitas apparebat, latebat divinitas; ita ſacramento viſibili, ineffabiliter divina ſe infudit eſſentia. Gelijckerwijs* (ſeyt hy) *in de perſoon Chriſti, de menſcheyt geſien wierde, en de Godtheyt verborgen was, alſo heeft ſich het Goddelick Weſen, onuytſpreeckelicker wijſe in het ſichtbare Sacrament in geſtort.* Anno 250 Serm. de Cœna Domini.

III. Ambroſius waar van te voren oock gedacht is, gaet ſterck op de ſelfde vergelijckinge, ſchrijvende: *Sicut verus eſt Dei Filius Dominus noſter Jeſus Chriſtus, non quemadmodum homi-* Anno 379 Lib. 6. de Sacram. c. 1.

nes

nes per gratiam, sed quasi Filius ex substantia Patris, ita vera caro, sicut ipse dixit, quam accipimus, & verus est potus. Gelijck onse Heer Jesus Christus, een waarachtige Soon Gods is, niet gelijck als de menschen door de gratie, maar gelijck een Soon uyt de substantie des Vaders: alsoo is't ware vleesch, en ware dranck welke wy ontfangẽ.

Anno 350. Lib. 8. de Trinit.

IV. Den H. Hilarius, dien wy oock al voor heen by gebracht hebben, schrijft also: *si enim verè Verbum caro factum est, & nos verè, verbum carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est. Want is in der waerheyt het Woort vleesch geworden, soo genieten wy oock in der waerheyt het Woordt dat vleesch geworden is in de spijs des Heeren: hoe sal men dan gedencken dat hy niet wesentlick in ons verblijft?*

Anno 395. Lib. 3. de Trinit. c. 10:

V. Augustinus, die wy mede boven gehoort hebben, vergelijckt de Eucharistie met de gedaente van wolcken en vuyr, onder de welcke de Engelen ende den H. Geest voor heen sich vertoont hebben, in deser voegen: *Illas etiam nubes vel ignes quomodo fecerint, vel assumpserint Angeli ad significandum quod annuntiabant, etiamsi Dominus vel Spiritus Sanctus illis formis ostendebat: quis novit hominum? sicut infantes non noverunt, quod in altari ponitur, & peracta pietatis celebratione consumitur, unde, vel quomodo conficiatur, unde in usum religionis assumatur. Et si nusquam discant experimento vel suo, vel*

el aliorum, & nusquam illam speciem rerum vi-eant, nisi inter celebrationem Sacramentorum, ùm offertur, & datur dicatque illis authoritate raviſsima, cujus corpus & sanguis sit, nihil aliud redent, nisi omnino in illa specie Dominum oculis pparuisse mortalium, & de latere lati percusso li-quorem illum omnino fluxiße. Dat is : *Welcke van ons menschen weet hoe dat oock de Engelen die volcken ofte die vuyren gemaeckt ofte aengeno-men hebben, alhoewel de Heer, ofte den Heyligen Geest in sulcke gedaante getoont wort? gelijck de onmundige Kinderen niet weten wat op den Altaer gestelt wort, ende na de volbrachte aendachts ce-lebratie genuttight wort, van waer dat, en hoeda-nigh 't gemaeckt wort, van waer het tot gebruyck van den Gods-dienst wort aengenomen. En al of sy nergens door ervarentheyt soo wel van haer selven, als van anderen leeren, en nimmer de gedaente van sulcke dingen, dan alleen onder het verrichten der Sacramenten; wanneerse geoffert en gegeven wort sien, ende haer met de alderbestandichste au-thoriteyt geseyt wort, wiens lichaam en bloedt het is, sullen sy niet anders gelooven, als dat de Heere gantschelick in die gedaante aan de oogen der menschen verscheenen is, en dat gantschelick uyt een sulcke doorsteken zijde dat nat gevloeyt is.*

Uyt voorgaende vergelijckingen, van soo oude, heylige, hoogh-verlichte Outvaderen, maecke ick dese twee slot-redenen voor eerst swaer.

Ge-

Gelijckerwijs, ende even ſoo waerachtigh 't Woort Gods, door de menſch-werdinghe vleeſch en bloet heeft aengenomen, alſo ende in de ſelfde waerheyt is brood en wijn door de gebeden van het Woort Gods in de Euchariſtie Chriſti vleeſch ende bloet geworden.

Maer het Woort Gods heeft in de menſchwordinge vleeſch en bloet aengenomen, niet in eenige oneygene Sacramentaliſche wijſe, maer in de waerheyt van eygene weſentlicke ſubſtantie.

Ergo is mede het broot ende den wijn door de gebeden van het Woort Gods in de Euchariſtie, niet in eenige on-eygene Sacramentaliſche wijſe, maer in de waerheyt van de eygene weſentlicke ſubſtantie, Chriſti vleeſch ende bloedt geworden. De eerſte voorſtellinge is by den H. Juſtinus ende Hilarius gemaekt: de tweede is ſoo wel by partye, als by ons een geloofs-artijckel: ende het beſluyt volgt nootwendich uyt de twee voorgaende voorſtellingen.

Gelijckerwijs ende ſo waerachtig als Chriſtus is den Soon Gods, ende als in Chriſto verborghen is de Godtheydt, ende gelijck in de wolcke, in 't vuyr, ende diergelijcke aengenome lichamen, den Heylighen Geeſt ofte de Engelen tegenwoordich, ende geſien zijn geweeſt, alſoo waerachtigh is Chriſtus in het ſichtbare Sacrament met ſijn Godheyt tegen-

woor-

voordich, ende in selfde waerheydt ende eyenschap is sijn vleesch en bloedt een spijs en dranck, die wy hier onder de gedaente van broot ende wijn ontfangen. Nu en is Christus een Soone Godts niet oneygentlick door gratie, ofte andersints, maer door de even selfde substantie sijns Vaders; in Christo is mede de Godtheyt, als oock in de wolcke in 't vuyr en diergelijcke aengenomen lichamen den Heyligen Geest, ofte de Engelen, niet figuyrlijck, ofte als door bloote representatie vervat of verborgen, maer eygentlick en wesentlik door haer eygen substantie. Ergo in het sichtbare Sacrament is Christus met sijn Godtheyt en menscheydt tegenwoordich, ende ontfangen wy sijn vleesch ende bloet, niet oneygentlick als in figuyr ofte door bloote representatie; maer in eygen substantie eygentlik en wesentlick. Het eerste voorstel is genomen uyt Cyprianus, Ambrosius ende Augustinus: het twede wort wederzijts bekent: het besluyt volcht daer uyt nootwendigh.

Ten derden, gaet den Heyligen Joannes Chrysostomus verscheyde vergelijkingen maken, met verscheyde dingen die t' samen bekent maken dat hy vry wat beters ende weerdigers in de Euchatistie erkent heeft, als wel partye nu wil erkennen.

1. Seyt hy, dat wy nu al vry meerder heb-
„ ben, als die sijn kleederen, sijn gedaente en

,, aengeficht gefien hebben.

Hom.24. in 1 Cor. ,, Hoe veel zijnder, feyt hy, die nu feggen, ,, ick wilde zijn gedaente, figuyr, kleederen, ,, fchoenen wel fien. Siet daer, ghy fiet hem, ,, ghy raekt hem, ghy eet hem. En gy wunfcht ,, alleen om fijne kleederen te fien! maer hy ,, vergunt u, dat ghy hem niet alleen en fiet, ,, maer dat ghy hem nutticht, raeckt en in u ,, ontfanght.

,, 2. Op de felvige plaets gaet hy al voort, ,, feggende: 't is niet genoech geweeft, dat hy ,, is menfch geworden, en met vuyften gefla- ,, gen, maer felfs inder daedt maeckt hy ons ,, lichaem. Gedenckt met wat eer ghy ge-eert ,, wort! wat taeffel ghy geniet! Dat de En- ,, gelen aenfien en fchroomen, ende fy en der- ,, vent niet vryelijck aenfien om de ftralen die ,, daer uyt ftralen, daer mede worden wy ge- ,, voedt, daer mede worden wy vereenicht, ,, ende zijn geworden een lichaem Chrifti.

,, 3. Wat Herder, feyt hy, voedt fijn fcha- ,, pen met fijn eygen bloet: en wat fpreecke ,, ick van een Herder, daer zijn veel Moeders, ,, die na des kramen-arbeyt haer kinderen aen ,, vreemde Min-Moeders beftellen, maer hy ,, (Chriftus) en heeft dit niet geleden, maer ,, hy voet ons met hem felven in alles.

,, 4. Dit lichaem (gaet hy al vorder) hebben ,, de Wijfen aen-gebeden, laten wy, die Bor- ,, gers des Hemels zijn, dan defe uytlandifche

man-

„ mannen nadoen, want als sy hem sagen, in
„ de krib ende in de hut, en noch soo niet als
„ gy hem nu siet, zijn se tot hem gegaen met
„ groote schroom: Maer gy siet hem nu niet
„ in de kribbe, maer op den altaar, niet in de
„ handen van een vrouwe, maer dat den Prie-
„ ster daer by staet, ende dar de Engelen daar
„ boven swieren, ende gy siet niet alleen het
„ selfde lichaem als sy, maer ghy kent sijne
„ kracht &c.

5. Seyt hy dat de beminners aen haer beminde wel gewoon zijn, kleederen, gelt, en diergelijcke te geven: maer dat sy haer selven niet kunnen geven, maer Christus alleen gevonden heeft door dit Sacrament een manier waar door hy ons sijn selven geeft, ende wy hem waerachtich hebben, dit seggen soude geensints kunnen bestaen, indien de Heer alleenlijck in een figuer, ofte beeltenis hem aen ons geeft; aengesien niet ongewoonlijck is dat d'eene vrient aen den anderen sijn beeltenis geeft.

„ 6. Eyndelijck schrijft hy alsoo: Laet een Hom. 51.
„ yegelijck die kranck is met een groot geloof in Matth.
„ tot Christum gaẽ, want is't saek dat ieder een
„ die den zoom van zijn kleet doemaels heeft
„ aengeraeckt, wel gesondt is geworden, hoe
„ veel te meer sullen wy gesterkt wordẽ, wan-
„ neer wy hem geheel in ons sullen hebben.

Ick geve alleen aen een onpartijdich te be-

dencken of wel dese dingen van so een geleert en heylich man, met eenige voege en fatsoen konde geschreven zijn, wanneer hy gelooft hadde, dat Christi vleesch en bloedt, niet wesentlijck, maer in sijn waerteyckens alleen in de Eucharistie tegenwoordich is?

Anno 200. IV. Den ouden Leeraer Tertullianus in sijn boekjen van de afgoderije straffende sodanige die afgode beelde maeckers tot diakens en „ Priesters wijde. Prô scelus! (seyt hy tot ons „ voornemen) semel Judæi Christo manus in- „ tulerat, isti quotidie corpus ejus lacessunt; „ ô manus præscidendæ! O een swaer laster! de Joden hadden eens aen Christus ghewelt gedaen, sy tergen daechlijkx sijn lichaem: o afsnydens weerdige handen?

Anno 250. Den Heylige Martelaer Cyprianus, waer van voorheen mentie is gemaeckt, doornemende die gene dewelke na dat se Christum by de Tyrannen vervloeckt hadde, tot den disch des Heere quamen, eer sy door genochsame pœni- „ tentie versoent waeren. Vis infertur corpo- „ ri & sanguini ejus, seyt hy, & plus modo in „ Dominum manibus atque ore delinquunt, „ quam cum Dominum negaverunt. Aen sijn (Christi) lichaem ende bloed wort gewelt aangedaen, ende sy sondigẽ nu meerder met haar handen en mondt, als wanneer sy den Heer verleuchent hebben.

Anno 369. Basilius wegens sijn uytnemende geleert-

en heylicheyt de Groote genoemt, zijnde in't jaer ons Heeren, 369. Bisschop soo als Baronius betoont, schrijft lib. 2. de Baptismo Cap. 2. also. *Indien soodanige dreygementen gestelt zijn tegen de gene die lichtvaerdich tot sodanige heylige dingen komen, die van de mensche geheylicht worden, wat salmen van een sulcke seggen die tegens een soo groot ende soodanich geheymenis lichtvaerdich is? Want hoe veel groter hy is, boven den Tempel, naar het woort des Heeren so veel swaarder ende schrickelijcker is't, datyemant in onreynicheydt der ziele gestelt zijnde het lichaam des Heere lichtveerdich aanraackt, als t' is te naecken tot de rammen, ofte stieren,*

Joannes Chrysostomus desen meermaels Anno 15. mensche gedaen, spreekt in sijn 24. homi- 396. lie over den 1. tot de Corinthier also: Niemant „derf een Coninck onbedacht en ruykeloos „ontfangen; en wat segge ick een Coninck? „niemant soude oock niet besmette handen „een Conincks kleet ruykeloos handelen. En„de wat is doch dit kleet? een spinningh van „wormen ofte eert gy de verruwe? sy is maar „bloedt van een doode visch. Derft dan nie„mant het kleed van een mensch aenraecken, „hoe soude wy dan met smaet en oneer 't lig„haem onses Heeren ontfangen, die boven al „is, dat vereenicht is met de goddelijcke na„tuer; waer door wy zijn, ende leven; waer „door gebrooken zijn de poorten der helle,

,, ende het gewulffel des Hemels is geopent?
,, Ik bidde u, laten wy ons selve niet vermoor-
,, den, door onbeschaemtheyt, maer laten wy
,, niet vreesen, maer met volle suyverheydt
,, daer toe gaen.

,, Wederom, gedenckt (seyt hy al vorder)
,, hoe grotelijcks dat gy tegens den verrader,
,, (Judas) u vergramt, ende tegens die, dewel-
,, ke Christum gekruyst hebben. Siet wel toe,
,, dat ghy mede niet schuldich wordt, aen het
,, lichaem ende bloet des Heere. Sy hebben dat
,, allerheylichste lichaam vermoort, maer gy
,, ontfangt het naer so veel weldaden met een
,, besmette ziel.

Dese en diergelijcke discoursen der Outvaderen zijn gegrondt in de Leer des Apostels Pauli 1. Cor. XI. XI. 27. *wie dit broodt eet, ofte den drinckbeker des Heere drinckt, onwaardich, die is schuldich aan het lichaam ende bloedt des Heeren*, verstaet, seyt den H. Hieronimus tegens Jovinianum c. 8. als of hy dat gheschent hadde, ofte gelijck Chrysost. ende Theophylactus dat verklaren: *een soodanige is schuldich aan den doodtslach des Heere, gelijck als of hy den Heer vermoort hadde, ende Christi bloed verstort hadde.* Niet dat hy aller dinghs so groote sonde begaet, wanneer hy onwaerdich 't lichaam Christi ontfanght, als wel begaen hebben die Christum vermoort hebben, maer dewijl het een dierghelijcke sonde van mishandelinghe

Christi

Christi in sijn eygen selven is: want gelijckerwijs, die den Heer vermoort hebben, sijn lichaem, waer mede ook de Godtheyt vereenigt was, in sijn selven, ende sonder middel mishandelt hebben, alsoo mishandelen oock het lichaem Christi, in sijn selven en sonder middel, die 't onwaerdich in dit Heylige Sacrament ontfangen.

Ick vrage dan den onpartijdigen Leser, met wat schijn van waerheyt de Outvaders, uyt, ende met den Apostel, een soodanige manier van spreken hadden kunnen gebruycken, indien sy niet gelooft hadden dat het lichaem Christi selfs wesentlik in de Eucharistie tegenwoordich is? Dan voor eerst 't Joodsche Paeslam, 't manna, &c. zijn soo wel waerteyckens van 't lichaem Christi geweest, als nu het broot ende den wijn, daer van na partye's meyninge waerteyckens zijn: evenwel wort niet bevonden, dat de Schriftuyr, ofte de Outvaderen daer van soo gesproken hebben, 't is mede ongelooffelick, dat so wanneer een Jode, met een sondige conscientie van 't Paeslam ofte Manna gegeten had, dat hy daerom aen het lichaem en bloet Christi schuldich sou zijn geweest, en sijn oordeel ende verdoemenis daer aen gegeten soude hebben, ende een sulck misbruyck te vergelijcken sou wesen met het mishandelen ende moorden van Christus selve.

2. Onse partye selfs, wanneer sy andere

beelden en waerteyckens van Christus, waer in wy hem eeren, en tot gedachtenis van hem die in onse Kerke stellen, oock opsettelik onteeren, mishandelen ende met voeten trappen, ja oock wanneer sy onse Eucharistie ofte geconsacreerde Hostie, met diergelijcke onteeringe aendoen, so verre is 't datse daer van gevoelen, dat sy Christum selfs in sijn beeld ofte Sacrament schenden en mis-handelen, datse veel meer haer inbeelden, datse God daer mede eenen dienst bewijsen. Waerom dan so een groote sonde daer van gemaekt, dat men broot en wijn in 't Nachtmael met een sondich gemoet ontfanght? zijn 't alleen waerteyckens van Christi vleesch ende bloet, wat hebbense dan meer, dan andere beelden en waerteyckens? ofte wat heeft onse Eucharistie minder dan haer Nachtmael? Wil partye na vervolgh spreecken, soo moetse my een van beyden toestaen, te weten, ofte de onteeringe soo aen de beelden ende waerteyckens geschiet, geschiet mede te gelijck aen den selvigen, waer van sy beelden en waerteyckens zijn, en als dan mishandelen sy Christum selver, soo dickmaels sy sijn Beelden, Cruyssen, en Sacramenten mishandelen: ofte de onteeringe der Beelden ende waerteyckenen raeckt het principael niet, ende alsoo hebben sy even soo weynich reden, den genen die haer Nachtmaels broot eñ wijn met een onsuyvere conscientie ontfangen, van

soo

o groote misdaet te beschuldigen, als sy wel ermeynen geen reden te sijn, dat wy haer wens het Beelde-schenden beschuldigen.

XVI. CAPITTEL.

Uyt de groote vereeringe, die de Outvaders aen dit Heylige Sacrament hebben bewesen, wort verwonnen dat sy iets meerder daer van geloost hebben, dan partye wil.

OM bescheydelijk dit voor oogen te stellē, sal ick 1. verhalen, hoe sorchvuldich de eerste Kerck verhoedt heeft, dat ten minsten geen kruymeltjen ofte droppeltje soude ontvallen. 2. hoe datse dit heylige Sacrament selfs aengebeden, ja oock wel aengeroepen hebbē.

Wat het eerste aengaet, verhaelt Sebastiaen Pius I.
Franck in sijn Chronijck, en Paulus Merula in Anno
sijn Tijdt-thresoor fol. 174. beyde Gerefor- 157.
meerde Schrijvers, hoe dat Pius den eerste van dien naem, Paus van Romen en Martelaer, dit Decreet gemaeckt heeft, *Datse veertich dagen pœnitentie doen, door welcker onachtsaemheyt, yet* (van het bloet des Heeren) *op der aerde is gevallen, by aldien 't op den altaer, drie dagen: indien 't op den doeck, vier dagen: indien 't tot op den anderen doeck, negen dagen. Waer 't oock mach gevallen zijn: indien 't kan opgenomen worden, dat*

men't oplecke, soo niet dat men 't afwascht ofte uytschrapt, dat men't gene afgewassen is, ofte uytgeschrapt, verbrande, ofte in een heylige plaets wech stelle.

Dese instellinge, al schoonse van een Roomsche Paus, moet van een Gereformeerde niet kleyn ofte van geender weerde geacht worden, dewijl den Paus voor-gemelt, oock in der Gereformeerden Martelaer-boeck voor een Gereformeert Martelaer gecanonizeert is.

Anno 200. De-selfde voorsorch bevesticht ook den ouden Leeraer Tertullianus lib. de Corona militis: *Met benautheyt lijden wy't datter yet uyt onse Kelck ofte van ons broot op de aerde valt.*

Anno 230. Ende den ouden Leeraer Origenes Hom. 13. in Exod: *Nostis,* inquit, *qui divinis mysteriis interesse consuevistis, quomodo cum suscipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione servatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabat. Reos enim vos creditis, & rectè creditis si quid inde per negligentiam decidat.*
,, Ghy die in de heylige diensten pleegt te sijn,
,, weet, hoe dat wanneer ghy het lichaem des
,, Heeren ontfanght, dat met alle voorsichtig-
,, heyt ende eerbiedinge bewaert, datter oock
,, niet een kleyn weynichje daer van vervalle,
,, want ghy gelooft dat ghy schuldich zijt, (en-
,, de ghy geloofter wel aen) sooder yet door u
,, versuymenis komt te vervallen.

Laet hier by noch komen den heyligen Cyrillus,

llus, Patriach vā Jerusalem die de gene tot de
Communie willen gaen, alsoo vermaent: ont-
fanght de Communie wel toesiende, datter
niet met allen ter aerden afvalle, want is 't
, dat gy hier van yet verlieft dat sou een verlies
, wesen, gelijck als of 't van u eygen gelede-
, ren was. Want seght my eens, wanneer u
, yemant stuckjes van gout gaf, soude gy die
, niet met alle sorchvuldicheyt bewaeren, toe-
, siende datter niet van verloren gingh, ende
, dat gy geē schade mocht lijden. En soude gy
, dan niet meerder, en seeckerder toesien,
, datter oock niet een kruympje vervallen van
, dit, dat 't gout ende alle kostelijcke gesteen-
, te in waerdije verre te boven gaet.

Waer toe doch soo groote voorsorgh soo in
de Eucharistie niet meer dan broot ende wijn,
ofte alleen de waerteyckens, ende niet het lig-
haem ende bloedt Christi selfs in de Euchari-
stie tegenwoordich is? Den doop is oock naa
beyder-zyts geloof een Sacrament, ende 't wa-
ter dat men in den doop gebruyckt is ook al na
den gereformeerde Catechismus even soo wel
en eygentlijck een waerteycken van 't bloedt
Christi: even wel is noyt gehoort, datter om
dit water soo nauw te bewaren ee n soo grote
voorsorgh en benautheyt is geweest, ofte ver-
eyst, noyt isser gehoort dat dewelcke een drop-
peltje daar van mochte ontvallen, so veel da-
gen van pœnitentie opgeleght zijn, soo deger

de

de plaet uyt-ſuygen, af-lecken, ende af-ſchrabben ſoude. Ja by partije wort daartoe, (gelijk wel by ons) niet ſo een grote voorſorgh van des nachtmaels wijn en brood gedragen, maar veel meer t'gene datter over blijft als gemeyn broodt ende wijn geacht en gebruyckt. Waar uyt dan kennelijk is hoe verre ſy van 't gevoelen der eerſte Kercke afgeweecken zijn.

Anno 71. Dioniſius Areop. de Hierarch. Eccle. Cap. 3. p. 3.

II. Belangende het aanbidden, ende aanroepen van dit Heylige Sacrament, daar voor hebben wy voor eerſt den vermaarden ende voor deſen vermeldē Dioniſium Areopagitam, die dit Hooch Heylich Sacrament met deſe woorden heeft aangeroepen. *O allergoddelijckſte, ende ten eenmaal Heylich Sacrament, doe genadelijck open, de deckſels van de beduydende teyckens, daar ghy mede bedeckt zijt, verſchynt voor ons klaer ende vervult onſe geeſtelijcke oogen, met de ſonderlijcke ende openbaare ſtraal van u licht.*

Anno 226 Hom. 5. in diverſa loca Euangelii

Hier by komt Origenes boven vermeldt, uyt 'texempel van den hopman ons onderrichtende hoe wy den Heer in dit Heylige Sacrament moeten ontfangen: *Wanneer gy die Heylige ſpijs eñ onbederffelijke eetmaal ontfangt, wanneer gy't brood des levens ontfangt, ende den beeker geniet, eet en drinckt gy 't lichaam ende 't bloedt des Heere, als dan gaat de Heer onder u dack. Volght dan oock deſen hopman na, u ſelven vernederende, ende ſeght: Heer ick en ben niet weerdich, dat*

hy ingaat onder mijn dack.

Den Heylige Cyrillus wil op voornoemde plaets, dat die tot den disch des Heere komen, met gebuychde knyen, aanbiddens wijse soude komen. Anno 365.

Den Heylige Ambrosius Bisschop van Milanen ende vermaarde Kercke Leeraar schrijft over de woorden van 98. psalm: *aanbidt de bank van sijn voeten*, alsoo: *soo wordt dan door de voetbanck de aarde verstaan, maar door de aarde Christi vleesch, 't welck wy noch huyden op den dach, in de mysterien aanbidden, 't welck oock de Apostolen in den Heere Jesu gelijk wyte voren geseyt hebben, aengebeden hebben.* Anno 375. lib. de Spiritu S. C. 12.

Over de selfde woorden, geeft den Heyligen Augustinus mede de selfste uytlegginge: want vragende hoe dat men de aarde sonder goddeloosheyt konde aanbidden, antwoort hy als volght: *Vlottende keere ick my tot Christum, want ick soecke hem hier, ende ick vinde hoe dat sonder goddeloosheyt de aarde wort aangebeden. De banck van sijn voeten wort aangebeden, want hy heeft van de aarde, aardt aangenomen, alsoo het vleesch aarde is, ende hy uyt 't vleesch van Maria vleesch aangenomen heeft: ende dewijl hy in dit selfde vleesch hier gewandelt heeft, ende 't selfde vleesch ter salicheyt t' eeten heeft gegeven: maar niemant eet dat vleesch, soo hy 't niet eerst aangebeden heeft. Soo is dan gevonden hoe dat een sulke schabel van de voeten des Heere aangebeden wort;* Anno in psalm. 98.

so

sodanig dat wy aenbiddende niet alleen niet en sendigen, maer dat wy oock sondigen, wanneer wyse niet aenbidden.

In funere Gorgon. Gregorius Nazianzenus in de Lijck-predich over sijn eygen Suster Gorgonia, verhaelt wijtlopigh, hoe dat sy een ongeneesselicke kranckheyt onderworpen, met een vast vertrouwen dit Heylige Sacrament heeft aengebeden, ende daer van oock mirakeleuselijck is genesen.

Hom. 41 in 1 Corinth. Joannes Chrysostomus bevestigt dit al mede: *Niet te vergeefs*, seyt hy, *houden wy de gedachtenis van de af-gestorven onder de heylige geheymnisse, ofte gaen wy voor haer ootmoedelijck biddende tot het lam liggende* (op den altaer) *het gene de sonde des werelts wegh neemt.*

Lib. 6. de Sacerdotio. De selfde Outvader leert oock, dat de Engelen selfs, ten tijde als het heylige Ampt der Misse geschiet, dit Sacrament aenbidden. *Op dien tijt* (seyt hy) *sitten oock de Engelen by den Priester, ende de geheele ordre van de Hemelsche Machticheden, verweckt een geroep, ende de plaets na by den Altaer is ter eere van de gene daer op geoffert wort vol van de chooren der Engelen, gelijck men genoechsaem mach gelooven, van wegens soo groote offerhant, als dan verricht wort. Maer ick hebbe oock eenen hooren verhalen, seggende, dat hem een ont wonder Man, den welcken veel geheymenisse van openbaringe Goddelicker wijse ontdect waren, verhaelt hadde dat hy voor langhs van God met een sulcken Visioen begenadicht was, ende voor*

dien

ien tijt metter haest een menichte der Engelen esien hadde (soo veel een menschelick gesicht dra- en konde) met glanzende kleederen aengedaen, len Altaer selfs omringende, ende eyndelick soda- uich met de hoofden neerwaerts gebuckt, als of ye- nant in's Conincks tegenwoordigheyt de Soldaten sach staen.

Wat uytvlucht is hier voor partye? geen ter wereldt, want 1. 't is seker dat de Outvaders van sulck aenbidden ende eeren handelen, dewelcke Godt alleen toe-komt: also Dionysius Areop. van de Eucharistie dingen versoekt, die Godt alleen kan geven: Origenes wil dat men 't selfde Gebedt sal gebruycken, dat den Hopman tot Christum als den waren Soon Godes gebruyckt heeft. Ambrosius, waer mede Augustinus instemt, geeft dit noch duydelicker aen den dagh, wanneer hy op voornoemde plaets laet voor-gaen: *Wy lesen niet dat yet anders mach aengebeden worden, dan Godt, overmits datter geschreven staet; Ghy sult God uwen Heer aenbidden, ende hem alleen dienen; laet ons dan neerstich toesien, wat dese schabel is. Wy lesen op een ander plaets: den Hemel is mijn stoel, maer de aerde is de schabel van mijne voeten: maer wy moeten oock de aerde niet aenbidden, overmits sy een creatuyr is. Doch laet ons sien of de Propheet de aerde niet en verstaet, die de Heer in sijn menschwordinge heeft aengenomen. Door de schabel wort de aerde verstaen, door de aerde wort het vleesch Chri-*

sti verstaen, 't welck wy noch huyden in de Sacramenten aenbidden.

Chrysostomus spreeckt mede van afbiddinge der straffen, voor de afgestorve zielen, die Godt alleen kan quijt geven.

Even sosek er is't dat de voorgemelde Outvaders haer aenroepen, bidden en vereeren tot Christum richten, voor soo veel hy in dit Sacrament tegenwoordich, ofte tot het Sacrament selfs, voor so veel 't Christum in sich vervat, ende niet voor so veel Christus in den Hemel is. Want Dionysius aenroert uytdruckelik het Sacrament. Origenes wil dat wy tot Christi vlees en bloet, dat wy eten en drincken, en waer mede Christus tot ons in komt, seggen: *Heer ick zijn niet waerdich* &c. Ambrosius ende Augustinus willen, dat wy de voet-banck des Heeren, waer door sy Christi vleesch verstaen, kunnen en moeten aenbidden wanneer wy dat eten. Cyrillus wil dat die tot dit Sacrament komen, haer knyen buygen: Gorgonia heeft het H. Sacrament, datse in de handen had, met een vast betrouwen om gesontheyt gebeden. Chrysostomus segt dat men 't gene op den Altaer light, bidt voor de afgestorven, en dat de Engelen met neergebuyghden hoofden staen ter eere van dien, dewelcke op den altaer wort op-geoffert: alle dese spreucken gaen duydelik op dit Sacrament, ofte Christum voor soo veel hy in dit Sacrament tegenwoordich is.

Waer

Waar uyt dan nootſakelijk een van beyden ...olght, ofte dat de Outvaders gelooft heb-...en, dat Chriſtus met ſijn eygen vleeſch en-...e bloedt waarachtich en weſentlijk in dit Sa-...rament tegenwoordich is, en daarom oock ...it Sacrament voor ſoo veel Chriſtus daar in is ...et goddelijke eere moet aengedaan worden: ...fte wanneerſe anders gevoelt hebben, met ...eerder recht van partije wegens afgoderije ...onde beſchuldicht worden, dan wy: aange-...en ſy wel wetende broot ende wijn ſouden ...angebeden hebben: wy daar tegens wel uyt-...ruckelijk proteſteren dat wy geenſints broot ...n wijn, maar alleen Chriſtum, dan wy ge-...ooven ſeeckerlijk daar tegenwoordich te zijn ...ereeren en aanbidden, dewelcke vereeringe ...n aanbiddinge wy geenſints aan dit Sacra-...ment ſoude doen, indien wy wiſte dat Chri-...tus ſelver daar niet was. Nu en kan niemant ...n den ſin komen, dat deſe ſo hooch verlichte Heylige mannen, die de Gereformeerde ſelfs meeſtendeel in haar Martelaars boecken Ca-nonizieren ſoo moetwillich, ſoo plomp verlo-ren afgoderije ſoude geleert en gepredikt heb-ben: en wanneer dit konde zijn, ſoude ten minſte yemant van de rechtgeloovende Kerck ſich daarom tegens opgerecht, ende de ware ſuyvere Leer van Chriſtus, met de pen, met de tongh, ja ook met ſijn bloedt verdedicht heb-ben. Blijft dan voor als naa dat ſoo wel in d'

eerste ware Kercke Christi soo wel als noch by gelooft en geleert is, dat Christus in dit Heylign Sacrament tegenwoordich is, en volgens aangebeden, en Goddelijke eer moet aan-gedaan worden.

XVII. *CAPITTEL.*

Uyt de veranderinge van broodt ende wijn in 't lichaem ende bloed Christi, soo de Outvaders belijden, wort de selfde waerheyt verwonnen.

NOch duydelicker, noch krachtigher kan het verschil der Gereformeerden van de eersteKerck in dit poinct verwonnen worden, als wanneer men kan daar doen, dat by d'eerste Kerck een wesentlicke veranderinge, van de substantie des broots ende wijns, in het lighaam ende bloedt Christi, al schoon de uytwendige gedaante ende byvallen van brood en wijn verblijven, ghelooft ende gheleert is, welcke veranderinge by ons nu genoemt wort transsubstantiatie, aanghesien de Gereformeerden hier teghens het meest tieren en beeren. Nu is 't kennelick dat de eerste Kerck een sulcke veranderinge gelooft en gheleert heeft. Voor eerst, dewijl de Outvaders van dien tijdt volmondich segghen, dat naa volbrachte

brachte consecratie in dit Heylige Sacrament niet meer broodt en wijn verblijft.

2. Dewijl sy seggen, dat onse sinnen die alleen op de uytwendige byvallen ende gedaante des broots ende wijns vallen bedrogen worden, indien men daar uyt wil oordeelen datter noch broot en wijn voorhanden is.

3. Dewijlse oock rondt uyt seggen dat het broodt hier wordt verandert in 't lichaam, ende den wijn in het bloedt Christi.

Voor 't eerste spreeckt den Heylige Cyrillus Hierosolymitanus soo helder datter niet tegens valt: *Hoc sciens* (seyt hy) *& pro certissimo habens, panem hunc qui videt à nobis, non esse panem, etiamsi gustus panem esse sentiat, sed esse corpus Christi: & vinum quod à nobis conspicitur, tametsi sensui gustus vinum esse videatur, non tamen vinum sed sanguinem Christi esse.* Dit wetende ende voor 't aller seeckerste houdende dat dit broodt, 't welck wy sien geen broodt is, al of schoon den smaeck gevoelt dat 't broot is, maar dattet 't lichaam Christi is: ende den wijn die van ons wort aangeschout niet tegenstaende hy aan den sin des smaeck wijn lijckt te wesen, evenwel geen wijn is, maar het bloet Christi: hoe konde desen Outvader duydelicker voor ons geschreven hebbe? Catech. 4. Myst.

Ambrosius spreeckt even soo volmondich voor ons: *Verlight seght hy* ('t zijn de woorden Ambrosii) *mijn broot is gewoonlijck broot; maar* lib. 4. de Sacraments. c. 4.

dat broot (antwoort hy) *is broot voor de woorden der Sacramenten; wanneer daer by gekomen sal zijn de consecratie, wordt van't broot 't vleesch Christi. Laten wy dat bevestigen, hoe dat 't gene broodt is, door de consecratie kan wesen het lichaem Christi. Door welcke woorden dan, en door wiens reden is de consecratie?* (Door de woorden en reden) *Jesu Christi. Want alles wat anders wort geseyt, daer wort Godt lof op-gedragen; daer wort door het gebedt, voor 't volck, voor de Coningen, voor de resteyts begeert: wanneer men daer aen komt dattet Sacrament gemaeckt werde, als dan gebruyct den Priester niet sijne woorden, maer Christi. So maeckt dan het woort Christi dit Sacrament. Welck woort Christi? namentlick dat selvige, waer door alles is geworden. De Heer heeft bevolen, ende den Hemel is geworden. De Heer heeft bevolen, ende de aerde is geworden. De Heer heeft bevolen, ende de Zeën zijn geworden. De Heer heeft bevolen, ende alle schepsels zijn voort-gekomen. Siet gy dan wel hoe krachtich 't Woort Christi is? wanneer dan een so groote kracht in het Woordt des Heeren Jesu is, dat oock de dingen begonnen te zijn die niet en waren: hoe veel te meer sal het krachtich zijn, op dat de dingen die al waren mogen zijn, ende in yet anders verandert worden? Den Hemel was niet, de aerde was niet, de Zee was niet, maer hoort hem seggen: hy heeft 't geseyt, ende sy zijn geworden, hy heeft 't bevolen, ende sy zijn geschapen. Op dat ik u antwoorde voor de consecratie, was 't het lichaem*

Christi niet, maer in de consecratie, segge ick u isset 't lichaem Christi. Hy heeft 't geseyt ende 't is geworden, hy heeftet geboden ende 't is geschapen. Ende na dat hy eenige exempelen van diergelijcke veranderinge hadde voort-gebracht, besluyt hy alſo:) *soo hebt ghy dan geleert, dat van 't woort het lichaem Christi, ende dat wijn en water in den Kelk wort gedaen, waer door de consecratie des Hemelschen Woorts bloet wort*, ſoo verre den H. Ambroſius: wat wilt ghy meerder hebben?

Gaudentius ſeyt met weynige woorden, even ſoo opentlick de ſelfde waerheyt. *Ipse naturarum creator & Dominus qui producit de terra panem, de pane rursus, quia & potest & promisit, efficit proprium corpus, & qui de aqua vinum fecit,* Anno 390. Tract. 2. de Exode.
„ *de vino sanguinẽ suum facit.* Dat is; den Schep-
„ per ende Heer der natuyren, die van de aerde
„ voort-brenght 't broodt, maeckt wederom
„ van 't broot, dewijl hy dat kan ende belaſt
„ heeft ſijn eygen lichaem; ende die van water
„ heeft wijn gemaeckt, maeckt van wijn ſijn
„ bloet.

Joannes Chryſoſtomus doet even ſo volkomen deſes waerheyts belijdenis, wanneer hy ſeyt: *Num vides panem? num vinum? num sicut reliqui cibi in secessum vadunt? absit ne sic cogites, sicut enim cera, si igni adhibita illi aßimilatur, nihil substantiæ remanet, nihil superfluit, sic & hic puta mysteria consumi corporis substantiâ. Siet ghy wel broot? siet ghy wel wijn? gaensewel gelijck an-* Hom. de Euchar. in Encœn

andere spijsen door den stoel-ganck uyt? Dat zy verre, wilt sodanich niet dencken: want gelijckerwijs wanneer het was by 't vuyr gebracht zijnde, aen het vuyr gelijck wort (namentlick door dien 't brant) *niet met al van de substantie over blijft, niet overschiet, alsoo denckt dat hier de mysterien* (dat is de substantie van broodt en wijn) *te niet gedaen wort door de substantie van 't lichaem*, verstaet Christi.

Uyt dese 4 getuygen hebben wy de wesentlicke veranderinge vande substantie des broots ende wijns in dier voeghen bevesticht, dat al schoon onse smaeck, gevoelt datter noch broot en wijn is, evenwel voorseker geen broot ofte wijn meer voor handē is, maer daer voor het lichaem ende bloet Christi daer tegenwoordich is, gelijck Cyrillus wel duydelick seyt: Ende het gene voor de consecratie broot ende wiin met water vermengt was, door de consecratie verandert wort int lichaem ende bloet Christi: gelijck Ambrosius met vele waer maeckt: ende dat die van water wijn gemaeckt heeft, ende van de aerde 't broot voort brenght, wederom van't broot sijn lichaem, van dē wijn sijn bloet maekt, gelijk hy dat niet alleen kan, maer oock belooft heeft te doen, gelijk Gaudentius leert. Ende eyndelik datter geen broot nochte wijn, nochte gemeyne spijs meer is, maer gelijck 't was, wanneer 't verbrant, so deger in vuyr verandert, datter geen substantie van 't was over blijft,

blijft, alſo mede broot ende wijn ſo deger veranderd worden in't lichaem ende bloet Chriſti, datter geen ſubſtantie meer van broot eñ wijn over blijft, gelijck Chryſoſtomus ſeyt. Onnoodich dat ick hier yet by doe, want deſe woorden ſo klaer ſijn, datſe geen ander verbloemen of verdrayen kunnen lijden.

II. Dat wy vorder in dit ſtuck oock onſe ſinnen niet mogen gelooven, blijkt alrede uyt 't gene by de voorgaende is geſeyt, waer by ick noch ſtelle:

1. Dat Cyrillus op voornoemde plaets een weynichsken te voren ſchrijft: *Ne ergo conſideres tanquam nudum panem, & nudum vinum: corpus enim eſt & ſanguis Chriſti, ſecundum ipſius Domini verba: quamvis enim ſenſus hoc tibi ſuggerit; tamen fides te confirmet, ne ex guſtu rem judices.*
„ Will't dan niet achten voor bloot broodt, en
„ blote wijn, want 't is het lichaem ende bloet
„ Chriſti, volgens de woorden van den Heer
„ ſelver. Dan of wel den ſin u ſulcks ingeeft,
„ ſo laet u nochtans het geloof beveſtigen, dat
„ gy niet uyt de ſmaeck van de ſaeck oordeelt.

2. Joannes Chryſoſthomus beveſticht dit immers ſoo krachtigh; *laet ons dan Godt in alles gelooven* (ſeyt hy in ſeker predich), *ende niet tegens hem ſtrijden, al ſchijnt't voor onſe ſin en phantaſie onbehoorlick te zijn, het gene dat hy ſeyt: laet ſijn woort onſe ſin ende ons verſtant te boven gaen, laet ons in alle dingen, doch beſonder in de myſterien* Hom. 83. ad pop. Antioch.

 doen,

doen, dat wy niet alleen aensien 't gene daer voor ons leyt, maer dat wy ons ook by sijn woorden houden: want aen sijn woorden kunnen wy niet bedrogen werden, maer onse sinnen worden al te ligt verbijstert; sijn woorden kunnen niet valsch sijn, maer onse sin doolt menichmael. Aengesien dan dat hy geseyt heeft dit is mijn lichaem, laet ons gantsch niet twijffelen, maer laet ons geloven, ende 't selfde met de oogen onsers geloofs aenschouwen.

Sermone de corpore Domini.

3. Den H. Gregorius Emyssenus bevestigt dit mede, wanneer hy seyt: *Verè unica & perfecta hostia, fide æstimanda non specie nec exteriore censenda visu, sed interiore affectu.* Waerlick het „ eentsich en volmaeckte offerhand moet niet „ door de gedaente, maer door het geloof ge„ acht worden, nochte door het uyterlicke ge„ sicht, maer door de innerlicke affectie.

Waerom doch so sterck daer op gedrongen, dat wy in dit Heylige Sacrament niet moeten gelooven ons gesicht, reuck, smaeck en gevoel, maer alleen 't gehoor om te geloven wat Christus daer van seyt, en geensins wat de sinnen? Dat was immers gantsch ongerijmt, wanneer in de Eucharistie, gelijck de uytwendige gedaente van broot ende wijn, also mede de substantie van 't selvige broot ende wijn verblijven, aengesien den reuck, smaeck, gesicht ende gevoel ons dit mede soude getuygen.

III. Dat eyndelick de Outvaders de wesentlicke veranderinge des broots int lichaem,

ende

ende des wijns in 't bloet Christi, gelooft hebben, kan mede uyt dese getuygenisse waer gemaeckt worden.

I. Den H. Cyprianus belijdt en leertse met dese H. woorden: *Panis iste quem Dominus discipulis porrigebat non effigie sed natura mutatus omnipotentia Verbi factus est caro. Dat broot, 't welck de Heer gaf aen de Discipelen, verandert zijnde, niet in schijn,* (gedaente) *maer in sijn natuyr, is door de almogentheyt Gods vleesch geworden.* S. Cypr. Serm. de Cœna Domini.

2. Cyrillus Hierosolymitanus: doet even 't selfde met dese woorden: *Aquam aliquando mutavit in vinum, & non erit dignus, cui credamus, quod vinum in sanguinem transmutaverit? Hy* Catechesi 4. c. 4.
,, heeft al voor heen 't water in wijn verandert:
,, ende hy sal niet waerdich zijn, aen den welc-
,, ken wy gelooven, dat hy den wijn in bloedt
,, verandert heeft?

Ende een weynighske daer na: *sub specie panis, datur tibi corpus, sub specie vini datur tibi san-*
,, *guis.* Dat is; onder de gedaente van broodt
,, wort u het lichaem gegeven, onder de ge-
,, daente van wijn wort u het bloet gegeven. In de eerste plaets hebt gy duydelik de bekentnis van de wesentlicke *transmutatie* ofte veranderinge; in de tweede hebt ghy de belijdenis, dat onder de gedaente ofte byvallen van broot ende wijn het lichaem en bloet gegeven worden. Anno 375

3. Gregorius Nyssenus gaet immer so duydelick: *Rectè Dei verbo sanctificatum panem in Dei* In Orat. magna Catechet. cap. 37.

„ *Verbi corpus credimus immutari.* Dat is: wy
„ gelooven recht dat het broot door 't Woort
„ geheylicht, verandert wort in 't lichaem van
„ Godts Woort. Ende wilt ghy vragen hoe
dat dit ghefchiede, daer op antwoort hy een
weynich: *Hæc autem tribuit virtute benedictionis,
in illud,* (corpus Domini) *rerum quæ videntur*
„ (panis & vini) *naturam mutans.* Defe dingen
„ verleent hy, veranderende door de kracht des
„ zegens de natuyr der dingen die gefien wor-
„ den, (*namentlick des broots ende wijns*) in dat
„ (*lichaem.*)

De iis qui initiantur mysteriis c.9.

4. Ambrofius, in de paffagie, dewelcke ick
voorheen cap. 14. n. 3. in 't lang verhaelt heb,
doet mede opentlicke belijdenis van defe ver-
anderinge. *Quantis utimur exemplis, ut probemus,
non hoc eſſe quod natura formavit, ſed quod benedi-
ctio conſecravit, majoremque eſſe vim benedictionis
quam naturæ quia benedictione etiam natura mu-*
„ *tatur.* Hoe groote exempelen gebruyken wy
„ om te bewijfen, dattet niet en is, 't gene de
„ natuyr gemaeckt heeft, maer 't gene de *bene-*
„ *dictie geconſacreert* heeft, ende dat de kracht
„ van de benedictie grooter is, dan de kracht
„ van de natuyr, want door de benedictie oock
„ de natuyr verandert wort.

Hom. 83. in Matth.

5. Joannes Chryfoftom. in het voor by ge-
brachte Sermoen, belijdt al mede defe veran-
deringe, fchrijvende: *Non ſunt humanæ virtutis
opera propoſita; nos miniſtrorum locum tenemus, qui*
vera

ra sanctificat ea, & immutat Dominus est. De voorgestelde wercken en zijn niet van menschelicke kracht, wy betreden de plaets van de Dienaers, maer de Heer is diese heylicht, ende verandert.

6. Cyrillus Alexandrinus, *Ne horreremus carnem & sanguinem apposita sacris altaribus condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitæ, convertens ea in veritatem propriæ carnis, ut corpus vitæ, quasi quoddam semen inveniat in nobis.* Op dat wy niet souden schroomen voor 't vleesch ende bloet op de altaren 'gestelt, soo ist, dat Godt onse brosheden te gemoet komende, de kracht des levens invloeyt aen de op-geofferde dingen, veranderende die in de waerheydt van sijn eyghen vleesch, op dat 't lichaem des levens als een zaet in ons mach gevonden worden. In Epistola ad Calosyrium.

7. Eusebius Emyss. in sijn voor-aengetrocken Sermoen, *Quando benedicendæ verbis cœlestibus creaturæ sacris altaribus imponnntur, antequam invocatione summi Numinis consecrentur, substantia illic est panis & vini, post verba autem Christi, corpus & sanguis est Christi. Quid mirum est autem, si ea quæ verbo creare potuit, possit creata convertere?* Wanneer de schepselen om door de hemelsche woorden benediceert te worden op de altaren worden geleght, eer datse door het aen-roepen van den allerhooghsten Godt worden geconsecreert, so isser de substantie Anno 430

„ ſtantie van broodt ende wijn, maer naer de
„ woorden Chriſti iſſer 't lichaem ende 't bloet
„ Chriſti. Maer wat is 't wonder, ſoo wanneer
„ hy de dingen, dewelcke hy met een woordt
„ heeft kunnen ſcheppen, oock nae datſe ge-
„ ſchapen zijn kan veranderen?

Anno 500. 8. Den Heyligen Remigius, Biſſchop tot Reims, beveſtigt deſe veranderinge als volgt: *Caro quam Verbum Dei Patris aßumpſit in utero virginali, in unitate ſuæ perſonæ, & panis qui conſecratur in altari, unum corpus Chriſti ſunt: ſicut enim illa caro corpus Chriſti eſt, ita iſte panis tranſit in corpus Chriſti, nec ſunt duo corpora ſed unum „ corpus.* Het vleeſch dat het Woort Gods des
In cap. 10. Epiſt. 1. ad Corinth.
„ Vaders in 't maegdelicke lichaem heeft aen-
„ genomen in de eenicheydt van ſijn perſoon,
„ ende 't welck op den altaer wort conſacreert,
„ zijn een lichaem Chriſti: want gelijckerwijs
„ dat vleeſch het lichaem Chriſti is, alſoo ver-
„ wandelt dat broot in 't lichaem Chriſti, ſy
„ zijn oock niet twee lichamen, maer een ee-
„ nich lichaem.

Anno 604. 9. Den Heyligen Gregorius Paus, den I. van dien naem, genoemt den Grooten, na dat in ſijn by-weſen door mirakel de weſentlicke tegenwoordicheydt Chriſti in de Euchariſtie was beveſticht, gelijckick Cap. 2. §. 16. heb verhaelt, heeft daer op, volgens 't verhael Joannis Diaconi, int beſchrijven van ſijn leven alſo tot het volck geſproken, *Præſcius conditor*
Joannes Diaconus lib. 2. Vitæ c. 41.

noſtræ

nostræ infirmitatis, eâ potestate quâ cuncta fecit ex nihilo, panem & vinum aquâ mistum manente propria specie, in carnem & sanguinem suum spiritus sui sanctificatione convertit. Den Schepper voor ,, wetende onse swakheyt, heeft door de macht ,, waer mede hy alles uyt niet heeft geschapen, ,, door de heyligmakinge sijns Geests, 't broot ,, ende den wijn, mits dat haer eygen gedaente ,, verblijft, in sijn vleesch ende bloedt veran- ,, dert.

10. Joannes Damascenus, waer mede ik sal eyndigen, doet de selfde belijdenis, schrijvende; *'t broot ende de wijn met water, wort overnatuyrlijck door de aenroepinge ende aenkomste des Heyligen Geests verandert in 't lichaem ende bloedt Christi, ende sy zijn niet twee, maer een ende 't selfde.* Anno 730. Lib. 4. de fide cap. 14.

Hier hebt ghy X. loofwaerdige getuygen, die ons genoechsaem verseeckeren, dat in de eerste Kercke Christi wel uytdruckelick gheloofst, en bekent is een waerachtige veranderinge, niet bloot heen soo als onse wederpartye voorgeeft, als of de substantie des broodts ende wijns verandert, verblijvende alleenlick in een waerteycken van 't vleesch ende bloet Christi verandert is, maer oock dat metter daedt ende inder waerheyt de substantie des broodts ende wijns wesentlick verandert is in 't vleesch ende bloet Christi. Want 1. Dit vereist de absolute manier van spreken der Outvaderen, die door-

gaens

gaens segghen datter een veranderinghe des broots ende wijns in het lichaem ende bloets Christi geschiet: nu soo ist vreemt van de manier van spreecken, dat men so absolutelick sou spreken, ten ware een eygen wesentlicke veranderinge tusschen beyden gingh, en niemant sal derven seggen, dat 't water in den doop verandert is in 't bloet Christi, ofte in de afwasschinghe der sonden, wanneer 't in den Doop gebruyckt wort, niet tegenstaende volgens belijdenis van den Gereformeerden Catechismus van beyden een waerteycken wort.

2. Den H. Joannes Damascenus ende Remigius, seggen wel uytdruckelik dat het broot sodanich verandert wort in 't lichaem Christi, datter nu niet meer twee, maer alleen een eenich lichaem is, dat niet konde bestaen, by aldien het broot niet wesentlick en dadelik verandert wierde in 't lichaem Christi, want meer als sekeris, dat al schoon 't broot wort eẽ waerteycken, van Christi liehaem, daerom niet op en hout te zijn besonder lichaem, van Christi lichaem, ende geensins daerom mach geseyt worden, dat des broots lichaem een eñ 't selfde lichaem is met Christi lichaem.

Den H. Cypriauns, Gregorius Nyssenus, seggen wel uytdruckelick, dat door de consecratie de natuyr des broots ende wijns verandert wort, en datter niet meer over is, 't gene de natuyr gemaeckt heeft, maer 't gene de benedi-

nedictie geconſacreert heeft, al ſchoon de uytwendige ſchijn ofte gedaente en byvallen van broot niet verandert worden. Hoe kan dit beſtaen met de waerteyckens? wie heeft oyt gehoort dat wanneer yet tot een waer-teycken wort in-geſtelt, daerom de natuyr van ſulcke dingen verandert wort in de natuyr van ſulcks waer van 't een waerteycken wort gemaeckt? Waer toe dat onderſcheyt tuſſen de natuyr, en de uytwendige ſchijn gemaeckt? ſeecker in de inſtellinge van waerteyckens, wort de natuyr met ſijn uytwendige ſchijn en gedaente niet te gelijck verandert in de waerteyckens, en mach daerom het een niet meer dan 't ander verandert te zijn gerekent worden.

4. Joannes Chryſoſtomus, Euſebius Emiſſenus, Gregorius, Cyrillus Hieroſolymitanus, beroepen hun in deſe veranderinghe op de almogentheydt des Heeren, waer door hy alles geſchapen heeft uyt niet, waer door hy 't water in wijn verandert heeft; dat geheel buiten propooſt ſoude ſijn, wanneer hier geē weſentlicke veranderinge geſchieden: want ook buyten de almogētheyt van God, de menſchelicke authoriteyt wel dingen tot waerteyckens kan inſtellen, die uyt haer ſelven geen waerteykens zijn; ende oock wanneer de Sacramenten alleen zegels ende verſekeringhe zijn van de goederen, die wy door 't geloof ons deelachtigh maken, gelijk partye wil, hadden deſe heylige Leeraers

oock

ook in het instellen van dit Sacrament hun niet op de Almogentheydt Gods, maer op sijn authotiteyt en wel-gevallen, waer op dese instellinge alleen rust, moeten beroepen: want genomen de Heer was niet almogend, ofte hy en konde niet alles uyt niet scheppen, ende 't eene int ander veranderen, (dat doch niet mach gedacht worden) maer genomen 't was soo, dan konde hy al evenwel, in forme als partye wil, Sacramenten instellen. Maar de veranderinge, dewelcke wy met de Outvaders belijden, rust eygentlick op de Almogentheyt.

Waer uyt dan mede kennelick is, hoe dat tegens haer eygen beter weten so wel als de bekende waerheyt, eenige Gereformeerde gheschreven hebben, dat de Leer van de wesentlicke veranderinge eerst voor CCCC jaren ingevoert is, aengesien sy al voor twee mael, drie mael, CCCC ende voor meer jaren gheloofr en bekent is, en met het begin des Christelijcken geloofs ingevoert is, niet tegenstaende den naem van transsubstantiatie so vroegh niet gehoort is; maer wanneer sy de saeck, van begin bekent, met ons willen aen-nemen, sullen wy haer wegens den naem niet moeyelijck vallen.

XVIII. CAPITTEL.

Besluyt van dese materie so wel, als van't geheele werckjen.

OP dat ick dan den goet-gunstigen Leser niet langer ophoude, wil ik hem met alle ernst en vlijt gebeden hebbē, dat hy dese motiven, int kort van my by-gebracht, met een onpartijdigh gemoet, ende sodanigen yver doch wil opwegen eñ overdencken, als wel de saeck waer aen het oprechte Christelick geloof, ende vervolgens d'eeuwige salicheyt ofte verdoemnis verknoopt is, meriteert, en selfs daer uyt een oordeel strijcken, by welcke doch de waerheyt berust.

Ik hebbe in't 8. Cap. betoont, wat kracht so veel heldere beloften hebbē, met dewelke ons de Heer selfs sijn gestadige verblijven met sijn Kerck tot vol-eyndinge des werelts, als mede den gestadigen bystant van den H. Geest, die ons alle waerheyt sou leeren ende ingeven, heeft belooft, so dat het ongelooffelik, ja onmogelick is, dat de Kercke Christi so deger sou verlatē zijn, en meer dan duysent jaren in so groove doolinge en afgoderye, als wel partye voor-geeft, sou vervallen zijn geweest.

En wanneer dit ook al had kunnen geschiedē, blijf't dan noch ongelooffelick dat de Goddelicke goedertiere voorsichtigheyt, die alles soetelick eñ door bequame middelen bestiert, tot soo een gewichtige reformatie; alsulke mannen sou gebruickt

hebben, die van wegens ermangelinge aller bewijs voor haer wettelicke beroep en ſendinge tot een ſulck werck, wegens haer onbeſtandigheit in dit eygenſte poinct, wegens opentlicke dolinge, en Godslaſterlicke Leere, ſo ſy in andere geloofspoincten ingebrocht hebben, by een recht oordelende verſtant wegens bedrog en dolinge verdogt moeten ſijn, ende ten minſte niet, ſoo wel in Leer, als in leven yet Goddelicks gehadt hebben.

Ick hebbe int negende, tiende ende elfde Capittel betoont, hoe dat wy voor ons hebben, de eigene klare woorden Chriſti, waer mede hy dit H. Sacrament eerſtmaels belooft heeft, en daer nae oock met der daet int leſte avontmael heeft ingeſtelt, en tot een geeſtelicke ſpijs ende drank gegeven, dewelcke ſonder alle menſchelicke af en toedoen, in haer eygen ſin en beduydenis even 't ſelfde met brengen ende verſekeren wat wy daer van leeren ende geloven; daer tegens ook niet en kunnen, ſonder groot miſbruyk, gewelt en verdraeyinge op den ſin van partye getrocken oft gedwongen worden. Waer tegens 't partye onmogelijck is, datſe een eenige Schriftuyrplaets voor-brengt, die in gelijker voegen ſo helder, ſoo eygen, ſonder alle menſchelicke af en toe-doen, van verklaringen, gevolgen, verdraeyinge 't ſelfde ſou ſpreken wat partye wil.

Vorder kan partye geen genoegſame reden by brengen, waerom wy van den eygen ſin en beduidenis der woorden ſouden af-gaen, ende haren ſo

vreemde on-eyge, en geweltdadigen ſin byvallen. Want dat't onſe ſinnen, en menſchelick verſtant te boven gaet, hoedanich een volkomen menſch onder de gedaente van ſo kleynen Hoſtie, ofte van ſoo weynich wijns, ende te gelijck in ſoo veel verſcheyde plaetſen tegenwoordigh kan weſen, en is niet reden genoeg om daer van af te wijcken, gemerckt even ſo wel onſe ſinnen en verſtant te boven gaet, ende even ſo weynich by ons gevat kan worden, dat den oneyndelicken eeuwigen Soon Gods in eenicheyt ſijnder Goddelicke perſoon de menſchelicke natuyr heeft aengenomen, den eeuwigen in den tijt, den onſterffelicken ſterffelick is geworden: 't is immer ſo onbegrijpelick, hoe dat God den Soon vã alle eeuwicheyt is voortkomende van God den Vader, en wederom Godt den H. Geeſt, van den Vader ende den Soon, hoe datſe deſe Perſonen van malkanderen verſcheyden ſijnde, evenwel maer een enckele ende de ſelfde Goddelicke ſubſtantie ſoo onverdeylt hebben, datſe maer eenen Godt ofte weſen zijn, ende daer deſe ſubſtantie ofte weſen met elcker perſoon een ende ongedeylt is, evenwel de perſoonen van malkanderen verſcheiden blijven. Niet te min, wy nemen ons verſtant tot dienſt des geloofs geern gevangen, ende geloven deſe en diergelijcke onbegrijpelicke dingen, waerom dan niet mede dit altaers geheymenis gelooft, dat niet minder in Gods woort geopenbaert is dan de voorgaende?

Indien wy dan in dit poinct, daerom van den

eygen ſin der Schriftuyren wilde afwijken, ſouden wy de poorte openen voor alle Ketteryen, eñ niet ſekers houden, dan geen Schriftuyr is ſo helder, die niet op een diergelijcke on-eyge ſin ſou kunnen uyt-geduyt en verdraeyt kunnen worden? jae al wilden wy dit aennemen, ſo laten doch dit de omſtandicheden, ende oock de conſtructie ſelfs ſo int griex als 't latijn niet toe.

Ick hebbe in 't twaelfſte Capittel betoont, dat ſo wanneer noch eenige twijffel wegens den waren ſin deſer Schriftuyre mochte overigh zijn, wy niet naerder, nochte ſeeckerder kunnen doen, dan dat wy na ſien hoe datſe verſtaen zijn by de eerſte Kercken-Leeraers, die buyten twijffel den waren ſin te gelijck met de onvervalſchte Schriftuyren hebben ontfangen: ende alſo ſy lang voorheen geleeſt hebben, eer dit verſchil is op-gereſen, daer van onpartijdigh hebben geſproken.

In de naeſt-volgende Capittelen hebbe ick betoont, datſe ongetwijffelt geleert eñ gelooft hebben, dat de Heer Chriſtus ſelfs weſentlick in dit heylige Sacrament met ſijn vleeſch ende bloet tegenwoordich is.

Dan voor eerſt ſo ſchrijven ſy ſo eygen, ſo verheven voor deſe Leer, dattet ſich geenſins op de bloote figuyr ofte waerteykens wil rijmen, wiens halven oock partye noyt een ſulcke manier van ſchrijven of ſpreken ontrent haer Nachtmael wil gebruycken. Sy hebben mede dit geheymnis, als alle menſchen verſtant te boven gaende, voor de onge-

ongeloovige ende Catechumenen bedekt en verborgen, om geen ſtoot-ſteen te geven: Dat onnodich, en buyten reden waer geweeſt, wanneer der niet meer dan waerteyckens voor handen waren; alſo dit elck een lichtelick hadden kunnen vatten.

2. Dewijlſe doorgaens in dit geheymnis een overgroot wonder, en mirakel erkennen, en daerom op de Almogentheyt Gods haer beroepen, eñ van ons vorderen dat wy hier niet curieuſe doorvorſers, maer ſimpel gelovige worden. Geen van alle rijmt ſich op partye haer ſuſtinue, alſo't geenſins onbegrijpelik, nochte mirakel is, dat broot en wijn waer-teyckens worden van 't lichaem ende bloet des Heeren; maer dat onder de gedaente van broot en wijn Chriſti vleeſch en bloet ons wordt gegeven, dat is een overgroot mirakel, dat eyſt de almogentheydt Gods, dat vereyſt een gehoorſamend geloof.

3. Dewijlſe ſeggen, dat onſe Euchariſtie ongelijck een meerder en weerdiger Sacrament is dan de Sacramenten des Ouden Teſtaments, dan 't Paes-lam, Manna, het offer van Melchiſedech; dat Chriſtus ons meerder geeft dan een Moeder haer kint: dat in gelijcker manier als God menſch geworden, alſo mede het broot in Chriſti lichaem is verandert, &c. Welcke dingen niet beſtaen, wanneer alleen broot ende wijn als waerteykens van Chriſti vleeſch en bloet ons gegeven wordẽ.

4. Dewijlſe dit heylige Sacrament aengeroepen, aengebedẽ, en Goddelicke eer beweſen hebben.

5. Dewijl ſy uytdruckelick ſeggen, dat het broot verandert wort in 't lichaem Chriſti, en datter na de conſecratie, geen broodt meer is, en dat wy de ſinnen, die anders mochten tuygen, hier in niet moeten gelooven.

Wie kan dan anders gevoelen, dan dat de Outvaders mede de woorden Chriſti in haer eygen ſin en beduydenis genomen hebben; ende de weſentlicke tegenwoordicheyt van 't lichaem ende bloet Chriſti omhelſt ende gelooft hebben. Waer mede dan van alle kanten dit geheymeniſſe beveſtigt blijft, ende om tot mijn principael voornemen wederom te komen, te gelijck mede is beweſen, dat 't eynde waer toe dit mirakeleuſe Cruysbeelt, uyt een geconſacreerde Hoſtie is gewaſſen, onverdocht is, alſoo 't ſtreckt tot beveſtinghe van een ſoo ſeeckere en waerde geloofs-artijckel, nopende de weſentlicke tegenwoordicheyt Chriſti in de Euchariſtie, en vervolgens dit mirakeleuſe Cruys-beelt van alle kanten wel voor een Goddelick wonderwerck mach aengenomen en ghehouden worden, gelijck het oock van outs daer voor gehouden is.

Alſoo dan de geloofweerdicheyt van ons mirakeleuſe Cruys-beelt, volgens mijn voorgeſtelde regel daer ghedaen, en niet alleen door meer diergelijcke ſeeckere geſchiedeniſſe, de mogelickheyt van ſulcks verwonnen, maer oock dattet metter daet ſo geſchiet is, beweſen is 1. uyt doen ter tijt levende Lands-Heer Graaf Otto, door wiens

wiens authoriteyt het in de Kerck van Cranenburgh is verheven: 2. uyt het getuygenisse van 2. Gereformeerde Histori-schrijvers, die sonst der sacke vyanden zijn. 3. Uyt het getuychnis van Hartoch Adolph, ende Joannes sijnen Soon den tweeden Hartoch van Cleve. 4. Uyt altaer oprichtinge, 5. Uyt Vicarie en Misse-stichtinghe, 6. Uyt vry-geley, pelgervaerte, offer en Kerckebouw. 7. Uyt oprichtinge van een Gild der Metaten. 8. uyt den Gild-brief van S. Antoni Gild binnen Cleve, ende meer andere omstandigheden. Wat isser overich, dan dat wy nae meriten van soo veel bewijs, dese Historie voor seecker aen-nemen, Godt in sijn wonder-werck eeren en prijsen, den goeden iever van onse waerde Voorsaten hervatten en vernieuwen; in onse noot, en ghebreecken, by en door dit Goddelick instrument, waer door voorheen daeghlicks groote mirakelen Godt belieft heeft te wercken, de Goddelicke Majesteyt te voeten vallende, verlichtinge en bevryinge gaen versoecken: ick twijffele niet, of wy sullen de selvige weldaden ook met onse Voorsaten genieten, want de hant des Heeren is noch niet verkleyndert, ende sijnen wederwerckenden arm is noch niet verswackt, soo als oock noch in onse tiiden daer van exempelen ende ghetuychnissen souden te vinden zijn, wanneerse door behoorlicke authoriteyt ondersocht wierden.

Geluckigh sult ghy inwoonders van Cranenburgh

burgh ondertusschen verblijven, soo langh ghy met dit kostelick Cleynoot sult verrijckt, ende door dit krachtigh Goddelick Cruys-beeldt beschermt en gesegent blijven, ende u geluk erkennende, Godt daer voor schuldige danckbaerheyt bewijsen, dewelcke sy gebenedijt in alle eeuwigheyt, AMEN.

EYNDE.

BEMINDE LEESER,

Dewijl ick over den druck niet konde wesen, zijn veel druck-fauten in-gekropen, waer van ick de principale hier hebbe aen-geteyckent, de rest sal U E. lichtelick konnen mercken en beteren.

Fol.

2 van de Opdracht lin,17. voor *Desen* leest *Dessen.*
2. van de Voor-rede lin.1. l. *daer van geen kennis.*
lin.26. voor *verhindert* leest *verkleint.*
3. lin.25. voor *als* leest *meer.*
8. lin. 7. voor *dat noch,* leest *noch.*
3. lin. 1. leest: *Voor sijnen Priester.*
4. lin. 28. voor *liese* leest *lieve.*
6. lin. 13. voor *tijden* leest *lijden.*
ibid. lin.26. voor *dewelcke* leest *den.*
ibid. lin.27. voor *wilde te vooren* leest *wilde: dewelcke Pastoor te vooren.*
7. lin.1. leest voor aen: *de H. consecreerde Hostie.*
8. lin.8. voor *dese* leest *waer van*
9. aen den cant voor *Jerem.35.* leest 32.
ibid. lin.23. leest: *gelijck hy met den.*
11. aen den cant leest *Exod. C.8. v.17.*
ibid. lin.10. wist uyt: *op belofte van beterschap.*
13. lin.3. leest: *ende eere.*
28. lin.16. wist uyt: *ende.*
32. lin. 19. voor *gesloten* leest *gestolen.*
33. lin.2. leest: *overmits het in't water.*
34. lin.32. voor *in* leest *is.*
39. lin. 4. leest *in een boom gewassen.*
40. lin.1. voor *gedaen* leest *gedragen.*
ibid. lin. 10. leest 1308.
42. lin.18. voor *wellust* leest *will lijcken.*
47. lin.6. voor *genige,* leest *geen.*
ibid. lin.7. wist uyt *de.*
48. lin,13. wist uyt: *een woort.*

T 48. lin

Fol.

48. lin.13. voor *gesien* leest *versoecken.*
49. lin.17.18. leest: *voor den selfde Adolph eertyts Hartoch, ende sijne nakomelingen, in der tijdt Hartogen.*
50. lin.4. wist uyt: *also.*
ibid. lin.29. voor *verlaten moet* leest *moet verlaren gaen.*
51. lin.8. leest *Heylicheyt.*
ibid. lin.30. voor *de meeste* leest *ten hoochsten.*
53 lin. 14. wist uyt; *niet.*
58 lin.4. wist uyt *die.*
59 lin.27 leest 8000
61 lin.11. voor *voorgeven* leest *voorgemelt.*
72 lin. 11. leest *toe-behoor.*
ib. lin.21. leest *behalt.*
75. aen den cant leest *Joan. 3. 2.*
82 lin.8. leest *wech gemaeckt.*
84 aen den kant leest *Matt.7. 16.*
89 lin.7. leest *een principael stadt.*
103 lin.27. leest *niet vast te maken.*
113 lin.16. voor *wy* leest *hy.*
118 lin. 20. leest *instellinge.*
111 lin.27. leest *uyt haer.*
115 lin.20. voor *niet* leest *uyt.*
116 lin.28. leest *wetgeleerden.*
119 lin.19. voor *zijn paesse* leest *zijnde phase.*
ibid. lin.22. leest *steenrots genoemt.*
122 lin.4. leest *hic panis.*
lin.5. leest σῶμα, τὸ αἷμα.
lin.17. voor *voor* leest *over.*
123 lin. 11. leest αἵματι.
132 lin.7. voor *minste* leest *instellen.*
136 lin.7. leest *sy met.*
141 lin.28. voor *de* leest hy.
147 lin.27. doet uyt *niet en.*
155 lin.18. leest *en verstaet perispet.*

Fol.

159 lin.23. leest *lichamelick.*

164 lin.11. leest *dat wy ontfangen.*

165 lin.3. voor *veel ligt* leest *verglijkt.*

ibid. lin.18. voor : *is u niet* leest *is niet:*

165 lin.23. leest : *niet sult ghy.*

168 lin.28 leest *waerom.*

172 lin.1. leest *tegens party in haer.*

179 lin.22 voor *desen* leest wiens.

183 lin.28. voor *nemen* leest *riemen.*

188 lin.11. voor *daer* leest *door.*

189 lin.3. voor *bloet* leest *broot.*

ibid. lin. 24. leest *sacrificie van u man geschiet in't openbaer, maer 't uwe in't heymelick.*

190 lin.10. leest : *sy hem.*

193 lin.11. voor *vleesch* leest *gemeyne volck.*

197 lin.5. leest *verandert is soo wel van't Serpent als van de roede.*

ibid. lin.24 leest *species.*

200 lin.9. leest, *dit in een.*

202 lin.1. leest : *gedaen heeft, door uytwerckinge des H Geests heeft gedaen.*

203 lin.15. voor *vergift*, leest *vereyst.*

ibid. lin.19. leest *ende so verscheyde.*

208 lin. 5. leest 230.

ibid. lin.8. leest : ende een.

ibid. lin.28. leest : *dit is des.*

209 lin. 7. 8. leest, *wanneer ghy sult gedroncken hebben, sult ghy in eeuwicheyt niet dorsten.*

210 lin. 1. voor *dese* leest *de.*

lin.10. leest *præfigurabantur.*

213 lin.13. leest : *ende eygentlick.*

215 lin.1. leest *Psalm 77, vers 25.*

216 lin.13 leest *repræsenteerde.*

218 lin.14. leest *so wy oock in der waerheydt genieten.*

ib. lin.26. leest : *corporalibus formis ostendebatur.*

Fol.

219 lin. 3 l. *dicaturque*,

ibid. lin. 6. leest *tali*.

ibid. lin. 10. leest : *hebben, om te beduyen 't gene sy beteickende*.

222 lin. 14 l. *sijn lichaem*.

ibid. lin. 20 l. *een lichaem Christi ende een vleisch*.

ibid. lin. 27. l. *hy voet ons met sijn eygen bloet, ende vereenicht ons met sijn selve*.

224 lin. 23 l. *seit hy serm: 5. de lapsis*.

225 lin. 15 l. *waer van meermaels is mentie*.

227 lin. 23 wist uyt *dat*.

231 lin. 2 l. *vermaent in sijn Catechismus-lesse*.

ibid. lin. 19. doet uyt : *in de Eucharistie*.

233 aen den cant leest *lib. 3. de Spiritu S.*

235 lin. 22 l. *dienen &c.*

ibid. lin. 27 l. *Creatuyr van God is*.

236 lin. 12 l. *roept aen*.

237 lin. 27 voor *daerom* l. *daer*.

238 lin. 1 l. *als noch by ons*. voor *soo wel als noch by ons*.

239 lin. 14 l. *videtur*.

241 lin. 7. voor *woort* l. *broot*.

lin. 8. voor *waer*, l. *maer datter*.

lin. 18. voor *belast*, l. *belooft*.

242 lin. 30 l. *ons dit in*.

244 lin. 10. voor *H. Gregorius* l. *Eusebius*.

246 lin. 6. leest *weynich daer na*.

247 lin. 1. leest *vero*.

248 lin. 11. voor *altari* leest *ecclesia*.

249 lin. 24 leest *onverandert*.

251 lin. 12 wist uyt : *niet*.

256 lin. 5. wist uyt *kunnen*.

259 lin. 24. leest *wonder*.